

8/283/89

881571

90-
10,
10)

90-
10,
10)

לצורכי למידה
בלבד

באנית המעפילים

"יהודה הלוי"

(סיפורו של מעפיל בלתי ליגלי
מגלות מרוקו לארץ ישראל)

מאת

חיים בן-המוזג

1000-1398-8118
DS135.M9B4 1998

בן-המוזג, חיים
ממרוקו לישראל

0881571

שלמי תודה

א. מר ג'ק עטר ז"ל, שליח הסוכנות היהודית להבאת העולים החדשים, בעיקר ממרוקו - הקדיש לי מזמנו שיחות מספר והעשיר אותי לאין ערוך באשר למצב היהודים בהרי האטלס.

הוא היה בין המשכנעים הראשיים לעקירתם מכפריהם, ישב איתם ימים מספר בכפריהם, שלט היטב באורח חייהם הכללי וליווה אותם עד האניה ועד הארץ.

כמוכן היה בקי ביותר במנהגים השונים באשר לחגים ואירועים שונים, ותרם לי רבות בנידון ממקור ראשון. אני מודה לו על כך מכל הלב על ספוריו המרתקים בנידון.

ב. תודה מיוחדת אני חייב למר זכריה אלחיל, חבר לעבודה וכיום בעל "עידן חדש בדפוס" אשר הואיל לעיין בספר ואחר כך לעודד אותי ולהמריץ ולשכנע להוציא לאור את הספר.

זכריה הקל עלי מאוד בהוצאות הוצאת הספר, וללא עידודו אינני יודע אם הייתי מוציא אותו לאור.

ג. את המקורות ההיסטוריים ליקטתי בספריית האוניברסיטה העברית בתל-אביב.

ח.ב.ה.

פ
135
4984
1998

©

כל הזכויות שמורות

ל"עידן חדש"

דפוס ולוחות אופסט בע"מ

נדפס בדפוס עידן חדש

נתניה תשנ"ט - 1998

מבוא

לראשונה מזה דורות רבים מתאפשר באורח פחות או יותר מאורגן נסיון מענין לפרוץ את ההסגר שהטילו הבריטים על העליה לארץ. ויכוחים ומחלוקות רבים בקרב הישוב והמנהיגות פרצו בעקבות העליה ממרוקו, ולכן יכלו אך מעטים לזכות ולעלות ארצה בדרכים מאד עקלקלות.

אין כאן כל כוונה להוכיח אם צדקו או טעו הסטורית. הכוונה היחידה כאן היא להביא את הדברים מנקודת ראותו של המחבר. הרי זה יומן. הדברים מובאים לפי הסדר דלהלן: רקע כללי: (הכולל מצב היהודים במרוקו ב-1947 מזווית ראייה של הכותב), יציאה מן הבית, פרידה, חצית גבולות, המחנה בטנס שבאלג'יר, ההמתנה להפלגה בלתי ליגלית, ההפלגה החפוזה, האניה, תקלות ועכובים, הבריטים מזנבים אחרנו במרחבי הים, מגיעים

לחיפה, ההעברה ליאושן ויגורי (אנית בית סוהר) קפריסין (מחנות המעפילים), הבריחה, ערב קום המדינה, מלחמת העצמאות והקליטה על קשייה

הפגישה והפרידה

"חיים!.. חיפשו אותך... לא תאמין מי...!! אמיל, בן דודך ביקש להפגש איתך בהקדם ומסתבר כי הענין די דחוף" במשפט זה קידמה גיסתי את פני כאשר הגעתי הביתה לארוחת צהרים. הארץ: מרוקו בצפון אפריקה, העיר: המטרופולין קזאבלנקה. (הנושא טעון הרחבה). השנה: 1947 בחודש מאי. וחיים? הבחור של הסיפור. בכל זאת מיהו החיים הזה? עלם צעיר בשנות העשרים הראשונות מחפש דרכו, תוהה, שואל שאלות, עדיין לא החליט דבר. חיים תמה מעט.. אך מסוקרן כלשהו החליט בו במקום להענות להזמנה. צרף מחשבה למעשה ואחרי הארוחה יצא מביתו וכיוון פעמיו לבית בן הדוד... בדרך חשב: "מה יכולה להיות הסיבה לדחיפות?". אך כיוון שנסע בתחבורה ציבורית, לא הספיק להתעמק במחשבות והנה הוא לפני "היעד": בית מידות, בן ארבע קומות, בניה חדשה, חזית מרשימה. חצה את הכביש, נכנס לבנין, נכנס למעלית, קומה א', הדירה

הרבים והמרובים.

הדברים מסופרים מנקודת מבט מיוחדת, שונה מאד, אישית - כפי שהמחבר ראה, חווה והבין אותם. משולבים בהם בקיצור נמרץ קורות היהודים במרוקו, זמן ונסיבות הגעתם לארץ זו, קורותיהם של המעפילים הבלתי ליגליים, השתלבותם וקשיי "קליטתם", חגייהם מועדיהם ומנהגיהם, עליתם ארצה והקשיים הרבים והמשונים בהם נתקלו בשנות קליטתם, השפעתם ותרומתם לבטחון, לבנין ולפתוח הארץ..

הספור נכתב רק בשנים 1988-92, והסליחה עם הקוראים אם פה ושם דלגתי על אירועים אשר לא הצלחתי לדלות מזכרוני במשך השנים.

ח.ב.ה.

הימנית, דפיקה בדלת. נשמעים צעדים נחפזים, הדלת נפתחת וחיים מוצא את עצמו בחדר האורחים. דקה, דקותיים והנה בן הדוד אמיל אשר מקדים את פניו בחיוך מאוד מענין, ובנשיקות המקובלות במשפחה... גבר נאה, גבוה, מרשים. בעל חזות ספורטיבית כלשהי, רואה חשבון במקצועו מבוסס יפה מבחינה כלכלית. איך אומרים ... בעל בעמיו.

אמיל פתח במילות הפתיחה הרגילות אך מואצות כלשהו, מה שלומך? מזמן לא ראיתך! מה מעשיך כיום, והאחים? הכל בסדר? תשתה משהו? חיים ביקש משהו קר שהוגש מיד על ידי המשרתת שחכתה להזמנה וחזרה לעיסוקיה. אחרי שתי לגימות מהמשקה הצונן, התבונן רגע במארחו, חייך ופתח בדברים: "האחים עובדים, כל אחד ועיסוקו ואין משהו מיוחד לספר בנידון. באשר לי אני עובד אך עדיין מחפש את עצמי..." אחרי שתיקה קצרה בהיסוס, למחשבה - "ועתה אמור לי מה הענין שלשמך ביקשת לראותני, ומה הדחיפות...?" - "האם אתה יודע מה שמתחולל בזמן האחרון בירושלים?

(כיננו מקובל בין יהודי מרוקו כאשר הכוונה היתה לא"י). קל היה לראות על פניו כי השאלה כלל לא עלתה על דעתו של חיים. הוא היה המום כלשהו, לקח לו שניות אחדות להתרכז, ואחרי נשימה ארוכה ענה: "אינני יורד לסוף דעתך מה כוונתך?... האם נושא זה הינו הגורם להזמנתך לשוחח איתי?"

בן הדוד חייך שוב את חיוכו המעניין, והנהן בראשו. חיים המשיך: "אתה יודע יפה מאוד שהעיתוננים מתיחסים בעוינות לנושא, והדיווחים לא מחמיאים לא אמינים ולרוב מטשטשים ומתעים, אבל למרות שאיני מצוי די צורכי בנושא, ואפילו רחוק ממנו אומר לך בכל זאת מה אני יודע. טוב, אז קיימת סוכנות יהודית הדואגת ליהודים הנמצאים שם ומנהלת את כל עניניהם. אני יודע על קיבוצים די במעורפל ואני יודע שיש כוונה להקים מדינה יהודית וכי יש קשיים ובעיות בלי סוף עם הערבים והבריטים. אני חושב כי בתת מודע של כל יהודי קיימת שאיפה עזה לחיות בא"י, ליטול חלק אקטיבי בבנינה. אני חושש שבזה מסתכמות כל ידיעותי על הנושא". נראה היה שלבן הדוד, ידיעות הרבה יותר

רחבות בנידון. הוא התבונן ארוכות בחיים וזרק את "הפצצה" - "חיים... כיוון שהזמן דוחק אני חייב לשאלך שאלות מספר בלי כל הכנה מוקדמת ... האם אתה מוכן ליטול חלק בהקמת המדינה היהודית - מדינת ישראל? ולשם כך תהיה מוכן לצאת כבר בשבוע הבא?"

נראה היה כי אמיל (בן הדוד) נבהל מהבעת פניו של חיים. על כן ללא הפסקה המשיך בהסבריו. "בבקשה ממך, השתדל נא להתרכז ככל יכלתך והקשב לי בלי לקטוע אותי. האירועים בירושלים מתפתחים ומתקדמים בקצב מסחרר. ההתנגשויות בין הערבים והיהודים מתרחשות חדשות לבקרים. הבריטים מרגישים שהקרקע נשמטת מתחת לרגליהם, והמנדט שלהם על א"י מגיע לסיומו. נראה לי שיעשו הכל כדי שישתרר תוהו ובוהו עם צאתם ואז, כך מקווים הם, יתבקשו ע"י האו"ם לתזרז לאכז, להסדיר את העניינים ולהשאר כל זמן שידרש". לפי הבעת הפנים נראה שחיים "נתפס" לעניין, או נכון יותר מתחיל להבין שמהו קורה לו. העיניים ביקשו לשמוע עוד ועוד, וכל כולו אומר 'המשך, המשך, רק אל תפסיק!

הדברים מאוד מעניינים ומותחים. אמיל המשיך: "היהודים מאורגנים למופת ועושים כל המאמצים האפשריים והבלתי אפשריים על מנת לנצל את המצב ולהקים מדינה יהודית. כן, שמעת היטב. מדינה יהודית!! נו!!... מוכן אתה ליטול חלק בהקמתה? אין זמן לחשוב, עליך להחליט כבר!" הוי!! כמה מחשבות התרוצצו במוחו של חיים ובאיזה קצב התרוצצו. הוא שתק בתקווה לשמוע עוד ועוד ועוד... אמיל כיבד את שתיקתו ואף יצא את החדר כדי לתת לו לעשות סדר במחשבותיו. ואכן היה צורך לארגן את המחשבות אבל בעיקר רצה לשמוע עוד ולשאול... כן לשאול ולשאול... אמיל חזר לחדר והביא כיבוד קל, התישב מול חיים כאשר החיוך המפורסם על שפתיו והמתין. לא הרבה זמן חכה. חיים רצה לשאול את כל השאלות בבת אחת. אך כדי שיוכל לקבל תשובה על כל שאלה העדיף להתאפק ולשאול אחת, לקבל תשובה ושוב לשאול וכך הלאה, אך לפני השאלות וכדי להרגיע קמעא את אמיל רמז חיים כי יש על מה לדבר בנידון אך נחוצות לו הבהרות מספר...

"א. מנין לו לאמיל כל הידיעות בנושא?"... אמיל לא יכול היה לגלות את מקורותיו, אך השיב כי קיימת קבוצה מצומצמת המקבלת מ"שם" אינפורמציה די שוטפת. בינתיים פעילות זו הנה מחתרית, ולצערו אינו יכול הרבה להוסיף בנדון. חיים המשיך בשאלותיו, כי ברור היה שהתשובה הראשונה לא ספקה את סקרנותו.

"ב. כיצד הנכם בוחרים את ה"מתנדבים" ומדוע נבחרתי אני?!"

- "בוחרים בצעירים בריאים בגופם וברוחם, בעלי זיקה ציונית כל שהיא, משכילים פחות או יותר, אשר הנעשה בארץ מדבר ללבם, ובעיקר מוכנים כבר להרתם ולצאת למשימה. כמובן שמעדיפים בעיקר רווקים שאינם תומכים יחידים בהוריהם. באשר לחיים, הרי שלעניות דעתי עונה הוא על כל הקרטריונים ואף יותר מזה". לתגובתי: "מעולם לא

התעניינתי ממש בנושא ואפילו רחוק איכשהו ממנו", השיב אמיל בלי שום היסוס: "גדלת בבית ציוני פר אקסלנס!!"

להבעת פניו השואלות מה פתאום! הזכיר לחיים את

ערגתו של אביו ז"ל לציון ולירושלים, ואת נסיונותיו התכופים, לנסוע לירושלים ולהתישב שם.

חיים שקע לרגע במחשבות. - "ואמנם נזכרתי כי בהיותי בן עשר, אחת עשרה, דובר בהרחבה ובהדגשה יתרה על הנושא ואינני יודע מדוע ירד מן הפרק. יתכן מאד שאחי הגדול אשר הבטיח את תמיכתו המעשית שכללה טיפול בנסיעה ותמיכה כספית, חזר בו - לצערו הרב של אבי - באמתלות שונות, כאילו מסוכן לחיות בארץ וכד'. אבי לא שוכנע אז, זאת אני זוכר בבירור, ואפילו כעס. אך כיוון שהיה תלוי בעזרתו ובתמיכתו של האח הגדול, נאלץ לוותר..."

"נזכרת, מה?" - אמר אמיל.

חיים ממשיך ושואל? "מדוע כבר בשבוע הבא? איך אפשר להתכונן בטווח זמן כה קצר? איך מתנתקים מהכל בזמן כה קצר? הרי צריך להפרד מן המשפחה, מן החברים, מהעבודה. יש עניינים לא גמורים איך מתגברים על ה כ ל !!!?"

אמיל היה הפעם תכליתי יותר. "לפי שאלותיך אני מבין שכבר החלטת ליטול חלק במשימה" - והמשיך מבלי לאפשר לחיים לקטוע אותו - "בעשרת הימים

הבאים תוכל להסדיר את כל ענייניך. עד כמה שידוע לי אין לך כאן, במרוקו, שום דבר שיכול לעכב בעדך". ואכן שאלתו השלישית של חיים היתה די סתמית, והוא ידע זאת היטב. זאת היתה שאלה על מנת להרויח זמן למחשבה, להתרכז.. הוא היה משוכנע שזאת משימה מתאימה ביותר להלך רוחו באותה תקופה. הרי הוא חפש את עצמו, את דרכו, והנה זה מזדמן באקראי, בלי מחשבה תחילה, וזה אולי מה שהוא בדיוק צריך לעשות על פרשת הדרכים בה היה נתון. זאת הזדמנות פז ואסור להחמיצה.

הוא לא אהב את עסוקו הנוכחי, וגם אין מה להתכונן. חברה קבועה לא היתה לו. מן החברים וגם מן המשפחה אין בעיה מיוחדת להפרד. והנסיעה, ובעיקר ההשתתפות בהקמת המדינה דברו אל לבו ומאד קסמו לו. מה גם, שמכל הענין נדף ריח עז של הרפתקאה. "אוקיי" - אמר סוף סוף - "שאלתי האחרונה היא כיצד מתבצע הלכה למעשה כל הענין?" אמיל נראה מרוצה מאד, והשיב: "העיקר שהחלטת, השאר פשוט בתכלית. בשבת הקרובה

יתקיים מפגש של כל המשתתפים במשימה. תכירו, תקבלו תדרוך, יודיעו ויסבירו ויענו על כל שאלותיכם ו... ידרך צלחה". אני פשוט רציתי שתיטול חלק בהסטוריה המתהווה. אל תשאל אותי שאלות נוספות בנדון, כי לא אדע להשיבך דבר. ו...דיר באלק", אין לשוחח עם איש בנושא!" הזהיר וחזר והזהיר עם אצבע מונפת כביכול.

אחרי שיחה קצרה על דא ועל הא, הודה חיים לאיש שיחו, ונפרד ממנו ומבני ביתו, בנשיקות המקובלות.

כאן, ניתן לחיים להוציא החוצה את כל מחשבותיו, נכיר אותו יותר לעומק ונניח לו לספר על עצמו, בעצמו.

כדי לא להלאות את הקורא, אספר מידי פעם אך מעט על עצמי בהתאם לעניין, ואפרט לפי הצורך. קל מאד היה לי להחליט על השתתפותי ב"יציאה",

וזאת, כיוון שאבי נפטר בטרם עת, בתאונת דרכים קטלנית, בשנתי החמש עשרה, ואימי שנתיים אחריו. בגיל שבע-עשרה, מצאתי את עצמי בדילמה מאד קשה. השנה 2-1941. המשטר - משטרו של וישי,

הידוע לשימצה. כל היהודים שלמדו בבתי ספר שאינם יהודיים, נאלצו לעזוב ולמצוא לעצמם ביי"ס יהודי, ע"מ להשלים את לימודיהם. הדבר לא היה קל, מאחר שהייתי בין אחרוני "המגורשים" (בגלל הקשרים של אחי עם השלטונות, הושארתי בבית ספרי עד שהתחילו לדקדק בהוראות). בתי הספר היהודיים הוצפו מעל ומעבר ליכולת קליטתם. מאידך, לא רציתי להכביד על אחי, ולחיות על חשבוננו (בעיה של גאווה עצמית אולי!).

האמת היא שלא הרגשתי עדוד או דחיפה כלשהיא מצד האח ה"אפוטרופוס" כביכול (ארחיב את הדיבור בנושא בהזדמנות אחרת). בקיצור, מצאתי את עצמי מחפש עבודה - שנה לפני הבגרות. עבדתי כדי לא להיות "מוחזק" ע"י אח אחר, איתו גרתי. על מנת שהדברים יהיו יותר ברורים, אסביר בהמשך הסיפור.

אבהיר בינתיים כי שמונה אחים בני אב אחד אנחנו. ואני המספר, הצעיר בבית אבי. בתקופה, אודותיה אני מספר גרתי, יחד עם אחי יהושע, הגדול ממני בארבע שנים, בדירה שנרכשה מכספי הפיצויים

שנתקבלו עקב מותו של אבי (בתאונת דרכים קטלנית בדרכו לבית הכנסת לתפילת שחרית). אח זה, יהושע, הועסק אצל האח הגדול ה"אפוטרופוס", בבית מסחרו הסיטונאי. לכן כאמור, לא הרשיתי לעצמי לחיות, מבחינה כלכלית, על חשבוננו. כיון שקשריו העסקיים והחברתיים של האפוטרופוס, היו מרובים, יכולתי למצוא עבודה בתקופה מאד קשה 1942-1946. רצוי, ומאד מעניין, להרחיב את הדיבור על היהודים במרוקו, כיצד הגיעו, התלאות והפוגרומים שהיו מנת חלקם, וכיצד השתנו תייהם מיום כניסת הצרפתים ועד עצם היום הזה. מעניינת מאד גם חלוקתם לשכבות או נכון יותר למעמדות. נושא חשוב אחר הינו השתלבותם בחיי התרבות, המסחר, והחברה וזיקתם לתרבות הצרפתית בעיקר. אך כאמור כל נושא יטופל בהתאם למקומו בסיפור. נחזור לחיים. בדרכו חזרה לביתנו ניסה חיים לעשות

סדר במחשבותיו הרבות שהעסיקו את מוחו. כיצד יתארגן לקראת יציאתו. במה יתחיל? אחרי היסוסים והתלבטויות החליט לא לעשות דבר עד ה"מפגש" הגורלי ורק אחר כך יתחיל לפעול. הרי

יהיה לו כשבוע ימים ע"מ להסדיר את עניניו. וכך עשה.

את סוף השבוע בילה עם חבריו הטובים: ארמנד ד. ושלמה ב.ח., שניהם בני גילו ואיתם בילה את זמנו הפנוי. שניהם צורפי זהב, וראשית הכרותם והתחברותם היתה בשבתות, בהפסקות "פרשת השבוע" בבית הכנסת של יהודי פאס. כי זאת יש לדעת, מאחר וקאזבלאנקה היתה העיר הגדולה עם אפשרויות רבות מאד בתעסוקה ובמסחר, נהרו אליה ונתרכזו בה יוצאי ערים שונות אשר התישבו בה לרגל מסחרם או עיסוקם.

אסביר בקיצור נמרץ ענין הפסקות פרשת השבוע. ידוע ברבים כי רוב רובם של יהודי מרוקו, שומרי מסורת פר אקסלנס. אמנם, נכון הוא שאחרי התפילה יוצאים הצעירים לבתי קפה ולבתי קולנוע או בילוי אחר, אך בשבת בבוקר, הנער ילך עם אביו לבית הכנסת, אם מתוך הרגל, ואם מתוך כבוד או יראה, תלוי בחינוך הביתי שקיבל. בזמן קריאת ספר תורה יוצאים כל הצעירים לשוחח ולשחק בחוץ. בתום קריאת ספר התורה חוזרים רובם לתפילת

מוסף ושבים עם הוריהם לבתיהם לארוחת צהרים דשנה למדי, בד"כ חמין, במרוקאית 'סכינה' או 'דפינה'.

נחזור לחברים של חיים. כיוון שהחליט סופית לא להודיע להם על דבר יציאתו, נשאה הפגישה אופי שגרתי. כלומר, יושבים בבית הקפה הרגיל וכל אחד בתורו מזמין סבוב אשר כלל בד"כ, משקה חצי חריף עם מגוון סלטים, חוץ מבירה ויין בזמן הארוחה. הרגל די נפוץ בשכבה אליה היה שייך, ועוד ידובר ויפורט בעניין השכבות. חיים לא נהג לשתות משקה חריף, והנה הפעם, הוא סוטה במפתיע ממנהגו, ואומר: "רבותי, זה הסבוב שלי, וכיוון שאני נוסע ליאחותי שבפאס, ואינני יודע בינתיים לכמה זמן, הריני מבקש להרים כוסית. אנא מצדכם הזמינו בהתאם. החברים התעניינו ודרשו פרטים נוספים.

"אינני יכול לספר יותר ואינני יודע כיצד יתפתחו הענינים. אם יהיה מה לספר אספק את סקרנותכם בהקדם. ועכשיו תרימו כוסית ותאחלו לי הצלחה". אחר-כך נסבה השיחה לנושאים אקטואליים. כהרגלם טיילו בשדרה הראשית, הלכו לסרט... וכך

נפרד מחבריו הקרובים.

בעבודה, מפעל ענק, נהג חיים לשוחח ולאכול עם בחור בן גילו אשר הכיר בזמן למודיו בתיכון. התברר במשך הזמן שהבחור, מנואל שמו, גר עם הוריו, סמוך לביתו של חיים. כיוון שעשו דרכם לעבודה יום יום הלוך וחזור וישבו ביחד ל"אפריטיף" היומי, - שתיה בבית קפה לפני ארוחת הצהרים - התפתחו ביניהם יחסי חברות די הדוקים. מן החבר הזה שהיה נוצרי קתולי, לא נפרד חיים משום מה.

כך מספר חיים:

והנה הגיע יום השבת הגורלי. בדחילו ורחימו, שמתו פעמי לבית בו היה צריך להתקיים המפגש. כל הדרך הייתי דרוך ומתוח. את מי אפגוש? האכיר מישהו? האם לא אתאכזב? האם אשאל את השאלות הנכונות? האתרגש? הנה הבית. קומה ב', דפיקה קלה על הדלת, שמעתי גם את הלמות לבי יחד עם הצעדים שנשמעו מעבר לדלת. פותחים סוף סוף ונותנים להכנס. שלום! התאמצתי לחייך. "באתי למפגש" - אמרתי לצעירה שקבלה את פני. היא החזירה לי חיוך מאד נחמד, ושאלה לשמי. "חיים בן

המוזג" - עניתי. נתבקשתי להמתין קמעא. החמודה חזרה ובקשה שאלך אחריה. עברנו פרוזדור קצר, דפקה על הדלת והמתינה לתשובה, פתחה את הדלת ובקשה ממני להכנס. מבטי נתקל תחילה במבטים מסוקרנים של קבוצת צעירים אשר בחנו אותי מכף רגל ועד ראש. לא, אינני מכיר איש מהם. אמרתי "שלום! שמי חיים". חפשתי מקום, ישבתי, ורק אז הבחנתי שמישהו מנהל את השיחה.

"שמי ויקטור" - שמעתיו אומר - "אנחנו מחכים לעוד מוזמנים, בינתיים תכיר את הנוכחים. אנחנו נתחיל בעוד דקות מספר".

עשינו הכרה, התפתחה שיחה על מקום מגורי, מקום עבודתי, היכן למדתי... - "רק לכם חיכינו!" - נאמר בקול - "מה עכב בעדכם? רבותי, תכירו את ש.ב. ואחותו! הם יהיו אחרוני המשתתפים! ו..אנחנו מתחילים. שאלות, רק בגמר התידרוך. אנא, הקשיבו היטב! אין לשוחח עם אף אחד בנושא, לשמור הכל בסודי סודות. יש להזהיר את ההורים לבל ישוחחו על הענין כי, דבורים של מה בכך יכולים לפוצץ את הכל ויובילו למעצרים. מן הרגע הזה ואילך אנו

לי את הדלת, נכנסה לחדר ולמדה אותנו מספר שירים אשר היו ידועים ברובם. כמו כן שמענו הרצאות קצרה ומאוד עניינית על עקרונות הצופים. שהינו במקום כשלוש שעות בערך. הכל נשא אופי ענייני ותכליתי, אין דבורי סרק.

למרות הכל, מצאתי זמן לבחון את פני חברי ל"מסע". שמחתי מאד כשנוכחתי כי כולם היו בשנות העשרים לחייהם, די חסונים ונראים חביבים. שאלתי לא אחת את עצמי: כיצד יתכן שהם בני גילי ואינני מכיר איש מהם אפילו מראה או מפגישה מקרית?.

אמנם רשמית, כלומר עם תעודה ודמי חבר, או אידיאולוגית, לא השתייכתי לשום מועדון. כחובב ספורט מובהק, היה לי מנוי בבריכת השחיה - פעילות מועדפת שלי - ומנוי נוסף היה לי במכון לפתוח הגוף. שם גם למדתי את אומנות האגרוף

החובבני, הרמת משקולות, קצת האבקות ופתוח הגוף. פעם אחת בלבד השתתפתי בפגישה ע"מ להשתייך למועדון צופים, אך כנראה לא הייתי בנוי לקבל עלי עול או משמעת של מסגרת כלשהי. חוץ

פועלים באופן בלתי ליגלי. ביום רביעי הקרוב אנחנו נפגשים ברחבה שליד קולנוע vox, שעה X בדיוק נמרץ. אין להביא מלווים למקום המפגש בשום פנים ואופן. קנו בהקדם תלבושת של צופים, יחד עם תרמיל גב מתאים. תצטיידו במזון ליומיים בלבד!! קחו אתכם מעט כסף. אנחנו נוסעים ברכבת עד הגבול האלגירי, משם נעבור את הגבול ברגל כקבוצת צופים לכל דבר. היום נלמד מספר שירי צופים. בתרמיל, חוץ מן המזון, הכניסו חולצות וזוג מכנסים להחלפה וכן נעלים רגילות, וכמה זוגות גרבים ולבנים לפי הרגליכם. הצטיידו בעוז רוח ובאומץ, ובעיקר במשנה זהירות. ולבסוף שוב אני מזהיר!! אין לשוחח על הנושא בשום אופן ופנים!! היש שאלות?!" דברים כדרבנות, בקיצור נמרץ והעיקר לעניין ממש. בלי 'בלה..בלה..בלה' ודברים מיותרים. בטון תכליתי ביותר.

ההתרגשות אפפה את כולנו. האמת היא שהדברים הרשימו. הושלך הס לשניות מספר, ורק אחר כך, הורמו ידיים בודדות לשאלות. נשאלו אך שאלות מספר ולא כל כך ענייניות. הצעירה החיננית שפתחה

מזה בשכונה בה גרתי היו מעט מאד יהודים, ומאידך, הרי מגיל חמש עשרה ואילך, למדתי בבתי ספר ביהודים אחוז מבוטל בתכלית. יתכן מאד שזאת הסיבה העיקרית שלא הכרתי איש מן הנוכחים. עלי לציין עוד פרט שנראה לי חשוב, בן שלש בנות בלבד השתתפו בפגישה. בסיום, ולפני שהתפזרנו העמקנו את ההכרות בינינו, ואחרי זה כל אחד הלך לדרכו וציפה ליום היציאה בכליון עיניים. כך אני משער בכל אופן.

ימי הציפיה לא היו קלים כלל ועיקר. ההכנות כשלעצמן העסיקו את חיים מספר שעות בלבד. גם הפסקת העבודה בתירוץ של נסיעה לעיר אחרת, לא היוותה בעיה. הוא קיבל על המקום את מה שהגיע לו... איחולי הצלחה, בלי כל שאלות נוספות.

היום שלפני היום הקובע, היה היום הארוך ביותר. חיים התרוצץ בכל העיר, באוטובוסים כמובן. זאת

עיר עצומה, מטרופוליטן, חייבים לתאר אותה כי היא מאד מעניינת, אך לא יסופר אודותיה בפרק זה. חיים הסתובב בכל המקומות שאהב. בבריכת השחיה השתהה דקות מספר, סקר במבט מקיף את חמש

הבריכות הגדולות אשר השתרעו לאורך של כ-400 מ'. הבריכה העיקרית כללה שלוש בריכות: 300 מ' על 75 מ'! הראשונה מימין היתה לקטנים, חצי מטר עומק בלבד שהלך והעמיק עד מטר וחצי. הבריכה הבינונית היתה הגדולה ביותר, ממטר וחצי עומק עד שלושה מטרים. והבריכה העמוקה שם היו המגלשות והמקפצות, היתה כמובן העמוקה ביותר, ורוחשת חיים. בצמוד, עם כניסה נפרדת, השתרעה הבריכה האולימפית. שם נערכו התחרויות המקומיות וגם הבין לאומיות. בהמשך היתה עוד בריכה די גדולה. לשם נכנסו כל אלה שלא הורשו להיכנס לבריכה העיקרית, הן מחמת נקיונם שהוטל בספק, והן אולי, כיוון שידם לא היתה משגת לשלם דמי הכניסה, הגבוהים לכיסם.

בהמשך היגעתי לחוף הנהדר, מדובר בחוף האטלנטי. במרחק של קילומטרים אחדים השתרע חוף יוצא מן הכלל ביופיו. "חוף השמש", נדמה לי, קראו לו. בקיצור, שוב בריכות בטוב טעם, מקום בילוי למי ש"הפרוטה" מצויה בכיסו, כ"סרח-עודף". חיים המשיך את סיבוב הפרידה שלו. הפעם הוא שם את

פעמיו לכיוון השכונות. שכונות רבות, אולי נכון יותר לכנות אותן רובעים, הקיפו את המרכז הסואן של העיר הגדולה, הקוסמופוליטית. כפרים חקלאיים, וכן חוות רחבות ידיים של המתישבים הצרפתיים, הקיפו את העיר סביב וסיפקו לה את צרכיה היום יומיים: ירקות, בשר, ביצים, חלב וכד'. חיים לא הלך לכפרים ולחוות, למרות רצונו לבקר ולהיפרד מחוות אחיו הגדול, אך הזמן והמרחק אילצוהו להיפרד רק מהשכונות השונות הסמוכות לעיר.

הרובע הגדול ביותר והמאוכלס בצפיפות איומה היה הרובע המוסלמי, שם שימשו בעירבוביה ישן ליד חדש. וילות מפוארות בסיגנון בניה ערבי, ולידן משכנות עוני במלוא מובן המילה. עם קצת דמיון יכולת לחשוב כי הינך במנהרת הזמן, הגעת לימי הביניים. מעט עשירים והמון רב של עניים. אמנם,

השילטון הצרפתי סלל כבישים ובנה בתי ספר, אך רק אחוז קטן בלבד שלח אליהם את ילדיו. בל נשכח כי מסופר על המצב ששרר ב 1946. שכונה נוספת, שכונת פאר, אוכלסה ע"י המתישבים

הצרפתיים הראשונים שהיוו את הפקידות הצרפתית הגבוהה והמיוחסת. הם בנו להם וילות מפוארות בסיגנון מערבי מובהק, וחיו בחוג סגור. חיים המשיך בסיור הפרידה והגיע לשכונה איטלקית. היו אלה פועלים איטלקים, שבאו בעיקבות גל הבניה הגדול שפקד את העיר עם כיבושה ע"י הצרפתיים, נושא שיש לפרט מפאת חשיבותו. הם, האיטלקים, ראו כי טוב, והחליטו להתיישב במקום. כמעט בצמוד לשכונתם הקימו הספרדים שכונה משלהם. אף הם הגיעו כפועלים פשוטים המחפשים פרנסה. יותר מאוחר התמחו בעיקר בדיג.

משם, הגיע חיים לנמל. זהו אחד הנמלים הגדולים בצפון אפריקה. די מוגן מפני הסערות, נבנה במפרץ עמוק מים ורחב ידיים ומאפשר לאוניות הגדולות להגיע למזח הגדול הבנוי לתלפיות. הפעילות כאן רבה. האניות נכנסות ויוצאות ובקצב אדיר פורקות מטענות וסחורות שהובאו ממדינות שונות ומטעינות מפרי הארץ, מטובה, ממחצביה, ומתוצרת מפעלי תעשיותיה.

בתכנית סיור הפרידה היו עוד כמה שכונות אבל

חיים העדיף להפרד מן הרובע היהודי, אולי מן הבחינה הרגשית. היהודים נמצאים במרוקו מזה עידן ועידנים. כיון שהנושא רחב נפתח אותו בהמשך. נתרכז ברובע היהודי, למרות שהעיר חדשה יחסית ונמשיך בסיוורנו.

היו מספר שכונות קטנות, בהן רכוז היהודים היה אבסולוטי כמעט, אבל הרובע היהודי הגדול רחוק היה מלהיות נקי מערבים מוסלמים. היו אמנם בתים רק על טהרת היהודים אבל היו בתים מעורבים ובתים של ערבים בלבד. יחסי שכנות טובה שררו בדרך כלל ביניהם. אלה קנו את מצרכיהם אצל אלה והעוינות הסמויה מודחקת כלשהו. ערבים, יהודים, ספרדים ואיטלקים עבדו יחדיו במפעלים השונים, ואפשר לומר שאפילו יחסי ידידות (שטחית?) נרקמו פה ושם. בדרך כלל הועסקו הערבים אצל היהודים, ורק במקרים בודדים היתה הסיטואציה הפוכה, במיוחד כאשר היהודי ניהל עבורו את העסק או את החשבונות או כמתווך.

אחרון הסיורים הוקדש למרכז העיר ההומה. מבט מלא געגועים נשלח אל ביה"ס היהודי "אליאנס" בו

בילה את השנים הטובות ביותר, ובו רכש את השכלתו היסודית. מליון זכרונות צפו ועלו והתרוצצו במוחו של חיים.

חיוך מאד מסוים הצטייר על פניו לזכר התעלולים ומעשי השובבות הרבים, כגון כעסה הרב והאיום של אחת המורות אשר קבלה במתנה לשנה החדשה - מכונת גילוח - וזאת כיון שכל אחד ואחד מתלמידיה מחוייב היה להביא מתנה. תמונות המורות השונות עברו חלפו לנגד עיניו. אחת היתה קפדנית מדי אחרת טובה מאוד ואהבה אותו ובכתה הרביעית היתה אחת זקנה ורעה ועוד ועוד. רוב חבריו ללימודים חלפו עברו לנגד עיניו. הוא נזכר בלימודים ובמשחקים בשעת ההפסקה ועוד כהנה וכהנה.

חיים נתק את עצמו מן המקום ברגשי חרטה ופנה הלאה, עבר על פני בתי הקפה השונים שם נקבעו רוב פגישותיו, עבר ביעף על פני הגנים היפים, המשיך ועבר ליד בתי הקולנוע, נכנס לרגע קט לכל-בו הענק ה"גלרי-לפאיט" והגיע ל"בולבאר".

זוהי השדרה הגדולה והחשובה ביותר בעיר, כיון שכל החנויות היוקרתיות התמקמו בה. לכאן נשפך

לומר שחיים נרדם אותו לילה לא תהיה אמירה נכונה. הוא התהפך והתהפך וחזר והתהפך על יצועו, ורק לפנות בקר הצליח להרדם. כיון ששעת השי נקבעה לשתים אחה"צ, וכיון שכל ההכנות נעשו מבעוד יום, לקח חיים לעצמו את כל הזמן הנחוץ, כדי לנוח היטב ולהתארגן. הוא התרחץ, התגלח, אכל ארוחה כדבעי, התנשק ויצא לדרכו מלווה בברכות רבות.

הוא הגיע למקום המפגש מחצית השעה לפני הזמן שנקבע וחשב שפישל, אך לא ולא. הנה כולם כאן, מחכים בכליון עיניים לשם א. - המלווה. נתבקשנו לא למשוך תשומת לב. בתחנה חכו המוניים לרכבת, כך שההוראה לא היתה יעילה. והנה סם הופיע, חילק אותנו לקבוצות לפי הכרטיסים שהיו ברשותו, ובאנחת רווחה עלינו לרכבת לנסיעה ארוכה מאד, כשמגמת פנינו היתה הגבול עם אלג'יריה - אוג'דה.

ההמון, מטייל, יושב להנאתו בבתי קפה, מבצע קניות ומה לא. כולם פוגשים את כולם, מדברים עם כולם והולכים עם כולם. בימי שבת וראשון הדחיסות בשדרה מעל לקבולה הרגיל. עובדת היותה מקורה בחלקה, הקלה על באיה. רחבה וארוכה היתה. גם בימי חול הרגילים היו באים אחרי שעות העבודה הרגילות לחסות בצילה וליהנות מכל מה שהציעה. גם כאן העלה חיים זכרונות מזכרונות שונים. הוא הביט בשעונו כלאחר יד. נעשה מאוחר ומחר היום הגדול.

באותו ערב נפרדתי לשלום מאחי ומגיסותי. הסברתי ארוכות על המסע, על המסלול המשוער ועל הסכנות שבדרך. לא ניסו להניא אותי מהחלטתי, כיון שידעו מראש שאין מה לעשות בנידון, וחוף מזה עמדתי בזכות עצמי ולא הייתי תלוי באיש, וגם לא היו לי כל התחייבויות כלפי אדם זה או אחר. לכן לא

התעורר כל ויכוח בנידון, אלא שיחה שנמשכה עמוק אל תוך הלילה. בסופו של לילה קיבלתי מהם את ברכת הדרך והזהרתי אותם לבל יספרו לאיש על הנושא.

לא לג'יריה

התמקמנו בתאים הפנויים יחד עם צרורותינו, ומיד התפתחה שיחה ערה ביותר אשר הופסקה לרגע קט עם תזוזתה הרעשנית של הרכבת, והתחדשה ביתר שאת עם כניסתה לקצב הרגיל והמונוטוני.

כיצד נפרדת? הצלחת לשמור על לשונך? לא גלית דבר? במה עסקת בימים האחרונים? איזה חומר קריאה הבאת? שאלות כאלה ואחרות הדהדו בחלל הקרון. התשובות היו די מגוונות. לאטה דעכה השיחה, וכל אחד שקע עמוקות בעצמו.

חיים הצליח איכשהו לשבת ליד החלון. תחילה נהנה מן הנוף הנשקף. הוא לא נמנם, כיון שלא הרגיש בעיפות. מחשבות רבות הטרידוהו. קשה היה לעשות בהן סדר. מוזר לעזוב בהנף עפעף את הכל, כעשרים

שנות חיים, וללכת אל נעלם אחד גדול. האם נוהג הוא נכון? מאידך מה השאיר מאחוריו? ההורים הלכו לעולמם, האב בתאונה אומללה שלא היתה מחויבת המציאות, והאם נפטרה כשנתיים אחריו

אחרי מחלה קשה וממושכת. והאחים? מאחר שהפרשי הגילים הגדולים מנעו קרבה אינטימית, הוא יכל להזכר רק בשליחויות הרבות והמאולצות שעשה למענם לרוב על מנת לקבל פרס.

ובכל זאת היתה הרגשה מוזרה מנת חלקו ברגע זה. שעת דמדומים. החושך יורד יחד עם הלילה ועוטף את הארץ. החבריה התחילו לזמזם שירים, אותם שירים שלמדנו בפגישה. ההצטרפות וההשתתפות היתה כללית, שקטה ונעימה. השירה נתמשכה, וכאילו ליכדה-חיברה אותנו יחד כאומרת: התעודדו, אינכם לבד, יש תכלית לפעלכם. חזקו ואמצו. נדמה ונראה, כי אכן התעודדנו ונרגענו, בעקר נרגענו. שקט ושלווה השתררו בקרון ונרדמנו כשחיוך מסוים על פנינו.

הרכבת טסה גמאה מרחקים גדולים. היא נעצרה פה ושם כאילו נגד רצונה וקרבה אותנו למחוז חפצנו. אור השחר הפציע, ואתו התחילה להתעורר הקבוצה. סם עבר בין הקרונות והודיע, כי בערך בצהרים נגיע למחוז חפצנו, וכי עלינו להתאזר בסבלנות ולהמשיך לנהוג ולהתנהג כצופים לכל דבר זה אומר לשיר

ולשמור על רוח עליזה. רחצנו פנים וצחצחנו שניים לפי התנאים שאפשרה הרכבת, אכלנו ארוחת בוקר מתוך הצידה שלקחנו אתנו, ארזנו והנחנו את חבילותינו ושוב חזרנו למקומות.

לפנינו עוד כארבע שעות נסיעה. מה עושים במשך שעות אלה? קוראים, משוחחים, או חולמים. הפעם חלם חיים על ילדותו. כן הוא נולד בפאס העיר. מספר ערי בירה הקימו המלכים במרוקו. פאס היתה בין המיוחסות, ושם נולד למשפחה מרובת נפשות. האב, רבי יהונתן, היה סוחר אמיד שירד מנכסיו בעקבות הפוגרומים שליוו את כניסת הצרפתים למרוקו, תקופה בה שרר תוהו ובוהו מלווה בשוד ובביזת רכוש יהודי. הוא חיפש פרנסה, וכיון שהיה ירא שמים ובקיא בלימודי קודש לימד זרדקים ב"חדר מתוקן" בשם "אם הבנים", בנין מרשים בו למדו הילדים מגיל 3-4 ועד 11-12.

המבנה מחולק היה למספר כיתות לרמותיהן המדורגות כמו ב"ס רגיל, אלא שכאן למדו אך ורק למודי קודש. גם מסעדה היתה במקום ואפשרה לילדים הנזקקים לאכול ארוחה חמה בצהרים. אחרי

למודי הגמרא עברו בחלקם לבי"ס אליאנס ללמודים כלליים. חיים נזכר, כיצד אביו ז"ל בנוסף למשכורתו כמלמד, עסק בין היתר בעסוקים צדדיים כגון תקוני ספתי תורה, כריכת ספרים, שעורים פרטיים ועוד. הכל על מנת שמשפחתו תוכל להמשיך ולחיות ברמה סבירה. הוא עבד עד מאוחר בלילה והזדקן בטרם עת. קשה היה לו, אך הוא נשא בעול ללא תלונות או טענות כלשהן.

חיים זכר את למודיו ב"אם-הבנים", את המורים שלמדוהו, ואיך בגיל שבע כאשר אך התחיל ללמוד גמרא, החליט האב - לאחר התלבטויות רבות וכדי שיוכל להתחיל את שנת הלמודים בזמן - לרשום אותו לבי"ס אליאנס. באשר ללמודי קודש האב נמצא זמן להשלים את החסר. חיים נקלט יפה בביה"ס.

בשנה השניה קשיי הפרנסה החלו להכביד על האב האמיץ. הדבר נודע בעקיפין לאח הגדול - אשר עזב את הבית מזה מספר שנים, ועשה חיל בקאזאבלנקה העיר. הוא הפך לסוחר עצמאי ואמיד, והקים בית מסחר למזון בסיטונאות. האח הגיע לביקור, הסתגר

בחדר עם האב והגיעו לכלל החלטה. ההורים יחד עם הקטנים בני תשע (חיים) וארבע עשרה יסעו לקזאבלנקה ויחיו על חשבון האח. השאר - שלשה גברים בני 25, 27, ו-30 - יקבלו תמיכה קטנה בחודשים הראשונים, ואחר כך יאלצו להסתדר בכוחות עצמם. כך עזבו חיים והוריו את פאס והגיעו ישר לביה"ס אליאנס בעיר הגדולה.

הזכרונות והמחשבות הופסקו בברוטליות ע"י הצפירה הגדולה אשר בישרה את התקרבותנו לתחנה. זאת היתה תחנה קטנה, ולכן השהיה בה קצרה. נתבקשנו לרדת. "בלי שאלות" - בקש סם - "אסביר כשנרד". הזדרזנו לרדת, והלכנו אחריו. שוב צפירה והרכבת עוזבת את התחנה ברעש איום, נפרדת וממשיכה דרכה. "שימו לב" - אומר סם - "ירדנו בכוונה לפני התחנה הראשית כדי לא למשוך תשומת לב. לפנינו דרך ארוכה, אך עד הגבול רק כשלשה ק"מ. אנחנו נלך הליכה יפה ומסודרת, נראה שאנחנו עליזים ולא נפסיק לשיר עד שאתן אות. מי שרוצה לשתות לאכול או דבר אחר שיעשה זאת עכשיו. יש לנו כמחצית השעה הפסקה. ועוד דבר, חיים! אתה

תהיה המאסף. בינתיים יש שאלות!" התארגנו והסתדרנו בשלשות ויצאנו לדרך. ההליכה לא היתה חפוזת ביותר. השירה בסדר, אך החשש קינן בלב. הנה שומרי הגבול ליד מבנה קטנטן משוחחים ביניהם בקול. באופן ספונטני השירה התגברה, ההליכה שינתה קצב, קצת יותר מזורז. עוד מטרים מספר, והנה אנחנו מנופפים ביד לשומרים ועוברים את הגבול באופן הטבעי ביותר. אנחנו מתאפקים ועוצרים את עצמנו לבל נזרז את הקצב. השירה יותר בטוחה ויותר עליזה. זרזנו את צעדינו רק כשהתרחקנו ממש מעיני השומרים. יש לציין כי פרט לשומרים לא היו מחסומים מיוחדים. שלוש שעות הליכה התחילו לתת את אותותיהן בקבוצה. המאסף חיים התחיל לעזור לכמה בודדים, הן במלים מעודדות והן בעזרה בסחיבת התרמיל. לשמחת כלנו, בודדים היו המזדנבים, ויש לציין שכלם עשו מאמץ ראוי לציין. בינתיים יורד הערב והעלטה משתלטת על הארץ. די! נגמר! היום הארוך וההיסטורי הגיע לקיצו, וסוף סוף אנו נחים באחד השדות.

האנחות משתחררות מקרבנו במקצבים שונים ומשונים, ומאיך נראה היה כי סם תעה בדרך. את הדרך הראשית עזבנו זה מכבר ונכנסנו לשבילים צדדיים. סם בקש שנשב בשקט ובמנוחה עד שנברר את דרכנו. היתה כעין "תודה" בהסכמה הכללית לבקשה זו. חיים נתבקש משום מה להתלוות אליו. מצוייד במקל ביד ימין ובאבן ביד שמאל הלך חיים במרחק מה אחרי סם, אשר עבר מבית לבית כדי לשאול אודות הדרך הנכונה. הבתים פזורים היו על פני השדה - במתכונת המושבים שלנו. נביחות הכלבים לא הקלו על חפושנו. בבתים אחדים אף זעמו עלינו, באחרים פחדו. לבסוף מצא סם את מבוקשו. נראה שלא תעה. החושך מנע בעדו מלזהות את הבית. כשמצא את הבית הנכון נתקבל די יפה וכוונו אותו למחוז חפצו בצורה מדויקת. בעת שחפשנו את דרכנו ועד שחזרנו לא נשמעה כל טענה או תלונה כלשהי. הכל התנהל בצורה הטבעית ביותר. אחר כך הלכנו הליכה מזורזת ביותר דרך שדות חרושים או מעובדים ו...עיפים ויגעים הגענו ל...מ-ל-ו-ן.

המלון לא היה אלא אורווה. אם אתם חושבים שמישהו הביע אכזבה או תלונה כלשהי, אינכם אלא טועים. לא אוכל, לא שתיה, ואף לא רחצה. כל אחד התמקם במקום הראשון שנזדמן לו והשתרע עליו. איש לא שמע אם ניתנו הוראות כלשהן או נאמר משהו. כלם נפלו כפגרים מתים. קשה מאד לכנות זו "החלפת כח", כיון שהמיטות, כלומר הרצפה או מצבורי הקש - למי שהיה מזל ונתקל בלוקסוס כזה - לא היו "כל כך נוחות". קמנו די מוקדם, כי איש מאתנו לא יכל לישון ממש. נייערנו נער היטב את איברינו המסכנים ונסינו להחזיר להם את גמישותם הרגילה. התרחצנו כלאחר יד, כי חדרי "האמבטיות" תפוסים היו ע"י הסוסים. היה ברז בחוץ, ושם נסינו להתרחץ. השדה הפתוח והאוויר הצח עזרו לנו להשתחרר מן "המטען העודף" ורק אז התעוררנו ממש. "חבריה" - הודיע סם - "תוך שעה עלינו להיות מוכנים לצעוד לתחנת הרכבת. אנחנו לא צריכים יותר להתגנב או לפחוד. התחנה לא רחוקה, טיול בקר קטן בסך הכל. הרכבת תסיע אותנו עד אלג'יר

הנסיעה די קצרה. הנה הגענו... התחנה גדולה ורחבת ידיים. שום דבר מיוחד לא משך את העין פרט לגודלה. היא שמשה כעין תחנה מרכזית לכל צפון אפריקה התקבצנו סביב סם והלכנו אחריי הליכה של כמחצית השעה. העיר, הרחובות, הבניינים מזכירים בחלקם את קזבלנקה. גם כאן חדש וישן שימשו בעירבוביה.

הגענו למחוז חפצנו, בית די גדול. כמה "דודות" נחמדות קבלו את פנינו בחיוכים, בשתייה ובכריכים. סם מסר שנשהה כאן ימים מספר ונפרד מאיתנו בברכות חמות. מובן שהודינו לו מקרב לב, לחצנו ידיים, ויותר לא נזדמן לנו לראות אותו. נשארנו לבדנו. לא היה את מי לשאול מה ומי!! "הדודות" גילו אמנם הרבה רצון טוב, אך לא ידעו להשיב על השאלות. מה אנו עושים כאן מה יהיה אתנו ומה הלאה?? אמנם הרגיעו אותנו איכשהו, אין מה לדאוג. הערב או מחר יבוא מי שישב על כל שאלותיכם. אתם תשהו פה כמה ימים, יצטרפו אליכם צעירים נוספים, ותבאנה הודעות נוספות על היעד.

העיר, שם נקבל הוראות חדשות. בינתיים תתארגנו, תאכלו ארוחת בוקר ותהיו מוכנים תוך שעה". הדברים ברורים השאלות מיותרות. נברנו בתרמילינו והעלינו איש את ארוחתו. אכלנו בתיאבון רב והיינו מוכנים לתזוזה לפני הזמן. הסתדרנו ושמונו פעמינו לכיוון התחנה, הליכתנו קלילה רעננה ואפילו מהנה. שירה שקטה בקעה כמובנת מאליה וליוותה אותנו עד התחנה. היינו שקטים ושלווים כלשהו, כאשר צפירה חדה פלחה את האוויר הצח של הבוקר, התנשפויות כבדות והרכבת נעצרה. עלינו והתמקמנו, וכמעט מיד התחילה שוב במרוצתה, כאילו מריחה את התחנה הסופית - העיר אלג'יר - שם תנוח מדרכה הארוכה.

נעימה, הפעם, הנסיעה. נסינו לדובב את סם - מה יש באלג'יר? מה נעשה שם? כמה זמן נשהה בעיר? איפה נהיה? סם ידע להשיב רק על השאלה האחרונה: "בידי כתובת" - הכריז - "די קרובה לתחנה הסופית, לשם פנינו מועדות ושם נקבל הוראות נוספות. רבותי.. גם לי זו הפעם הראשונה. בינתיים אינני יודע דבר וחצי דבר יותר מכם".

כבשוה בשנת 1302 והתורכים השתלטו עליה ב-1518. היא שימשה מעוז לשודדי הים שהתנפלו ושדדו בעיקר ספינות נוצריות. כדי לשים קץ לשוד, כבשוה הצרפתים בשנת 1830, והפכוה למושבה צרפתית לכל דבר. במלחמת העולם השנייה בשנת 1942 נכבשה על-ידי האמריקנים. עד 1944 היתה מקום מושבו של הוועד לשחרור לאומי בראשות הגנרל דה גול, ניהלה מאבק עקוב מדם לעצמאותה, והצליחה. חיים סייר עם ידידתו בעיר החדשה, אחר כך בישנה, התעכב בקסבה, חיפש בשוק, מצא זוג כפפות איגרוף במצב מצוין ורכש אותן לעצמו. הוא שאל לכתובת של אחותו, ואז היה צריך לחזור לחלק האירופאי של העיר. הוא מצא די בקלות את הבית. היתה לו קבלת פנים נלהבת - זו היתה הפעם הראשונה שהוא מבקר בביתה. מובן שנשאר עם ידידתו לארוחת הצהרים. השיחה קלחה, נעימה ומעניינת. חיים השיב על השאלות במסגרת המותר, ואחרי מספר שעות חזרו "הביתה".

נראה שהגיעו צעירים נוספים. הפעם היה את מי לשאול, והתשובות שנתקבלו היו ברורות דיין.

הדברים, למרות ערפולם, הרגיעו מעט. יש בית? יש! אבל ריק הוא, יש "זודות" שלא יודעות דבר, יש מטבח ויש מספר חדרים ריקים. צריך להגיע אחראי כלשהו! מתי? לך תדע, זה צריך לספק אותנו בינתיים? טוב, נסתפק ונזדין בסבלנות.

חיים התווה לעצמו תכנית. ראשית, יסייר בעיר החדשה והעתיקה, אחר כך יבקר בבית אחותו, כן יש אחות, וכמובן ישתדל להנות מסרט, טיול וכד'. הוא קשר קשר ידידותי עם צעירה, דיניז שמה, ויחד החליטו להגשים את תכניתו, אך לפני הכל כדאי

לספר לקורא שורות מספר על העיר בלי להכביד או להלאות. אלג'יר הנו שם בְּרִבְרִי ופירושו: האיים. כן, היו מספר איים סמוכים לחוף שחוברו ע"י סוללה. אלג'יר היא עיר הנמל הגדולה ביותר בצפון אפריקה. הרי האטלס משתפלים עד לחוף בדומה לחיפה. אלג'יר מחולקת לשני חלקים: העיר העתיקה -

סמטאות, מבנים ישנים, קסבה, מסגדים וכד'; והעיר החדשה האירופית, עם מבני תרבות: אוניברסיטה, בתי ספר גבוהים, בתי ספר תיכוניים, בתי קולנוע ותיאטראות. העיר נבנתה בשנת 944, הספרדים

"הערב לנים כאן וגם מחר. נסו נא להתארגן על הצד הטוב והנוח ביותר, את ארוחותיכם תקבלו כאן. נעשה כמיטב יכולתנו על מנת להקל עליכם. אם לא תהיה הודעה חדשה נצא מחרתיים בבוקר לימחנה".
- ומשם ל...!?! - "המשיכו לשמור על לשונכם ואין לגלות שום דבר על מחוז חפצכם. בכך תלויה הצלחת המבצע או כשלוננו... מחרתיים בבוקר כולכם כאן..!"
לישון על הארץ לא היה כל כך נעים, אבל הרי "צופים" אנחנו.

הלילה עבר מהר משום מה. למחרת בלינו בחוץ. ביקרנו בנמל הגדול, טיילנו בגנים, ואחרי ארוחת הצוהרים נכנסנו לסרט. בערב חזרנו "הביתה", והמתח לקראת יום המחרת החל לכרסם בנו. לא ישננו טוב, התהפכנו על משכבינו וציפינו לבוקר שיבוא, שכבר יגיע. בסביבות השעה תשע הגיע הבחור מאתמול והתחיל לזרז אותנו.

- "אני מקווה שהינכם ארוזים ומוכנים. בחוץ מחכה לכם משאית. כל כמה דקות יצאו שנים שלושה ויעלו בלי למשוך תשומת לב! זה העיקר, לא למשוך תשומת לב! הנסיעה לא כל כך ארוכה, הזדיינו

בסבלנות והסתדרו בפנים בשקט גמור. עלו נא והצליחו!" השתררה דממה. התחלנו לצאת, המשאית עמדה במרחק מה מן הבית. יצאנו באופן טבעי, בלי להזדרז. הגענו למשאית, מבט כה וכה ו...הופ, אנחנו בפנים. היה די מחניק, כי המשאית היתה מכוסה בבד עבה, והחום לא הקל עלינו, אך כאשר התחלנו לנסוע, נכנס אוויר צונן שהשיב את נפשנו... שקט גמור שרר והגביר את המתח. הנסיעה, שהיתה בכבישים צדדיים ומשובשים, ארכה כשעה. מדי פעם טולטלנו טלטלות עזות אשר הצליחו להוציא מפינו אנחות חנוקות מלוות בצחקוקים מאופקים.

לבסוף, הרי לכל דבר יש סוף, המשאית נ-ע-צ-ר-ה.. כן, היא נעצרה ממש. לא עצירה ארעית, אלא עצירה סופית ומוחלטת. הנהג ירד, פתח את כיסוי הבד שחנק אותנו ובדק אם אנחנו עודנו בחיים. "מצטער" - אמר בחיוך מאולץ כלשהו - "לא היתה דרך אחרת..". הוא חייד, ביקש שנרד, המתין עד

שהאחרון ירד מהמשאית, אמר שלום ונסע בחזרה. החבריה שפשו עיניים, התאוששו לאטם מן הנסיעה בחושך, נייערו את גפיהם שטולטלו טלטלה הגונה

במשאית העינויים והתחילו להסתכל סביבם
בסקרנות טבעית. קבוצה קטנטנה - שלשה בחורים
וצעירה אחת - באה לכיוון שלנו כדי לקבל את פנינו
ולהדריכנו.

"ברוכים הבאים! בואו, בואו אחרינו. נסביר לכם
בעוד דקות מספר במה מדובר", ואמנם אחרי הליכה
של כמאה מטר בשביל צר הגענו לכעין רחבה ליד
מבנה טרומי מאד פשוט. מן הרחבה התרוממה
לאטה גבעה שבראשה הסתמן.. יער?? בכיוון הנגדי
במרחק מה ישב לבדד כפר ערבי קטן למראית עין.
"הקשיבו נא חברים! הגבעה הזאת לא בולטת.
בראשה כפי שאתם רואים נמצא יער. ביער נתפזר
ונעלם לפי הצורך וההוראות. מדי לילה בשעה
מסוימת נבעיר מדורה על מנת לסמן ל"אניה" כי אנו
מוכנים לתזוזה, ולפי התשובה-התגובה שנקבל נפעל.
במשך היום או מחר תקבלו הוראות מפורטות יותר,
אנחנו מצפים לקבוצות נוספות שתבאנה בימים
הקרובים. היום או מחר בבקר נקבל אוהלים מספר.
בינתיים הסתדרו נא בקבוצות קטנות והתפזרו נא
בשטח. במבנה הזה" - חדרון שדמה יותר לחורבה -

"נכין לפי תור ארוחות או כריכים שיחולקו בקר
צהרים וערב. השתדלו נא לבקר בכפר רק אם יש
צרך דחוף". "הים נמצא בקרבת מקום ממש מעבר
לגבעה. כלפי אנשים זרים אתם קבוצת צופים
במחנה. הוראות נוספות והסברים תקבלו לפי
הצורך".

ההוראות ברורות. השאלות שבאו אחריהן לא
הוסיפו ולא העשירו אותנו על מה שכבר נאמר. חיים
ועוד שלשה צעירים - דניז נשארה באלג'יר משום מה
- טיפסו לראש הגבעה והתמקמו תחת עץ ענף. אחרי
מנוחה קלה ערכו סיור במקום. היער השתרע על
שטח נרחב, העצים צפופים ובמקומות אחדים אף
הסתירו את השמים. ניתן להסתתר כאן בלי
שירגישו בך כלל וכלל.

בהמשך הסיור הגיעה הקבוצה הקטנה לחוף הים,
כעין חוף פרטי בתוך מפרצון סגור בין קירות סלעים
היורדים בתלילות אל הים. החול גס במקצת, אך
אפשר בהחלט לשכב ולהשתזף בהנאה, והגלים
נמוכים ומגיעים בנחת אל החוף כאילו עורכים טיול
להנאתם. הנה לרגלינו מקום נהדר לבלוי! מה גם

שמזג האויר הים תיכוני ממליץ בחום על שהייה בחוף זה. הסיור המשיך בדרכו לכיוון הכפר בלי כל כוונה להיכנס לתוכו. התברר כי למרגלות הכפר, סמוך לכביש הראשי, שוכן כבוד בית קפה קטן, מתוכו בקעו קולות שנשמעו די מוכרים, ואכן כמה צעירים מן הקבוצה ישבו שם על כוס קפה מהביל ומעורר חשק.

התגברנו בשלב זה על יצר החיקוי הטבעי, כיון שהחלטנו לשאול את האחראים לטיבו של המקום. הערב רד ואיתו החושך. כשחזרה קבוצת הסיור למחנה, התברר כי משאית הציוד תגיע מאוחר בערב. במטבח היה קפה וגם תה, ישבו החבריה ושוחחו על כוס קפה. המשאית הגיעה בשעה מאוחרת כדי שלא למשוך תשומת לב מיותרת. נתבקשנו להקל עליה ולפרקה, אחר כך היא שבה לדרכה. כיון שקשה היה להקים אוהלים בחושך הדלקנו מדורה, ישבנו סביבה ושרנו שירים רבים. מאוחר בלילה הלכנו לישון לאור הירח, כשכוכבים רבים מספרים לנו ספורים יפים ומלאי תקוות, והמית הגלים מנדנדת אותנו כבעריסה. מיותר לומר ששנתנו ערבה לנו.

קולות רמים ורעש העירו אותנו. נראה שקבוצות נוספות הגיעו לפנות בקר. מספר אוהלים כבר הוקמו ואחרים מוקמים והולכים. אחרי הסידורים הרגילים של הבקר, רחיצה וארוחה חפוזה, היתה הקבוצה הקטנה מוכנה לקבל הוראות ולהטות שכם לפי הצרכים. הוטל עליה להקים אהל גדול שישמש למרפאה. המשימה בוצעה כראוי, אך בלהט העבודה נכנסו גרגרי אבק לעינו של חיים. זה הפריע לו. הוא שטף את עיניו במים זורמים והמשיך בעיסוקו. לפנות ערב ההפרעה בעין הציקה לו מאד, עינו התאדמה. וחיים נאלץ לפנות ל"מרפאה", שכב לו על אלונקה והמתין לטיפול, ואכן קבל טיפול! טפול שלא במהרה יישכח. מה כל כך נורא?? ובכן מרוב אנדרלמוסיה ולחץ שמו לו טפות אזניים בעין. הוא צעק עד השמים וטען שאינו רואה דבר, ואז כולם נבהלו והחליטו להזעיק רופא, אך מאד מסוכן היה לנקוט בצעד כזה. מאידך חיים התחיל להתאושש, ואפילו נרגע קמעא.

כיון שהיו עוד שלשה צעירים שזקוקים היו לחוות דעת רפואית, הוחלט איפוא כי למחרת עם שחר

יצאו לעיירה הקרובה - תנס שמה - ויבקרו אצל רופא יהודי שהובא בעוד מועד בסוד הענינים, כי הרי הכל היה בלתי ליגלי. הבעיה היתה העדר אמצעי תחבורה בכלל. היה אמנם נסיון לסדר משהו, דבר שעכב את יציאתנו בבקר בכמה שעות, ובסוף נתברר כי אין מה לעשות, מה גם שההרגשה השתפרה אצל ה"חולים" ועל הקבוצה הקטנה הוטל ללכת ברגל! כן, לצעוד ברגל עד ליעד, עד לתנס. הצביעו על הכיוון הכללי והסבירו לנו שיש קצור דרך אם נלך דרך הגבעות. אנחנו היינו בעד. כל זה לקח לנו זמן, כך שיצאנו לדרך רק לקראת צהרים. אמנם היססנו מאד אם לצאת בכלל, אבל השיקול והסיכון שמא ישתבש משהו ואז יהיה מאוחר מדי כדי לתקן, הכריע בסופו של דבר, ויצאנו לדרך בתקווה שהכל יסתדר על הצד הטוב ביותר, ושנוכל לחזור למחנה בהקדם בריאים ושלמים.

יצאנו לדרך. הדרך לא היתה חד-גונית. אפשר לומר אפילו מענינת כלשהו: שבילים בין גבעות, עליות וירידות לא קשות במיוחד ונוף נהדר. כיון שהיינו נאלצים לצעוד בטור ערפי כמעט רוב הדרך לא

אוניברסיטת חיפה
הספרייה

יכולנו לפתח שיחה, על כן כל אחד שקע במחשבות. חיים - בעל חוש בקורתני, חשב: הנה לכם מחנה אשר מיועד לאכלס מאות צעירים אשר מוכנים להסתכן על מנת לעלות לארץ וליטול חלק במאבק להקמתה, מחנה אשר לכל הדיעות גדולה חשיבותו לאין ערוך. מחנה כזה חסר כח-אדם רפואי מיומן או מיומן למחצה, הכיצד? היתכן?

הבחור אשר הסכים לקבל לידיו את האחריות הגדולה והכבדה, י. ד. שמו, הנו בחור עליו, נחמד וחיביב מאד, אוהב לעזור ומוכן לכל משימה שתוטל עליו, אך הבחור לא יכול בשום אופן ופנים לשמש אחראי על מרפאה של כמה מאות צעירים תוססים. יתכן מאד שיש לו מושג כלשהו בעזרה ראשונה, בחבישות, במריחת יוד על פצעים וכיוצא בזה, אך בשום אופן אין להטיל עליו תפקיד כה אחראי. על מחבל כזה אין להסתפק ב"אלה התנאים הקיימים" או "זה מה יש", אבל בינתיים אין מה לעשות. כאשר הדרך אפשרה ללכת בקבוצה, נסה י.ד. ואף הצליח לעודד אותנו, צחקנו וסיפרנו בדיחות. מצב רוחנו השתפר כאשר הבתים הראשונים של

העיירה הופיעו פתאום לנגד עינינו. עצרנו וישבנו לנוח בגן צבורי. השבנו את נפשנו בשתיה קלה וצוננת בקיוסק הסמוך. י.ד. (יעקב) הלך לחפש את כתובת הרופא, ואנחנו נחנו לנו על ספסלי הגן. כעבור שעה קלה הצטרף יעקב אלינו ובשורות טובות בפיו. הרופא יקבל אותנו! את כולנו הוא יקבל בעוד כשעה בערך. אנחנו נאכל בינתיים את הכריכים שארזנו, אבל.. יתכן שנתקל בבעיה. הנה השעה מאוחרת, ואולי, אולי נצטרך לישון כאן ו.. אין לנו מספיק כסף ללינה במלון. בלילה אני מאוד מסופק אם נמצא את דרכנו. חיים הציע ללכת לרופא לפני הכל, וכיוון שהוא, הרופא, מעורב רגשית ב"ענין" שלנו, יתכן שימצא לנו מוצא או יתן עצה. ההצעה נתקבלה, וכל הקבוצה כיוונה את פעמיה לבית הרופא.

נתקבלנו יפה. יעקב וכנס עם חיים והציג את הבעיה.

הרופא שאל אודות הטיפות שהזליף לו יעקב, ווידא וודא היטב כי אכן טיפות מסוג זה הוזלפו לעיניו של חיים. הוא בדק וחזר ובדק את עיניו, הזליף טיפות אחדות ושוב בדק, חייך סוף סוף וקבע: "העיניים

בסדר גמור! דבר לא נפגע. הנה לך מזלף וטיפות ליום או יומיים וזהו". חיים יצא מעם הרופא כמו מרדכי של המגילה מעם אחשוורוש, שמח וטוב לב. גם אצל שאר ה"חולים" לא נמצא משהו שיכול להדאיג. מצב הרוח עלה בכמה מעלות. יעקב נשאר לכמה דקות נוספות אצל הרופא בעל הנשמה הנהדרת. הוא יצא כעבור דקות ספורות, כאשר חיוך של אושר מאיר את פניו. - "חברים" - פתח ואמר - "אני חושב שהבעיה תפתר. ספרתי לרופא אודות מצוקתנו באשר ללינת הלילה. הוא צייד אותי במכתב ובכתובת, וטען שיש כל הסיכויים שבעייתנו תבוא על פתרונה".

מלאי האופטימיות הגיע לרוויה, ועם בשורה כזו שמנו פעמינו לכיוון הכתובת. החושך שירד במסות לא הפריע לנו כלל. שאלנו לדרכנו פה ושם, ואחרי כרבע שעה מצאנו את עצמנו לפני בית מלון קטן עם חיצוניות נחמדה. המתנו בחוץ ויעקב "הלך לדרכו" לשותח עם הבוס. נראה היה לנו שהדברים לא הולכים חלק, כי ההמתנה התמשכה יותר ממה שצפינו. ברומטר מצב הרוח החל את מרוצו כלפי

מטה, והנה סוף סוף מופיע יעקב: "רבותי! יש לנו מקום לישון! חינם אפילו! אלא.. אליה וקוץ בה. בעל המלון גילה נכונות רבה ועשה מעל ומעבר ליכולתו על מנת לעזור לנו, ואחרי תמרונים רבים הצליח להעמיד לרשותנו שני חדרים קטנים. הבעיה היא שאנחנו חמישה, ויש לו רק שתי מטות ויש אתנו בחורה. נצטרך למצוא הסדר מניח את הדעת בינינו לבין עצמנו, ולעבור לילה אחד איכשהו. נכנסנו למלון ולחדרים שהוקצו לנו, וישבנו באחד החדרים על מנת לטכס עצה. הבעיה היתה אם הבחורה מוכנה לישון במיטה אחת עם בחור אחד או עם שני בחורים במיטה אחת. כיצד יתכן הדבר? ובכן יש להסביר ולבאר היטב.. קבלנו אמנם שני חדרים ושתי מיטות, אבל בחדר האחד היתה מיטה רחבה ויכולה להכיל שלשה בצפיפות סבירה. בחדר האחר המיטה יכלה בקושי לקבל אל חיקה שנים בלבד! אחרי דיון ארוך והיתולי וצחקוקים פנימיים ואין ספור הצעות נתקבלה החלטה באז הרוח: שני בחורים יישנו בחדר עם המיטה הצרה יותר, והאחרים... טרם סיימנו את המשפט קפצו ונכנסו במהירות

ובבהילות רבה, יעקב ועוד אחד אל החדר הקטן, וסגרו את עצמם על מנעול ובריה. לא עזרו לנו שום הבטחות או פתויים כלשהם על מנת להוציאם משם. באשר לנו לקחנו את הענין די בקלות ונענינו לבקשתה הצנועה של החברה לישון בלי לפשוט את בגדינו. אחרי מקלחת טובה ומרעננת שכבנו לישון כפגרים מתים. ההליכה הארוכה, ההתרוצצות הרבה והמתח הרדימו אותנו עוד לפני שהראש הגיע אל הכרית. והתגברנו בקלות רבה על כל מיני "מחשבות" אם היו כאלה. רק דפיקות חזקות על הדלת יכלו להוציאנו מן התרדמה העמוקה. התעוררנו, ואחרי רחצה קלה מוכנים היינו לדרך. הודינו לבעל בית המלון מכל הלב וישבנו בקיוסק לשתית קפה ולארוחת מאד קלה, כאשר חיוכים מסוימים מלווים את השאלות "ישנתם טוב? הא? הצלחתם להרדם?" וכד'. הדרך חזרה היתה נעימה וקלה וכאילו התקצרה, ואחרי שעה קלה - כך נדמה היה לחיים - נראו למרחוק אוהלי המחנה. תנועה רבה ומאד ערה נראתה לנו - מספר חיים - משהו שונה במחנה! נוספו צעירים רבים, והוקמו

אוהלים נוספים. השאון וההמולה גברו והלכו, והנה באים לקראתנו. שאלות וחקירות מכל צד. נו, איך היה? מה היה? איך הגעתם? איפה ישנתם? נכנסנו לאוהל "המרפאה", הביאו כיבוד להשיב את נפשנו אחרי מטר השאלות נסינו לספק את הסקרנות הרבה, והגיע תורנו לשאול ולהתענין אודות התכניות וסדר היום, ומה התברר? ובכן הגיעו למחנה חברים שהיו ביהכשרה. לשאלתי במה מדובר הוסבר, כי אלה צעירים ששהו בחווה חקלאית במשך מספר שבועות וספגו ציונות ותולדות הארץ ומושגים ראשוניים על אודות הקיבוץ הקואופרטיבי, החקלאות וכד'. חברים אלה יצטרפו לקבוץ שכבר קיים בא"י.

היה מאד מענין ובקשתי לדעת עוד ועוד על הקבוץ. הובטח חגיגת כי ישרימו את ידיעותי בערב, כשנשב בצוותא לאור המדורה, כמו כן ייקבעו סדורים לשעורים בעברית. בשורה אחרונה זו שמחה אותי ביותר. אמנם ידעתי לקרוא יפה מאד כמו רוב רובה של יהדות מרוקו וכמובן להתפלל, כי מי לא היה מסורתי במרוקו? הבעיה היתה להבין את פרוש

הדברים ומובנם. כמו כן ידענו לכתוב בכתב רש"י, והכתב המקובל בארץ לא היה ידוע לנו. אמנם בבי"הס אליאנס קבלנו שעורים בעברית בכתות הגבוהות, אך זה היה מעט מדי, כשעתיים בשבוע, ואחרי בי"הס הכל נשכח. כעת יש לנו הזדמנות יוצאת מגדר הרגיל, כמו מתן תורה לפני הכניסה לארץ. כן, זהו בדיוק הדימוי המתאים למצבנו לדעתי. לכן שמחתי מאד כאשר בערב ליד המדורה הודיעו על מתן שעורים לכל דיכפין.

דבר נוסף שמאד ענין אותי היה הצגתו של הישליח מא"י - דוד שמו. כאן רצוי מאד להביא לידיעת הקורא כי המושג 'שליח' רחוק מאד מלהיות שגור בפי היהדות המרוקאית. יהדות זו היתה רגילה לסוג אחר לגמרי של שליחים, הכוונה ליחכמי הכולל. היו אלה שליחי ישיבות בא"י, אשר הגיעו לגולה על מנת לאסוף כספים לקנין הישיבות. 'יחכמים' אלה התפללו כל שבת בבית כנסת אחר, דרשו זרשה ובקשו תרומות עבור היכולי שיצגו. פשוט ספורים רבים אודותם, אך לא כאן המקום להתייחס לסיפורים. מובן מאליו כי בדרשותיהם לא הטיפו

ואף לא הזכירו דבר על ציונות או על עליה לארץ.
פרט לסוג זה של שליחים לא נשלחו לפי מיטב ידיעתי, שליחים של ממש למרוקו. והראיה? בעתון 'דבר' מחודש יולי 1947 נכתב, כנראה לראשונה, על שליח בשם 'לולו', המספר על התנועות הציוניות במרוקו והרי הצטוט המדויק: "מצאתי בעיר פס את אגודת "ביאליק" ואגודת "בני יהודה". מצאתי מדריכים מקומיים אשר טפלו טפול מסור ביותר בנער היהודי ללא כל קשר עם הארץ. שמעתי מפי תינוקות של בית רבן שירים של ר' יהודה הלוי. מצאתי תנועת הפועל המזרחי וגם רויזוניסטים. בקזבלנקה מצאתי סניף מפא"י, ובעיר מקנס 'ברית חלוצים דתיים'. כל הארגונים הנ"ל ציונים נהדרים ונלהבים, אך אין דבר שיקשר בין התנועות. הם בקשו ממני ספרים ומורים לעברית. לסכום, יצאתי את מרוקו ברושם שהזנחנו יהדות זו הזנחה חמורה, זוהי יהדות של ערגה לציון".

זהו סוף הציטוט מעיתון דבר. האם לא חבל על יהדות נהדרת כזו? כנראה שהיו סיבות אוביקטיביות להזנחה זו, כגון הפנית כל המשאבים הקיימים

ליהדות אירופה ובעיקר לשואה שפקדה אותה ועשתה בה שמות. מאידך, להזניח יהדות שכולה ציונית עם פוטנציאל עצום לעליה ולישוב הארץ היה אולי חטא בל יסולח. איך אומרים? ההסטוריה תשפוט! זאת היתה האסוסיאציה בעקבות הצגת השליח מארץ ישראל.

"שמי דוד ואני מא"י מקבוץ בית הערבה. הגעתי כדי לעזור לפי האפשרויות שיעמדו לרשותנו. אני מתכוון לחסביר ולספר על הקיבוץ, על המצב הכללי בארץ, אלמד שירים ישראלים, ויום יום נרוץ ביער ובגבעות שמסביב ריצות כושר על מנת להכיר היטב את הסביבה". במחנה לא נשארנו ימים רבים, אך הימים שבלינו בחברת דוד, היו ימים שלא במהרה יישכחו.

אמנם הקבוצה שנצמדה אליו די מצומצמת היתה, אבל כל שעה שבלינו אתה היתה חוויה כשלעצמה. מה אומר! השכלנו מספורי, הוחדרנו אהבת הארץ, והתקווה להגיע במהרה ולהשתתף במה שמתחולל בימים אלה, גדלה לאין ערוך, ואתה קצרה סבלנותנו. למדנו שירים יפים. שירה של חנה סנש

שבה במיוחד את לבנו. זמזמנו אותו ימים רבים אחר כך: 'אלי אלי...'

באשר לריצות הכושר, רצנו אחריו במשך שעות, מלאי הערצה על כושרו הבלתי רגיל ביחס לגילו. כמו יעל צעיר טפס ורץ על הגבעות, והקבוצה הקטנה שואפת נושפת אחריו, והתוצאה - התמצאות לא רגילה ביער ובכל השטח סביב. הריצה הסתיימה בדרך כלל ליד חוף הים. אחרי מנוחה משיבת נפש ניהלנו אתו שיחות מעניינות בזמן שחיה, שיזוף או משחקים. יש לציין כי לא היתה התארגנות הכוללת את כל באי המחנה. קבוצות קבוצות פעלו לפי דחפים או עניינים משותפים.

במשך היום, כל עוד אור השמש שלט, עסקה כל קבוצה בענין המשותף שמצאו ביניהם: שיחות, הרצאות, משחקים, שעורי עברית וכד'. כאשר הערב החל לרדת התאספנו בדרך כלל סביב מדורה, ושמענו הוראות שונות או ספורים מעניינים, בדיחות או הופעות חובבניות מבדרות, ולפעמים קרבות איגרוף בהם כיכבתי בדרך כלל.

את השלווה הכמעט פסטורלית הפרו שתי אזעקות

אשר הריצו אותנו במהירות הבזק אל ראש הגבעה על מנת להתפזר עוד יותר מהר ביער. מה שקרה הוא בואם של זינדרמרים אשר באו לבדוק אודות המהומה הרבה במחנה. ראשי המחנה קבלו אותם יפה מאוד, הכניסו אותם לאחד האוהלים, נתנו להם בין היתר לשתות ואולי עוד 'משהו'. אחרי שעה קלה עזבו את המחנה שמחים וטובי לב.

בכל ערב קיימנו תורנות 'מדורה', הכוונה למדורה מיוחדת, שהדלקנו כדי ליצור קשר עם 'האניה' שצריכה להביא אותנו למחוז חפצנו. היינו צריכים להדליקה בשעה קבועה ועל ראש הגבעה, במקום הנשקף לים אך מוסתר יפה על ידי היער משאר הכיוונים. ההדלקה לוותה בתקוות רבות, שאולי נקבל איתות או אותות בחזרה. כשלא נתקבל כל אות כבשה האכזבה את פני העושים. אגב, בעית המזון נפתרה ע"י קופטאות השימורים שהוזרמו למטבח.

כל מי שהיה מעונין קיבל שעורים בעברית. יש להצטער שרק מעטים נצלו את ההזדמנות הזאת, כל אחד ותירוצו-ונימוקיו אתו. אזעקות נוספות פקדו

אותנו וכמעט תמיד יצאנו וידינו על העליונה, חוץ מפעם אחת בה נאלצנו לעזוב כליל את המחנה על אוהליו ותכולתו. החבריה נאלצו להסתתר עמוק בתוככי היער במשך שעות אחדות, אך גם בעיה זו יושבה בדרכים עליהן לא עדכנו אותנו. כנראה שסוף סוף הושג רשיון חוקי למחנה.

והנה פושטות שמועות מרתקות במחנה: יהיום או מחר תגיע שעת האפס'. ואמנם קשה לתאר איך התחשמלה האוירה במחנה. קודם כל נתבקשנו לארוז את כל החפצים 'המיותרים' ולהשאיר לעצמנו אך ורק את הנחוץ ביותר, ושזה לא יעלה על חמישה קילו לכל היותר. את כל השאר יש לארוז יפה יפה, לכתוב כתובת ושם ולהכניס לאחסנה. אין צורך להסביר לאיזה מתח ולאילו דילמה נכנסנו. מחשבות רבות תקפונו. הנה מתקרב הקץ, עוד מעט ונצא מאידך, מה לאחסן!! ולשם מה לאחסן? מה לקחת? הכל נחוץ!! הרי לא הצטידנו בדברים מיותרים! אבל, הכל נעשה במהירות. רוצים כבר לצאת, אין זמן להתאונן או לרטון.

עוד בימים הראשונים לשהותנו במחנה, תרגלנו

כמעט מידי יום את הירידה המאורגנת לים. קבוצות קבוצות ירדו זו אחרי זו במרווחי זמן שונים. היום תורגלה הירידה בלילה, ממש בחושך, ובשעה מאוחרת. ראוי לציין ולהזכיר, כי על 'האניה שלנו' היה להערים על משמר החופים הצרפתי, ולהסתנן בעזרת החושך, ואולי גם בעזרת 'שוחדי' מסוים, על מנת להגיע קרוב ככל האפשר לחוף הסמוך למחנה. לכן, אך ורק אות ומענה ממנה למדורה שלנו, יודיע לנו כי הגיעה השעה לה אנו מצפים בכליון עיניים. כל כך הרבה אנשים עם כל כך הרבה תקוות.

האניה

אותו לילה יזכר לעד. נתקבלה הוראה להדליק את המדורה בריווחי זמן קבועים. ויהי בחצות הלילה, כאשר המחנה נס את שנתו הלא כל כך שקטה, הופיע סוף כל סוף, למשך שתי שניות, הבזק של אור מן הכיוון המקווה. אנשי המדורה חנקו את צעקות הצהלה שרצו לפרוץ מגרונם, אבל כאשר הופיע ההבזק השני מאותו כיוון, פרצו, למרות הכל, אנחות רווחה מאופקות. נשלחו מיד שליחים להעיר את הקבוצות אשר שכבו כמו לפני היציאה ממצרים, נעליהם ברגליהם, בגדיהם עליהם וצרורותיהם לידם. בדממת הליל, כמו במטה קסם, השתרך טור ארוך שהגיע עד החוף, ומתוך האפלה הגיחו סירות.

"להכנס לתוך הפנים מהר מהר" - נשמעו צעקות חנוקות שזרזו את המעפילים. סירה אחר סירה הועמסו ונבלעו בחשיכה. הכל נעשה במהירות ובזריזות מפתיעה, בסדר ובשקט לא רגיל. גוש גדול, יותר שחור מן החשיכה בלם את הסירה. הגענו אל

האניה! הנה הדופן, הנה סולם החבלים, הנה ידיים מושטות לעזרה, והנה אנחנו על האניה. האם זהו חלום?? לא!! זאת מציאות נהדרת! אנחנו באמת ובתמים על האניה! נכון הוא, שהתנהגנו כמו סהרורים, החל מן הכניסה למים כמעט עד צואר כדי להגיע לסירה, טבילה שלא הצליחה לעורר אותנו לגמרי, ועד הדריכה על סיפון האניה, התרחש הכל כמו בחלום.

פתאום התחילה האניה לזוז, מה קרה?? ובכן, נראה שעקב הלשנה או רעש או מלכודת, ויתכן גם שיד המקרה בדבר, הגיעו במפתיע למחנה, שוטרים מן הזינדרמריה הצרפתית. הם גרמו לבהלה נוראה וכמעט לאבדן שליטה. השתלטה אנדרלמוסיה. חלק נשאר בסירות, חלק על החוף, חלק במדרון והרוב הגדול התפזר ביער. יותר מאוחר נודע לנו כי היו יריות, אף מעצרים היו. גם בעלי הסירות נתפסו לפאניקה, וחלקם אף ברח יחד עם מטען המעפילים לכיוון כלשהו.

אחת המעפילות, רינה בן שמחון שמה, מספרת: "כאשר נשמעו יריות, היתה רגלי האחת בסירה

ואילו רגלי השניה על סולם החבלים שירד מדופן האניה. בעל הסירה נתקף בהלה ורצה להחזירני אל החוף. לולא מלחיה הזריזים של האניה אשר מיהרו ושלפו והעלו אותי, הייתי נשארת בסירה ובאלג'יר, ומי היה יודע מה היה קורה אתי".

כדאי לציין, כי על האניה הענינים היו מאורגנים ומסודרים. כאשר נחו רגלינו על הסיפון, היה מי שכיוון אותנו בעלטה ששררה והעביר אותנו עד לגרם מדרגות. משם ירדנו והגענו לבטן האניה והבחנו בקושי רב שבנוי היה תאים למכביר. "הכנסו נא לתאים ונוחו בשקט גמור! מחר ישתדלו להשיב על שאלותיכם ותקבלו הנחיות להמשך המסע". אמר הקול ונעלם.

החרדה, המתח, הרגע ההיסטורי, החלום שמתגשם, הגוף המתלבט בין שינה ותרדמה מחויבת המציאות לבין המחשבות הרבות המתרוצצות ללא כל סדר. העיפות והנמנום, גרמו שכל אחד יכנס לתאו ללא אומר ודברים, ויעכל תוך כדי שינה את מה שעבר עליו בשעות האחרונות. נשמעו היטב המאמצים של מנועי האניה כדי להרחיקה מאיזור הסכנה. עם

המחשבות שאפפו כל אחד והרעש המונוטוני של המנועים נרדמו כלם. זה הזכיר את הנביא יונה אשר ניגש לירכתי הספינה, נשכב למרות בעיותיו הרבות והמסובכות, ונרדם.

ריחות שונים, חריפים מאד לאפו הרגיש של חיים, העירוהו מן התרדמה הכבדה והעמוקה שנפלה עליו כל אותו הלילה. הריח הלך והחריף, היה זה ריח של קיא. נתברר כי מחלת היס קצרה בחבר'ה ללא רחם ונחלה השגים לא מבוטלים. חיים התבונן סביבו ונדמה היה לו שהוא התעורר "בתיבת נח". באורה העמום של בטן האניה, בכל מקום עליו נחו עיניו ראה רק תאים. תאים על תאים, תאים מתחת לתאים, תאים מעל תאים, הכל תאים. "תחתיים, שניים ושלישים". הריח אשר הלך והחריף אלץ אותו לברוח כל עוד נפשו בו. הוא מצא את המדרגות העולות לסיפון, טיפס ועלה במהירות, והנה הוא למעלה. האויר הצח של היס קדם את פניו ומלא את ריאותיו שהתיסרו במשך כל הלילה. בנדיבות רבה שאף חיים לתוכו מן האויר הנפלא והמשיב נפש. שקט מסביב, היס רגוע ומשתרע עד אין סוף מכל

הכיוונים.

גם חיים נרגע והתחיל להביט סביבו. האניה לא גדולה במיוחד, זוהי אנית דייגים שהוכשרה למטרה המיוחדת. שני סיפונים לה: האחד צפוני ומוקצב כנראה לצוות-סגל, והסיפון השני הגדול יותר יהיה שיק כנראה למעפילים. במרכז הסיפון הזה עמד צריפון אשר שימש כמטבח. בין שני הסיפונים היו ממוקמים חדרי הסגל וגם החובלים, האלחוטאי והמלחים. כמה סירות הצלה היו קשורות בחבלים על כעין ספון עליון.

ושמה של האניה? "יהודה הלוי". כך התברר לו יותר מאוחר. זהו השם המתאים ביותר לאניה זו. למטרתה ולתכולתה - כלומר למעפילים שעליה. זהו שמו של אחד המשוררים הגדולים שקמו ליהדות ספרד. שיריו הנפלאים על מצוקת הגלות והגעגועים

לציון כאילו נכתבו במיוחד לגלות זו.

על מצוקת הגלות הוא כותב בין היתר בשירו:

"ימין אדוני הלא אתי":

"איך תטשני כהיום / בבור מצוקות לבדי.

ומשאתי תלאות / נהפך לחורב לשדי?

דרשי חמסי ואל נא / אקרא "אדוני" לעבדי.

התעוררי לי כמאז / בילל ישימון בצעדי.

ותגאלי את אסירך / מקיית עבדים תפדי".

אינני יודע אם צריך להזכיר את שיריו על געגועיו לציון:

"לבי במזרח ואנוכי בסוף מערב",

"איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב",

ושיריו בים בזמן נסיון נסיעתו לארץ:

"הציקתני תשוקתי לאל חי

לשחר את מקום כסאות משיחי,

עדי כי לא נטשתני לנשק בני ביתי

ואת רעי ואחי..."

השירים רבים, וביניהם רבים מאד המתאימים לעליה הזאת, כי לא מצוקת הכלכלה או פחד השלטון זרזו את עלייתה, כי אם ערגתם לציון ושאירתם ליטול חלק בבנין הארץ ולחיות בה חיים שווים וחפשיים, כמו שהמשורר היה מוכן לעזוב את הכל מאחוריו מבלי שאיש יאיץ בו, ולצאת לא"י

באניה רעועה, למרות הפצרותיהם של חבריו וקרוביו, ולמרות הסכנות הכרוכות בנסיעה. ידוע שהמשורר לא הגיע לארץ למרות שאיפתו העזה, והגיע למצרים שם נתקבל בכבוד רב, ולמרות כל

רצונו העז להגיע לארץ, נפטר במצרים. נראה כי בגלל שאיפתו החזקה לציון המתבטאת כה חזק בשיריו, נוצרה האגדה הידועה, המתארת אותו משתטח על אדמת הארץ ונושק את עפרה כאשר פרש ערבי דרך עליו בסוסו בראותו מקונן. גם מעפיליה של האניה הנושאת את שמו, נטשו את הכל מאחוריהם ונוסעים, על אף הסכנות האורבות על כל צעד ושעל. התקווה, ליטול חלק במלחמה על עצמאות הארץ המובטחת, חיזקה עוד יותר את רוחם.

כאמור הספינה לא היתה גדולה במיוחד, ספינת דייג בעלת שני תרנים. כמותה ומסוגה מפליגות בנהרות או ליד החופים, יותר מאשר בימים. תפוסתה כ 350 טונות בלבד. רשומה היתה על שם אחת החברות בפנמה, ולא נראית חזקה במיוחד. היא נרכשה ע"י הסוכנות היהודית וצוידה והוכשרה להכיל שש מאות מעפילים. מזלנו שמשמר החופים "התערב". אחרת אינני יודע כיצד היינו מחזיקים מעמד במשך יותר מעשרים יום, ב"קופסא" כזו. הרי כלל המעפילים באו מבית טוב ומסודר, הם לא ברחו!! והאירועים

הבאים יבהירו את הערתי האחרונה. חיים נייעור מן ההרהורים הנ"ל, והמשיך להתבונן סביבו. מן המדרגות מופיעים בריווחי זמן שונים, חברים חיוורים השואפים לקרבם כמות גדולה מאד של אוויר צח ורצים מיד אחר כך ישר למעקה, כדי לזרוק לים כל מה ששרד בקיבותיהם המיוסרות, כמובן אם נשאר משהו. המראה היה איום ונורא. לאורך כל המעקה, כאילו נדברו מראש, עמדו והקיאו אל הים, ומי שלא הגיע למעקה, רוקן את קרבו על הספון. האוויר הצח של הים החל להיטיב עם החברים. הם החלו להתעשת ולהתבונן סביבם, אפשר היה כבר לדבר ולשוחח... אך חנה רב החובל הגיע. "רבותי" - הוא אומר מצווה - "אסור לכם להשאר על הספון, אסור שייראו נוסעים רבים על הספון, הדבר יכול להסגיר אותנו". - קשה היה להבין כיצד יראו אותנו? הרי הים הקיף אותנו מכל העברים ואין שום אניה נראית לעין! - "יש לסדר כעין תורנות על מנת שיהיו מעטים כאן למעלה. במשך היום תקבלו הוראות הנוגעות לסדורים השונים על האניה. אני מבקש שתקבלו אותן ברוח

טובה". אמר ונעלם. בכלל, המעיט מאד בדיבורים, ובמשך המסע הארוך, מעט מאד ראינו ודברנו אתו. כמה מן המעפילים שמעו ועשו כדבריו, אך הרוב הגדול עשה את עצמו כלא שומע והמשיך לשהות על הספון לזמן מה.

"המוציא והמביא" היה מיכאל. כשמו כן הוא, ממש מלאך מן השמים. יתכן שהיום מצא את עצמו בין חמלאכים, בעת כתיבת הדברים, נודע לנו שנפטר. חיים החליט על דעת עצמו לסייר באניה בלי להסב תשומת לב רבה. הוא התקרב לכיוון המדרגות. ריח חריף קידם את אפו. הוא לקח כמה וכמה שאיפות אוויר צח, כמו צוללן המתכוונן לצלול עמוק מאד, וירד. מן האשנבים השונים חדרו קרני אור והאירו באור עמום את התאים-המגורים. ריח קיא, מלווה ב"ריחות לוואיי" בלתי נעימים קידמו את אפו. מה הוא ראה והרגיש? ובכן התאים כאמור, היו בכל מקום אפשרי ובלתי אפשרי. ולא עוד, אלא כמו בתיבת נח, הם היו מאד צפופים, רובם היו מאוכלסים. כמו כן היו צעירים שהתרגלו למצב והסתדרו בהתאם. במקום שלא היו תאים, היה

מחסן. אחר כך התברר שהכיל את מזוננו לכל ההפלגה. והיו עוד מדרגות המובילות למטה. חיים ירד ותחילה נתבקש לעזוב מיד, אך החברה שהיו שם ועזרו למלחים, הכירוהו ונתנו לו לרדת - זהו חדר המכונות. במרכז שכן כבוד מנוע גדול שהניע את מדחסי האניה, כך הוסבר לו. חיים שוחח עם החברה שלו דקות מספר, ועלה למעלה. יש להדגיש, למען הסדר הטוב, כי חיים היה די פופולרי בגלל מעורבותו בפעילות במחנה ואולי גם בגלל הערבים השונים בהם "בידר" את החברים כשארגן ואף השתתף פיזית בקרבות ראווה באיגרוף ובהתעמלות קרקע.

חיים המשיך את סיורו, עבר חיש מהר - מפאת הריח - את אגף התאים, ענה לשלום של כמה מהחברים, והתכוון להגיע לסיפון כאשר בכי של תינוק משך את תשומת ליבו. לא ראה ולא ידע דבר על אודות התינוק לפני כן. כנראה שהמשפחה הגיעה למחנה, ממש בערב של היציאה. אחרי היסוס קל המשיך את דרכו לכיוון הסיפון. האח! איזה חבדל, איזה אוויר נפלא! הוא מילא את ריאותיו עד שלא

יכלו עוד להכיל, נשף, כאילו כדי להוציא את הריחות שצברו למטה, ושוב שאף ונשף פעמים מספר. האוויר הצח של הים החזיר אותנו לתפקודו הרגיל. מבט סביבו הראה לו שעדיין רבים הסובלים ממחלת הים, ולכן שעונים הם על המעקה ומרוקנים מה שנשאר בקרבם, אם נשאר, לים המקבל את הכל ללא תלונות.

בהמשך סיורו נתקל במספר קטן של בעלי "זכויות מיוחדות" אשר שוכנו משום מה, בתאים שעל הספון. נכון הוא שלכל אחד היה ספור מתרץ, אך לא תמיד משכנע. על הספון העליון היו מספר סירות הצלה מעוגנות וקשורות יפה יפה לאניה. באחת מהן חשב חיים לקבוע את משכנו כאשר יחשיך, ובלי לשתף איש בתכניתו, כי לא תאר לעצמו שיוכל לשהות יותר ממספר דקות למטה, באוויר המחניק של התאים.

היום הראשון עבר איכשהו בנסיון להסתגל למצב החדש. היו על הספון ארגזי ירקות שונים. החבריה נברו, בחרו והרגיעו את רעבונם פחות או יותר, אך היה צריך להסדיר את בעיית הארוחות הסדירות

ובחקדם האפשרי. אמנם היה בינינו טבח מעולה, אך לדאבון לב כולנו "הוחרם" ע"י הצוות, כך שנאלצנו למצוא הסדר מניח את הדעת. לא יודע בדיוק כיצד קרה הדבר, אך נאמר לנו שאחד הבחורים, ויקטור שמו, נקבע ע"י הממונים שהיו במחנה. ויקטור זה הוא שיועד לנהל את כל עניני האנשים בספינה, מעין מוציא ומביא. אי אפשר לומר כי ההצלחה האירה לו פנים בתפקידו זה. הדברים יובהרו להלן.

תחילה נתנו לנו חצי שק אורז, ואמרו לנו שצריך לבשל בצריף קטן שהיה על הספון מעל לתאים שלנו. היה שם "פרימוס" וסיר גדול, ושם נסינו לבשל בעזרת כל מיני עצות, והתוצאה - יצא משהו דומה למרק ומשהו דומה לאורז. אחדים אכלו ואחרים המשיכו לנבור בארגזי הירקות שהיו על הסיפון. נדמה לי שחילקו לחם ובערב, אם אינני טועה, חילקו ריבה תה ולחם. הסידורים הנ"ל לא השביעו

את רצונם של המעפילים, כי יש להדגיש שבימים השני והשלישי התחילו האנשים לצאת "מחוריהם" ו"נרשמו" הרבה פחות הקאות. הצבע התחיל לחזור לפנים החיבורות, והתפתחו שיחות. מה לומר, היתה

התאוששות כמעט כללית. אני אומר 'כמעט', כיוון שהיו שסרבו עדיין לעזוב את תאייהם.

יש לציין שגם הצחנה בתאים ירדה ברמה. החבריה, מודעים היטב לניקיון, ניקו יפה ליד התאים, והריח הפך ל"נסבל". הענין עם האחראי ויקטור לא כל כך הסתדר למרות התערבות רב החובל. על כן הוחלט על כעין אסיפה לבחירת ועד או לקביעת אחראי אחר.

זה היה הלילה השני של חיים בסירה שבחר לו למשכן. שנתו ערכה לו ולא היה על מה להתלונן. במשך כל היום דאג ועזר לכל מי שזקוק היה, הן ביישוב חילוקי דעות והן בארגון הבשול, החלוקה וכד'. בבקרו של היום השלישי על האניה קם חיים מוקדם מן הרגיל והתענג על המראה הנחדר. אפילו נזכר באחד המזמורים היפים שבספר תהלים.

"זה הים גדול ורחב ידים, שם רמש ואין מספר, חיות קטנות עם גדולות, שם אניות יהלכון. לזיתן זה יצרת לשחק בו".

והדולפינים העליזים המלווים בקפיצות את הספינה נותנים מושג על מה שאולי ראה המשורר כשכתב

שיר נפלא זה, אך באשר לספינתנו, הרי שהסיפור לגמרי אחר. נכון הוא כי המשורר אמר "יהלכון"? ובכן ספינתנו באמת ובתמים התהלכה! כן, פשוטו כמשמעו, הספינה שטה כל כך לאט, והזכירה לי את ספורו של אבי ז"ל על הרכבות של זמנו, ש"מי שרצה לעשות את צרכיו ירד לו מן הרכבת בקפיצה קלה מאד וכלל לא מסוכנת, עשה מה שהיה צריך, ובריצה יכול היה די בקלות להשיג ולעלות בחזרה לרכבת". ובכן, רבותי, ספינתנו שטה כל כך לאט שמתחשק היה לנו לרדת מדי פעם כדי לתת לה דחיפה נמרצת, במיוחד בעליות, כלומר במעלה הגלים.

העניינים התחילו לקבל תפנית לא רצויה. נראה כי מיכאל ורב החובל הרגישו בדבר. על כן, כדי שהעניינים יחזרו למסלול תקין ובמהירות, וכן כדי לקטוע באיבה את ההתמרמרות והאיומים לפרוץ את מחסן המצרכים שניתנו בצמצום רב לדעת חלק מן הממורמרים, הודיעו לכולם בכל האמצעים האפשריים על אסיפה בסיפון הקדמי. לא כולם הגיעו אך הרוב היה נוכח. רב החובל, כדרכו, דבר בקיצור רב על הסיבות לאספה. "הגיעו לאזני

שמועות על אי שביעות רצון מתיפקודו של ויקטור, על מנות המזון המוקצב ועל איטיות הספינה. אתחיל מן הסוף. הספינה שטה יותר מדי לאט בגלל קלקול במנוע. יתכן מאד שנצטרך להגיע בהקדם האפשרי לנמל הקרוב ביותר על מנת לערוך תיקונים. בינתיים אנו עושים כל מה שיש לאל ידינו כדי להמנע מצעד כה קיצוני, צעד אשר ללא כל ספק יפגע ויעכב את משך ההפלגה ואולי מעבר לזה. - סתם ולא היה מוכן לפרט בשום אופן - "באשר לאספקת המזון ולתיפקודו של ויקטור יהיה עליכם לבחור איש אשר תתנו בו אמון מלא. אנחנו נבוא אתו בדברים בתקווה להסדיר את כל ענייניכם. אני מקווה כי הצעתי תתקבל".

היו מספר הצעות. בין היתר הוזכר שמו של חיים - לתמהונו הרב - מספר פעמים, ובהצעות השונות הוא זכה במספר הרב ביותר. חיים קם והודה, הביע את תמחונו על כי בחרו בו, למרות שאינו מכיר את כל החברים. בקש לאפשר לו לצרף אליו את ויקטור - למען שלום בית וכדי לנטרל את תומכיו - והבטיח שיעשה כל מה שאפשר על מנת להקל על כולם.

הדבר הראשון, או נכון יותר המבצע הראשון, היה לבקש ממיכאל, עוזר רב החובל, לרדת אתו כבר, ולעיני כולם, אל מחסן המזון. כלם ידעו במה מדובר, והריעו לפעולה וליוזמה הראשונה הזאת.

לפני כמה פרקים הזכרתי את מיכאל וכניתי אותו "מלאך", ואכן התגלה כאדם נבון, גמיש מאד, הגיוני וטוב לב. הוא הסביר לחיים על התקלה במנוע הספינה, תקלה שתעכב את הנסיעה בכמה ימים, כי יהיה צורך לפרק את המנוע, להביאו למספנה, לתקנו במהירות האפשרית ולהרכיבו מחדש. מיכאל לא היה מוכן להסתכן בניחוש כלשהו על מספר הימים הדרושים לנו כדי להגיע למחוז חפצנו. חיים בקש לראות מפה כלשהי כדי לעמוד על אורך המסלול הצפוי. אחרי חישובים מאד "גסים", כאשר נלקחו בחשבון ימי התיקונים ומהירות הספינה אחרי התיקון, הגיעו ביחד להערכה גסה כי המסע יימשך כעשרים וחמישה ימים. הערכה מופרזת לכל הדיעות, אך נלקחו בחשבון התיקונים בנמל הקרוב והאיטיות של הספינה, ועוד עכובים בלתי צפויים מראש.

אחרי שהגיעו להסכמה נגשו לספירת מלאי המזון. כיון שהספינה נועדה מראש להכיל ולהאכיל שש מאות איש, ונוכח המספר של ארבע מאות איש בלבד לא היה כל צורך לקמץ ואפשר היה לספק די מזון לכלם, ובכך למנוע ולעצור את ההתמרמרות ולראות חיוכים על פני כל המעפילים. פעולה ראשונה זו עברה יפה ובשלום, מה גם שרובם התרגלו לטלטולים, ומחלת היס כמעט הזכתה מכה ניצחת. עכשו תשאלו בודאי, כיצד דיבר חיים עם מיכאל. ובכן תנוח דעתכם. חיים הבהיר למיכאל שאת שפת התנ"ך הוא מבין פחות או יותר, ואם הוא מיכאל ידבר לאט, וישתמש עד כמה שאפשר בשפה קלה יוכלו להבין איך שהוא איש את רעהו. כבר הוסבר לעיל איזה אדם נהדר היה מיכאל, וניתן לקורא לנחש כיצד הסתדרו ביניהם.

אותו יום בו הצליחה פעולתו הראשונה של חיים היה יום של התרוצצות רבה, של שיחות והשגחה על חלוקות מזון מסודרות, קביעת ראשי קבוצות מתאימים, ושיחות על האחריות הרבה שלקחו על עצמם. בסיומו של אותו יום עלה חיים על

"סירתו"-יצועו, מאד עייף אך גם מאד מרוצה, אבל משום מה נדדה שנתו והיה לו קשה מאד להרדם. ומה עושים כאשר קשה להרדם? חושבים..

על מה בדיוק חשב?! ובכן, חיים חשב על נושא רציני מאד וחשוב ביותר. הנה קבוצה נכבדה מאד של מעפילים החוזרת לארץ אבותיה! אבל מתי ואיך הגיעו היהודים לצפון אפריקה? בעת כתיבת הדברים (92-1988) הספיק חיים לחקור קמעא בנושא ולהשלים פחות או יותר את החסר, והנה להלן מה שמצא בספרי ההיסטוריה השונים: "קורות היהודים בצפון אפריקה" של פרי שורקי, 1975. "יהודי מרוקו מגרוש ספרד" של ד. קורקוס, ספר י-ם. "תולדות היהודים בצפון אפריקה" של הרשברג בשפה הצרפתית.

ובכן, נתחיל. בזמן הופעת היהודים באיזור, נראה הדבר, כי פרט ליהודים מבבל, לשם הוגלו ע"י נבוכדנצר, הגיעו לחבל ארץ זה, כלומר לצפון אפריקה, בתקופות שונות, יהודים סוחרים, בעקבות הסוחרים הכנעניים והפיניקים. נראה כי אף הם הקימו באיזור לחופי הים התיכון נקודות מסחר או

הצטרפו למושבות קיימות, אבל עם חורבן בית שני התווספו עליהם יהודים רבים מן הנמלטים מזעם הרומאים.

תושבי הארץ הילידים "הברברים" קבלום כנראה בזרועות פתוחות, בעיקר בגלל כוונותיהם לסחור ולא לכבוש. הם נתנו להם להתישב ולסחור את הארץ, כי רבה התועלת שהפיקו מהם. כך נוסדו קהילות יהודיות ברחבי צפון אפריקה. נראה שניהלו חיים שלווים עד התקופה הערבית. הם היו בין הקורבנות הרבים של הנחשול הערבי הקנאי, אשר התחיל בערב והציף חלק נכר מן המזרח כדי להפיץ את אמונת האיסלם. רק בצפון ספרד, כאשר איימו להכנס לצרפת, נעצרו ע"י אחד המנהיגים-לוחמים הצרפתיים - "קרל מרטל" - שמו.

הכובשים החדשים יכלו בנקל להטיל את מרותם ולהכריח את הברברים תושבי הארץ לקבל את הדת החדשה, אך עם היהודים הצלחתם היתה זעומה אם לא אפסית כמעט, ואז חל מפנה דרסטי בחיי היהודים. התחילה תקופת "ימי הביניים" של יהודי מרוקו. השליטים החדשים, בראותם כי לא יעלה

בידם לכפות את דתם על היהודים, החלו מתנכלים להם ולרכושם, נשלו אותם מכל זכויותיהם והפכום ל"בני חסות" ולתלויים בחסדי השליט המקומי כמו בתקופת הפיאודליזם.

על היהודים עברו כל הגזרות הידועות, גרושים ופוגרומים אכזריים ביותר, המרות דת - לרוב למראית עין - לבוש מיוחד ומעמד שפל ומשפיל. הם גזרו על עצמם צומות, תעניות ותפילות מיוחדות וציפו לימים טובים יותר. נכון הוא, כי מידי פעם, מתוך אפילת ימי הביניים בה היו שרויים, זרח או בקע מידי פעם אור בודד בדמותו של שליט חדש או "כליף" נאור פחות או יותר, במיוחד כאשר השליט זקוק היה לכספים או לכשרונותיהם המגוונים של התלויים בחסדיו. אז הוענקו להם זמויי זכויות והגנה.

יש לציין כי לקהילות עצמאיות של ממש לא הגיעו. הם הטו שכמם לסבול וציפו בכיליון עיניים לימים טובים יותר. מאידך, הם המשיכו לעסוק במסחר, ולרגל עיסוק זה הרחיקו נדוד לארצות שכנות. רבים רבים הגיעו לספרד הכבושה והנשלטת ע"י הערבים,

ראו כי טוב והתישבו בה. הם נהנו מ"תור הזהב" הערבי בספרד, והתערבו בתושביה היהודים. שם הם נשארו עד התגברות הנצרות, סבלו יחד עם כולם את עינויי האינקוויזיציה, וגורלם היה גירוש עם כל מגורשי ספרד.

רובם חזרו למרוקו ולצפון אפריקה בכלל. הם התישבו יחד עם שאר מגורשי ספרד בערים השונות במרוקו בעיקר בצפוניות. הם חיזקו מאד את הקהילות היהודיות הדלות והעשירו אותן פיזית ונפשית. מושלי הארץ נוכחו בתועלת הרבה שיוכלו להפיק מ"עליה" זו, הרשו להם להתישב ולסחור את הארץ. הם הביאו עמם שיטות מתקדמות במסחר בכלל ופתחו אותו. כמו כן היו ביניהם בעלי מקצועות שונים שלא ידעו עליהם כאן. הם הקימו מפעלים, הגדילו והרחיבו את המסחר הבינלאומי ועסקו בייצוא כלי נחושת שונים, עורות, צמר, שעווה, דגן ועוד.

מושלי הארץ ראו כי טוב, העריכו את התועלת הרבה שצמחה להם מפיתוח המסחר, והחלו להרפות מסידרת הגזרות והרדיפות שהיו מנת חלקם של

היהודים. הם קרבו אותם לשלטון, מסרו בידיהם תפקידים ממלכתיים, ואף מינו מהם שגרירים לארצות השכנות. הקהילות החלו לפרוח במיוחד תודות לתגבורת המשמעותית שהביאו אתם חכמי ספרד ורבניה. רבים מהם הועמדו בראש הקהילות תודות לכשרונם וחכמתם ולתרבות המפוארת שהביאו אתם. הוקמו בתי כנסת מפוארים ובתי ספר לילדים, אליהם זרמו בני ישראל בהמוניהם. הסוחרים התבססו כהוגן והחלו לעסוק גם ביבוא סחורות. הם קשרו קשרי מסחר וידידות עם הסוחרים בארצות היבוא. הם ייבאו מעשי אורג, ברזל, זכוכית, אבק שריפה ועוד.

תקופת הרגיעה לא נמשכה לאורך שנים. במאה ה-17 עלו לשלטון שושלות מושלים קנאים. הם עצרו את המסחר עם ה"כופרים", וצמצמו את זכויות היהודים שלא היו רבות בלאו הכי. המסחר התדלדל, ואתו העניות והדלות, שמשכו בעקבותיהם הגברת המסים, והפוגרומים שוב היו מנת חלקם של היהודים. רבים מהם נושלו מרכושם והוצגו בחוסר כל. במחצית השנייה של המאה ה-19 הסתערו "המדינות

הנאורות" על שטחי אפריקה השחורה, ובתנופתם לא פסחו על המדינות הערביות שבצפון אפריקה. מאותה תקופה ואילך החלה דעיכה בכוחם של הערבים וירידה במעמדם. יצר השתלטותם ירד פלאים, ושוב הסתמן מפנה לטובה במצב בני עמנו, בחתאם לחוק האבולוציה הבלתי נמנע בתולדות היהודים.

בני עמנו ניצלו עד תום את השינוי שחל בעקבות השפעת הכובשים האירופים. ביוזמה מקומית הם הקימו בתי ספר רבים. מאידך הם נצלו כדבעי את הקשרים עם צרפת, אשר הניבו תוצאות חיוביות ביותר. בתי ספר של "כל ישראל חברים" הוקמו בערים רבות ברחבי מרוקו, וילדי ישראל הצמאים ללמודים זרמו אליהם בהמוניהם תוך פרק זמן קצר. צר היה המקום מהכיל את כל המעוניינים. בשנים האחרונות של המאה ה-19 הוקמו בתי ספר של אליאנט בערים: פס, מוגדיר וקזאבלנקה, ובשנים הראשונות של המאה העשרים הוקמו והופעלו בתפוצה מלאה בתי ספר נוספים בערים: מקנס, מראקש, ראבאט, מזגן, ספי וסטט. זוהי תקופה בה

החיים היהודים צוברים תנופה ונכנסים למסלול תקין פחות או יותר. מוסדותיהם השונים, בעיקר בערים, פעלו כתקנם. בבתי התמחוי השונים מצאו הנזקקים ארוחות חמות, בגד ללבוש ומקום ללון בו. הילדים הרכים למדו בחדר, ומגיל שש ואילך בבתי הספר. הקהילות מאורגנות למופת ודואגות לאוכלוסיה. תושבי הרובעים היהודים נתנו ביד נדיבה ורחבה לצרכי הקהילה. בימי שישי עברו שמשי הקהילה מבית לבית ואספו את החלה לשבת. שהוכנה במיוחד עבור הנזקקים.

אבל עינם הצרה, העוינת והחמדנית של המושלים הערבים, אשר המשיכו לתבוע מסים שונים, ומאידך הסיתו את האספסוף ביהודים, גרמה לרדיפות, התנפלויות ופוגרומים. מאידך עוצמתם החיסטורית נמצאה בדעיכה מתמדת, עד שהגיעה כמעט לאפס עם כניסתם הרשמית של הצרפתים למרוקו ותחולת החסות 'הפרוטקטוריה' על מדינה זו ב-1911-1912. מתקופה זו ואילך נפתח עידן חדש בחיי הארץ בכלל ובחיי היהודים בפרט. מסתמנת תפנית תרבותית, תעשיתית וכלכלית בכל שטחי החיים. תוך זמן קצר

יחסית נעלמו רדיפות היהודים כלא היו. מוזר מאד, ויחד עם זאת מאד מענין היה לראות כיצד "אדוני הארץ" הערבים יורדים ממעמדם הרם והופכים בחלקם הגדול תוך זמן קצר למעמד השפל, שהיה בעבר הלא רחוק מנת חלקם של היהודים, כמעט כמו במגילת אסתר.

יהודי הארץ זכו סוף סוף לשויון מלא. חסל סדר איפה ואיפה, שוחד, או רדיפות גזעניות. רווח והצלה לכל הקהילות במרוקו. הם הסתגלו באורח יוצא מן הכלל לתנאי השלטון החדש והשתלבו במהירות מעורת התפעלות ובכשרון נדיר בכל ענפי הכלכלה, התעשייה והפקידות. הם העסיקו במפעליהם השונים, בבתי מסחרם ובמשקי בתיהם רבים רבים מאויביהם בעבר הקרוב. כל האמור לעיל שריר היה וקיים עד לשנת 1965, שנה בה זכו לעצמאות, אבל אז כבר רוב היהודים עלו לארץ.. והנה הולך ונסגר המעגל, ואניה ברוכה זו מסייעת לסגירתו.

חיים התחיל לנמנם על סירתו, הבטיח לעצמו שימשיך לשחזר את הנושא הקודם, יפרט את המשך הקורות עד סמוך לעליתו, ויספר על החגים השבתות

והמנהגים של יהדות מרוקו כפי שראה וחוה אותם בעצמו. אחרי הבטחה זו נשכב ונרדם. רעש המנוע המתאמץ והאור החזק של הבוקר העיר אותו משנתו העמוקה. נראה שנח היטב, כי הרגיש רענן ועידני. הוא מילא ביעילות את תפקידיו החדשים, ותוך כדי כך נודע לו, כי הספינה שינתה כיוון ופניה לנמל פלרמו שבאיטליה, כלומר, הנמל הקרוב ביותר למקום הספינה. ואכן גחנה ונאנקה הספינה, ובקושי רב עשתה דרכה במי הים התיכון. כל כך לאיטה התנהלה לה, עד שמתחשק היה "לרדת" ולתת לה דחיפה כדי לעזור לה. גם השיר "דוגית שטה.... ומלחיה נרדמו כלם" מתאים למעמד זה.

באניה עצמה הדברים התנהלו כרגיל. פתרנו את בעית הארוחה החמה ע"י תכנת מרקים די סמיכים של אורז, תפודים או קטניות שהיו בכמויות סבירות במחסן, אבל איך נאמר שם? הצרות מגיעות בצורות, וכשמצליחים לפתור בעיה, צצה לה בעיה נוספת.

הזכרתי לפני כן כי לאחת המשפחות היה תינוק. נכון?.. ובכן, באחד הבקרים בקעו צריחות איומות

וקולות בכי מבטן האניה. הסתבר כי התינוק אשר טופל באחבה רבה ובמסירות לא רגילה ע"י הוריו וכל הנמצאים בסביבתו הקרובה לקה בשלשול שלא הצליחו להפסיקו. רופא, כבר ציינתי והדגשתי, לא היה על האניה. ה"חובש" המסכן, אשר חזר והצהיר שידיעותיו בתחום הרפואה מצומצמות ביותר, היה אין אונים נוכח סבלו של התינוק, וצערם הרב של ההורים. לא נמצא על האניה מי שיכול היה להקל על סבלו. רבים קראו מזמורי תהלים כדי לעזור להחלמתו, אך נראה שלא הועיל דבר.

באותו בוקר הצריחות וקולות הבכי הודיעו על מותו הטרגי. נוסף לכל התעוררה בעית קבורתו. ההורים לא היו מוכנים בשום אופן ופנים לקברו בים. מאידך, לא היו שום תנאים סניטריים על מנת להחזיקו באניה. אחרי ויכוחים רבים, השתדלויות, הסברים ושכנועים, בהם השתתפו ונטלו חלק פעיל

סגל האניה, חברים ובני משפחה, כאשר הדגש העיקרי היה על סכנת זיהום או חס וחלילה מגפה שעלולה לפרוץ באניה, נעתרו לבסוף בני המשפחה, ובטקס מסורתי בו השתתפו רוב חמעפילים, נקבר

הפעוט קבורת ים.

קשה מאד לתאר את המעמד ואת האווירה הקשה והעגומה שהשתררה בספינה באותו יום. עוד יותר קשה היה לנחם את הזוג הצעיר על אבידתם הקשה, אך למרות הכל החיים חייבים להמשך, ואת המשימה יש להשלים. מאותו יום ואילך הושם דגש על תשומת לב רבה יותר לנשים החרות שהיו באניה, ולכל אחד שלא הרגיש בטוב. האניה המשיכה להתנהל לאיטה לכיוון פלרמו, נמל בסיציליה. זה היה הנמל הקרוב ביותר למיקומה של הספינה.

כולנו היינו בציפיה דרוכה, כי בינתיים לא נראה באופק לא אדמה ולא חוף. רק למחרת בבוקר ראינו סוף סוף אדמה בקצה האופק. לקח לאניה המסכנה מספר שעות לא מבוטל עד שהצליחה לשרך דרכה בקשיים רבים ובכוחות אחרונים ולהגיע לחוף.

החוף המיוחל הלך והתקרב אלינו. רב החובל ביקש לשוחם בדחופות עם כל האחראים ובעלי התפקידים.

הוא פתח ואמר: "רבותי, עלי להעמיד אתכם על חומרת המצב. אם עד עכשיו הבריטים לא ידעו על אניה זו ובעיקר על יעדה, הסכויים שילשינו עלינו

צורך לשכנע את ה"חובש" הזכור לטוב, שעליו להציג את עצמו כחובש. כמעט וחטף שבץ מעצם ההצעה, אך לא היתה ברירה. הוא הבין ונתרצה, וגם על בעיה זו "התגברנו".

כאשר שלטונות הנמל עלו על האניה כדי לערוך את הבדיקות השגרתיות, נראה היה שהכל תקין. כמובן שהיתה עזרה רבה מטעם נציגי הסוכנות היהודית במקום, אשר הצליחו "בדרכים הרגילות" להחליק את הכל. לרב החובל ולמכונאים היה זה ליל שימורים ארוך ומיגע. היה צורך למצוא מכונאים שיואילו לעבוד בתנאי לחץ ובשעות לא רגילות על מנת לבצע את המשימה. הם עבדו כל הלילה, וכן למחרת כמעט כל היום, אבל למחרת התחילו צעות הבעיות. איך אפשר להשאיר ארבע מאות איש בבטן הספינה בלי שיצאו להתאוורר? שום דבר לא עזר, והחבריה התחילו לצאת מחוריהם, למרות גל המחאות של כל האחראים. היו כאלה אשר בחוצפתם כי רבה, ניסו לרדת לחוף, אבל כאן היו שלטונות הנמל קטיגוריים, ולא נתנו לאיש לרדת. עכשיו התחילו "העסקות" עם האזרחים

בזמן שהותנו בנמל כמעט ודאיים. אמנם כל עוד נשוט במים הבינלאומיים אין מה לחשוש אבל הסיכויים שנוכל להגיע לחופי הארץ בלי שיגלונו פחתו מאד. על מנת שנוכל לחמוק מהלשנות על אודות יעד הספינה ובעקר על תכולתה, יהיה עלינו לעשות כל מה שיש לאל ידינו כדי לא למשוך תשומת לב. אני הולך לבקש מכם להשתדל מעל ליכולתכם ולגייס את כל השפעתכם על הבחורים כדי שינסו להשאר בבטן הספינה ולא להיראות על הספון. אם תצליחו תוכלו להגדיל את סכויינו להשאר סמויים. אני יודע שזה יהיה כרוך במאמץ עצום מצדכם ומצד כל המעפילים. אנחנו לא יודעים כמה זמן נצטרך להשאר בנמל וזה יקשה עוד יותר על תפקידכם. עלו והצליחו".

במשך כשעה ניסו האחראים לשכנע ולהסביר לחבריהם את הוראות ה"ראייס". רבים השתכנעו והבטיחו לנסות. הערב שהלך וירד ואתו החושך עזר בהתחלה לבצוע המשימה. גם העיפות תרמה את חלקה לנושא. כך יצא שכולם נשארו בבטן האניה כאשר הגענו לנמל. בעיה נוספת צצה כאשר היה

יגלו אותנו או לאו, נושא שגרר בעקבותיו ויכוח ממושך. איך יגלו? ואם יגלו מה יהיה עלינו? ושיחות על הזמן שנותר לנו עד שנגיע, על האפשרויות להגיע לחופי הארץ וכד', והאופטימיות חלפה הלכה לה.

הסיציליאנים שבאו לראות את המעפילים. התחילו החלפות של קופסאות סיגריות, של קופסאות קונסרבים, של חפיסות שוקולד וכד', ועם העסקות התחילו הרמאויות. אלה זרקו לאלה קופסאות ממולאות בכל מיני "דברים" פרט לסיגריות. כמוכן שזה גרר תגובה שכנגד, ואז התחילו קללות וצעקות. יש לציין ולהדגיש, כי רק מיעוט שבמיעוט התעסקו בדברים החריגים הנ"ל. האחרים, כל אחד הסתכל על הענין מנקודת מבט שונה. היו אף שראו בכך כעין בידור.

מאיזדך היתה הזדמנות בלתי חוזרת לנצל את "החניה", כדי להצטייד בירקות טריים ובלחם טרי, במים ובמצרכים שונים אחרים. העיכוב התמשך מעל לצפוי. למחרת בבוקר עמדה משטרת הנמל סמוך לאניה, וכמה שוטרים אף עלו על הסיפון והפסיקו בתקיפות את הסחר-מכר בין המעפילים והאיטלקים. הם פזרו את ההתקהלויות ליד האניה, והכל חזר על מקומו בשלום, מה גם שנאמר לנו שהתקון בוצע. השיחות על הסיפון נסבו על התיקונים, על היציאה מן הנמל ועל הבריטים אם

"הליווי"

התיקונים הנחוצים בוצעו. אספקת הירקות הטריים, הלחם הטרי ומצרכי מזון שונים הועמסה. מיכלי המים מולאו. אישורי היציאה מן הנמל ניתנו, והמנוע התחיל להשמיע נגון עליו. לומר שיצאנו ביד רמה, לא יהיה הביטוי ההולם ביותר. מצד אחד חורגשה הקלה ונפלטה אנחה מלבנו, ומאידך השקט הנפשי היה רחוק מאתנו. היתה איזו מועקה שאפפה את הכל וקשה היה להסבירה... מספר שעות אחרי כן, כשהיינו בים הפתוח, יכולנו כבר לפרש אותה. תחילה לא שמנו לב במיוחד למשחתת שנראתה לנו במרחק, אבל אחרי זמן מה נוכחנו, שיש לנו ליווי נכבד ביותר. היא דבקה במסלולנו ולא סטתה ימינה או שמאלה. ואכן, רב החובל אישר שיש לנו ליווי הניחושים סביב הליווי והזיכורים שבאו בעקבותיו העסיקונו עד שעות הערב המאוחרות, והלכנו לישון עם מחשבות שונות ואפילו תקוות כלשהן. התקוות אם היו, נגוזו חיש מהר כבר למחרת בבוקר, כאשר

רחוק באופק הבחנו "בשומר" אשר עתיד להשגיח עלינו במשך כל המסע, שמירה שלא היתה כל אפשרות להתחמק מפניה.

הספינה שטה, והחיים עליה התחילו להכנס לשגרה. איזו שיגרה? ובכן, כפי שכבר נאמר לעיל, "עינינו" - אניתו של האח הגדול השגיחה עלינו מרחוק. לכן, אך טבעי היה, כי מידי בקר בבקרו כל נוסע בספינה יכוון את מבטו לאופק, בתקווה שאולי "המשגיח" נעלם במשך הלילה, אבל המשחתת שמור שמרה על הנוכחות המאכזבת. פני הנוסע יביעו אכזבה מובנת ואז יסור לעניניו הרגילים כלומר, רחצה וארוחות, ישאל להודעות או לחדשות, ישב לשיחה עם חבריו ויקווה לטוב. בלילות אלה היתה לחיים הזדמנות נוחה וטובה, ללא כל לחצים, לנתח בניחותא כמה נושאים אשר לדעתו יבהירו מספר נעלמים באשר לענין שיש לנו בהבנת אופיה, טיבה והתנהגותה של האוכלוסייה הפרוקאית בכלל - אוכלוסיית היהודים שחיו בכפרים שבהרי האטלס והיהודים שחיו בכפרים הפזורים בכל המדינה. יהודי הערים הגדולות נחלקו בחלוקה הטבעית:

אמידים משכילים, בורגנות זעירה, שכירי יום ועניים. כמעט לכל עיר היה ניב שונה, ואפשר להצביע על המוצא לפי צליל השיחה, ומספר בטויים ומלים או אופן בטויין של אותיות מסוימות. למשל אנשי פאס והסביבה הקרובה יבטאו את האות "ק" כמו שמבטאים האות 'אי'. יש לציין כי המייחד והמאחד בין השכבות השונות עולה לאין ערוך על מספר הפרטים השונים. למשל, כלל לא קשה ליוצאי העיר פאס להבין את יוצאי העיר מקנס או כל עיר אחרת, מלבד אולי יוצאי הכפרים. להבין את האחרונים, צריך יותר מאמץ אך נתן לקלוט את התוכן. בעיר הגדולה, הקוסמופולטית, קזאבלנקה, אליה זורמים יהודים מכל הכפרים והערים - אם לרגל סדורי עניני מסחר שונים או נסיון לעבור ולהסתדר בעיר - מבינים די בקלות אלה את אלה. אם היה בעבר קושי מסוים, הרי השפה הצרפתית הרווחת בכל הערים, מאז שהצרפתים השתלטו על המדינה והיתה שגורה כמעט בפי כל היהודים העירוניים בעקר, תרמה לאיחוד בין כל השכבות, ובעזרתה התגברו בקלות על אי-ההבנות.

יש לציין, כי היהודים סיגלו לעצמם שפה "ערבית-יהודית" ובה הרבה מלים עבריות-תנ"כיות, ויותר מאוחר השתלבו בה מספר מילים ובטויים בצרפתית. הם כתבו אותה בכתב רש"י, שהיה הכתב הנפוץ והמקובל בין היהודים, וההתכתבות ביניהם היתה בהתאם לכתב ולשפה הנ"ל. הצעירים יותר התכתבו כמובן מאליו, בצרפתית. נתון אחר, חשוב ביותר, שאפין את יהדות מרוקו כולה, הנה המסורת. כמעט ולא תמצא אנאלפבית גמור בין היהודים במדינה. אפילו בכפרים הנידחים ביותר נמצא, לרוב אם לא תמיד, בית כנסת שישמש כ"חדר" ובו "רבי" המלמד דרדקים. לא היה אב או ראש משפחה אשר לא ידע להקנות לצאצאיו הזכרים את לימוד התורה והתפילה, וזאת למרות רמת החיים הדלה וקשיי הפרנסה.

ניסיתי לחלק לפני כן את האוכלוסיה היהודית במרוקו-הבה ואתחיל ביהודים החיים בכפרים, יהודים אשר יושבים עשרות דורות כאן בעיקר בכפרי האטלס. נראה שיהודים אלה סבלו יחסית פחות מתושבי הערים, כיוון שהיו מיעוט די מבוטל

באוכלוסיה המקומית, "התערו" היטב בקרב התושבים והיו לחלק חיוני בכפר. הם היו הסוחרים, הסנדלרים ובעלי המקצועות השונים החיונים ביותר לכפר. הם דברו בשפתם, התחברו איתם ורק דתם הפרידה ביניהם. הכפריים, מאידך, שמרו עליהם ומאוד היו מעוניינים להחזיק בהם, ולכן מעטות כאן ההלשנות ושנאת החינם. כאן בכפר אין אמידים ממש, כולם חיו חיים פשוטים למדי. למרות החיים הקשים, העוני והדלות, היהודים קיימו אורח חיים מאוד מסורתי. בכל כפר שבו ישבו מנין יהודים, הופרש, הוקדש, הוקם, כאמור, חדר לבית הכנסת. החדר היה כמובן שונה בצורתו, ומוחזק יפה, פחות או יותר, לפי הישג ידם של התושבים. לשם נשלחו הילדים ללמוד תורה ושם ישב ה"רבי" ולמד תינוקות. בעית הבעיות היתה השמירה על ההיגיינה. כיצד אפשר לשמור על בריאות תקינה כאשר הביוב זורם ליד הבית, כאשר אין מיט זורמים בבית, ויש ללכת לבאר לשאוב אותם, באין רוקח ואין לחלום על רופא ואין לדבר כלל על שרותי בריאות. לריפוי מחלותיהם נאלצים היו להגיע לעיר, מבצע שלא היה

קל כלל ועיקר.

הבתים בנויים מלבני טיט. היהודי, דאג לסייד את הקירות, ועל הריצפה פרש מחצלות, ועליהם מזרונים. כן דאג היהודי במידת האפשר לשמור על ניקיון גופו, והליכה קבועה לבית המרחץ במיוחד מדי ערב שבת, היוותה חלק אינטגרלי מאורח חייו. על כן המחלות היו בעיקר נחלת הערביים, אם כי פה ושם לא פסחו גם על היהודים. הם חלו במיוחד במחלות עיניים בגלל סופות החול הרבות, וקשריהם ההדוקים עם הערבים גרמו להם להדבק בגזות. לטיפול ברוב המחלות השתמשו כמובן מאליו בעשבי מרפא או בקמיעות שניתנו ע"י החכמים. מטבעם הם אנשים בריאים וחזקים, במיוחד אלו שעסקו בחקלאות. הם שמרו על החגים, על השבתות ועל המנהגים והמצוות המסורתיים בקנאות יוצאת מן הכלל וראויה לציון, וזאת, למרות הקשיים האובייקטיביים.

מאידך, היו יהודים אשר הצליחו יפה, בעיקר הרוכלים שעברו מכפר לכפר והציעו את מרכולתם. סוחרים אלה הגיעו לערים, או נכון יותר לעיר

הקרובה, על מנת לרכוש חומרים וציוד שאינו
בנמצא בכפרים, ואחרי מספר גיחות כאלה לעיר,
כאשר שפר עליהם חלקם ומצבם הכלכלי הוטב, הם
עברו להתישב בעיר הגדולה בעלת האפשרויות
הרבות. ברור ומובן כי התרבות הצרפתית הגיעה
באיחור רב לכפרים, וכאשר הגיעה, רק הכפרים
הגדולים נהנו איך שהוא ממנה. מנות התרבות
שניתנו היו מינימליות, ועד שאוכלוסיה זו התחילה
להבין במה המדובר ומה בעצם רוצים מחייה, קבלה
הארץ את עצמאותה, ורוב הכפרים חזרו כמה שנים
אחורה בעקבות סיום הפרוטקטורה הצרפתית. זה
מסביר, לעניות דעתי, את ההבדל בין העולים
שהגיעו לארץ מכפרי האטלס, אשר היו, למעשה,
אחוזים בודדים מכלל האוכלוסיה היהודית במרוקו,
לבין אוכלוסיית הערים עליה יסופר להלן.

אין כאן כל כוונה להלאות את הקורא בתיאורים
ארוכים, אשר יתכן ולא יענינו או אפילו ישעממו.

הכוונה המוצהרת היא למסור תמונה אמינה
ונאמנה¹. על כן אנו מביאים בספורנו את הנושאים

1. מנקודת מבטו של הכותב

העיקריים בלבד, ובקיצור נמרץ. התיאורים הנ"ל
נמסרו מפי השליחים שנשלחו מן הארץ כדי להביא
את תושבי הכפרים, וגם כמובן מפי הכפריים עצמם.
יש לציין כי עבודת השליחים כאן בכפרים היתה
קלה מאוד. האנשים היו מוכנים נפשית, מזה כמה
שנים לעליה לארץ. על כן לא היה צורך בשום
שכנוע, וזאת, למרות שכמעט שלא סבלו רדיפות או
הטרדות למיניהם.

באשר לאירועים החגיגיים-המסורתיים כגון: שבתות,
חגים ומועדים, לידות, בריתות, בר-מצווה, חתונות
וכד', נראה שיש כוונה לחקדיש להם פרק נפרד בגלל
ייחודם, השיבותם, ודמיונם הרב בכל שכבות
האוכלוסיה היהודית - מרוקנית.

אגב, אנחנו עדיין שטים, ועדיין בלב ים, ועינו של
"האח הגדול" עדיין משגיחה עלינו. השגרה משתלטת
עלינו, ועל פני השטח נראה, כי כל שינוי לא חל.

אתה, הקורא, חושב ושואל: טוב, ומה עשיתם במשך
היום, במה עסקתם?... ובכן, היו קבוצות שעסקו
בניקיון, קבוצה קבועה עסקה בהכנת הארוחות,
והשאר, בשיחות, ויכוחים, משחקים שונים וסיורים

על הסיפון. אם אתה חושב שמישהו ישב ובהה במשך כל היום, אינך אלא טועה, כי פשוט מאוד, אין זה מאופיו של צפון אפריקאי, לא כל שכן מרוקני, שישב ללא מעש. בקיצור, כל אחד העסיק את עצמו באופן זה או אחר.

באותו יום, כאשר כל אחד התחיל לדאוג לסידורי הלילה שלו, וחיים עשה את סיורו המסכם, כלומר, אם לא היו בעיות כלשהן או מחלוקות לישב בענין זה או אחר, פנה גם הוא ללינתו והתכוון למנוחת הלילה. והנה צעדים וקולות פונים לכוון "סירתו". מי הפעם המבקרים? אכן זו היתה הפתעה. בקור של אח"מים!! אתם תוהים, נכון? מה פתאום אח"מים? ובכן אלה היו רב החובל בכבודו ובעצמו מלווה במיכאל. הם רצו לדעת מה המעפילים חושבים על המצב בכלל ועל הליווי בפרט. התפתחה שיחה והובהרו מספר נושאים שחידדי מעורפלים עד היום. למשל מה יהיה בסופו של המעקב? הם היו רחוקים מלהביע אופטימיות בנידון. לא יכלו לפרט, אך בקווים כלליים הסבירו כי כמעט ואפסו סיכויינו להגיע לחופי הארץ. הם שיערו שנמשיך בשיט שלנו

ללא הפרעות עד שנגיע למים הטריטוריאליים, ורק אז יתפתחו העניינים לכוון?...מי יודע?

אלטרנטיבה אחת היא - נסיון להחזיר אותנו למקום המוצא, אבל, כיוון שאין לנו תעודת זיהוי, וכיוון שספינתנו נרכשה כנראה בפנמה, עברה מספר שינויים בצרפת והגיעה לאלג'יריה באופן בלתי חוקי, כלומר לא עברה כל רישום או זיהוי, ומאידך אסור למעפילים להצביע על מוצאם, לא תחיה להם כל אפשרות להחזירנו למקום מוצאנו.

אלטרנטיבה אחרת היא, לתת לנו לנחות בארץ ולכלוא אותנו באחד המחנות שלהם, והאפשרות האחרונה, לדעתם, היא - להביא אותנו לאי קפריסין שם הם שולטים, ושם הקימו מחנות הסגר למעפילים כמונו.

איך הדברים ייעשו? לא היה להם כל מושג. "נחיה ונראה" - כך אמרו. לשאר שאלותיו בעניני המדינה, קבל חיים הסבר קצר על הקיבוץ, על ההנהלה הציונית, ועל הסוכנות היהודית, כמו שאומרים ממש על קצה המזלג. עכשיו היה תורו של חיים להשיב על שאלותיהם, על מרוקו הארץ, ועל חיי

היהודים שם. הוא יכול היה להבין פחות או יותר את הסבריהם אבל להתבטא ולדבר זה סיפור אחר... בשפה תנ"כית עילגת ובעזרת תנועות. נתן סקירה קצרה ככל שדלות לשונו אפשרה לו, דבר שהעלה חיוכים רבים על פני בני שיחו. לבסוף שאל על הספורט בארץ ועל תחרויות האגרוף בפרט. נוכח תהייתם, הסביר כי זהו הספורט המועדף שלו וכי הוא עסק בו כחובבן בלבד. הם ספרו על איזה בחור בשם עובד, שהוא אלוף הארץ, ותהו אם אוכל לעמוד נגדו.

היה די מאוחר כשהם עזבוהו לנפשו, לא בלי להעיר לו, כי אינם רואים בעין יפה את המקום שבחר לו למשכן ללינה. נו... רב חובל חייב להעיר, ולו על מנת לצאת לידי חובה בלבד. היה די מאוחר, וחיים חשב שהנה עוד מעט וישקע בתרדמה מרגיעה. טעות בידיכם. לא שינה ולא תרדמה. עפעפיו סרבו לפקודה, ואירועי היום ושחזור נושאי השיחה המעניינים החלו להטריד את מוחו. אחרי שהצליח לעשות סדר במחשבותיו, וביטל את התפל, התרכז בעיקר ב"אלטרנטיבות". איזו מהן תיפול בגורל

הספינה ומעפיליה? איך כתב המשורר הקדמון: "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום". למסקנה זו הגיע, אחרי שהפך והפך וניתח כל אחת מן האפשרויות, ורק אז הצליח אכשהו להרדם. לא היתה זו שינה רגועה או מרגיעה, כי התחפך והתחפך על משכבו ועם שחר כאב כל גופו.

בוקר - יום חדש, מתקרבים והולכים למטרה. איזו? מה טומן בחובו היום הזה? אילו הפתעות מצפות לנו?... נחשו נא, נחשו מהי התנועה הראשונה של כל אחד, אבל ממש "של כל אחד" משוכני הספינה?? נכון! העיניים מופנות אוטומטית ל...כיוון האופק. האם עדיין נמצאת המשחתת הארורה? ועוד איך? הנה היא שם! לא כל כך רחוק. כמה קללות היא ספגה! ומן המשונות והעסיסיות ביותר. מעניין היה לעקוב אחרי הבעות הפנים של כל אחד מן המעפילים, כאשר הוא צף ועולה מבטן האוניה.

הדבר הראשון שהוא עושה, עוד לפני השאיפה הנחוצה והמחייב של האוויר הצח של הסיפון, לריאות שסבלו כל הלילה, ובכך התנועה או המבט הראשון הוא לעבר המשחתת הבריטית. ואז, הבעת

הפנים של אלה אשר קמו משנתם עם תקווה בלב, משתנה ללא הכר וקללה עסיסית תלווה את השינוי. והיא - המשחתת - כאילו דבר לא נוגע לה, כאומרת, מה איכפת לכם אתם? אמרתי לכם משהו! עשיתי לכם דבר מה? אסור לי לשייט? מה אתם מתרגשים בכלל?... ומה שהרגיז אותנו ביותר היה משחקה, שדמה לחתול המשחק עם טרפו ומחזיקו בתחום בטוח. לפעמים נדמה היה שהנה היא עוזבת אותנו לנפשנו. היא מתרחקת עד כי בקושי רב אפשר להבחין בה, וכשהתקוות מתחילות לחלחל בלב, היא מופיעה בכל הדרה כאומרת: הנני! לא תוכלו לברוח או לטפח תקוות שוא, מוטב שתתרגלו אלי! אני המציאות! וסופגת את כל הקללות האפשרויות. ואז... כל אחד פונה לפועלו ולעיסוקיו.

אמנם, האיסור על עליה המונית לסיפון המשיך להיות תקף אבל, כיוון שרבים העדיפו משום מה להשאר בבטן האוניה ונימוקיהם עימם, התאזן איכשהו המצב, כך שעל הסיפון שהו מעטים בלבד, אשר התחלפו מידי פעם.

והנה אנחנו שטים והים סביב לנו, שקט ומרגיע,

והוא באמת מזכיר את דברי המשורר המתפעל מיצירת ה': "זה הים גדול ורחב ידיים שם רמש ואין מיספר חיות קטנות עם גדולות, שם אניות יהלכון...כולם אליך ישברון...". גם אנחנו התפללנו. חרי שליחי מצווה אינם ניזוקין, והננו בדרכנו לקיים אחת המצוות החשובות ביותר: מצוות יישוב הארץ. האם תצליח דרכנו למרות הכל? וכדי שנשאב עידוד ונשכח את המשחתת הבריטית, היו הדולפינים המלווים אותנו נותנים מופע מרהיב, כאילו לפי הזמנה. הם התחילו להשתובב, קופצים קפיצות לגובה רב, מציגים לראווה את כל גופם התמיר, צוללים למעמקים ושוב קופצים, מופיעים פעם לצד זה ופעם לצד אחר, כדי שכל שוכני הספינה יחזו במופעם.

באותו יום התחלנו לשוחח על קפריסין כמוצא הריאלי מן המצב אליו נקלענו, אבל, לדאבון ליבנו, לא יכולנו לפתח את השיחה בנושא החשוב. ידענו שהאי הנ"ל נמצא בשליטת הבריטים, וכי הקימו עליו מחנות הסגר ולשם יובילונו. באשר לתנאי החיים, למשך השהות וכדי יכולנו רק לנחש.

הניחושים והפירושים הגיעו לפעמים עד גבול הדימיון, אך זה מה שהיה לעשות באותו יום. כך חשבנו כולנו עד שאווירון שטס נמוך מאוד מעלינו הוציא אותנו משווי נפשנו. מיד נשמעה פקודה ברמקול שיש לפנות את הסיפון ולרדת מיד לתאים. כולם ביצעו את הפקודה ותוך שניות ספורות לא נשאר שריד ופליט על הסיפון. לחץ הדם התחיל לעלות כאשר המטוס ערך גיחה שניה ומיד אחריה גיחה שלישית. נראה שצילם אותנו מכל הכיוונים. אחר כך נעלם באופק, והשאר אותנו נבוכים ומרוגזים. שוב נושא חדש לשיחה, שהעסיק אותנו למשך כל אותו יום.

שקענו בויכוחים, בהשערות, תוך כדי הפעולות השגרתיות הרגילות, ומאוחר בלילה, עייפים, רוחנית בעיקר, כאשר מחשבות רבות סבבונו, עלינו על יצוענו, ונרדמנו... אבל, משום מה, לא הצליח היום להרדם. וזאת למרות שהזור ארועי היום וניתוחם. מחשבותיו באופן הטיבעי ביותר נדדו לבית אביו, לביתו. נזכר באילו תנאים נאלצה המשפחה - ללא הבנים הגדולים - לעבור לעיר הגדולה, קזאבלנקה.

האח הגדול אשר הזמין אותם - את שני הקטנים בני ה-9 וה-13, ואת ההורים - התחייב לדאוג לכל מחסורם, ושכר עבורם דירה קטנה ברובע היהודי.

כאן המקום להסביר את מהותו של רובע יהודי בעיר הגדולה הזאת. העיר משתרעת על אלפי ק"מ מרובעים, וכבר בפרקים הראשונים תאר אותה חיים בסיוורו. עכשיו נתיחס לחלק היהודי.

ובכן קשה מאוד להצביע על רחוב או רובע, שרובו ככולו מיושב אך ורק יהודים, כי תמיד יהיו בסביבה הקרובה ערבים, ספרדים, איטלקים או צרפתים. ריכוז יהודי גבוה וצפוף במיוחד נמצא במרכז העיר. זו למעשה "העיר העתיקה". המרכאות באות להדגיש כי העיר לא כל כך עתיקה יחסית לערים פאס, ראבט, מאראקש וכד', הכפר שהיה שכוח אל, גדל והתפתח תודות לקרבת הים ולאפשרויות עגירתם של סירות דייגים, ואמנם, תודות לכך הפך במרוצת השנים לנמל עמוק מים בין הגדולים והחשובים שבים התיכון. בעקבות התפתחות הנמל והאפשרויות הרבות שהציע לעבודה ופרנסה, נהרו רבים למקום, והיישוב שמנה עשרות ספורות של דייגים גדל

והתפתח ללא הכר, במיוחד בעקבות כניסתם של הצרפתים והשתלטותם על הארץ, בראשית המאה. לא הרחק מן הנמל התרכזו היהודים בכעין "גטו". היו אלה יהודים שבאו מכפרי הסביבה: סוחרים, רוכלים ובעלי מקצועות שונים. עם התפתחותה המהירה של העיר, נבנו בנינים וחנויות, המסחר פרץ ופרח, והזרימה לעיר גברה והלכה. האבולוציה עשתה את שלה. הסוחרים שהצליחו יצאו את הגיטו הנ"ל, והקימו שכונות חדשות. במקומם, באו עוד יהודים מן הכפרים, או מוסלמים. כך קרה שהגיטו הזה לא היה דומה לשאר שכונות יהודיות בערים השונות, שנקראו "מלאח" - שכונות מוקפות חומה, מפאת הפוגרומים התכופים מהם סבלו. כאן בעיר הגדולה התגוררו יהודים ומוסלמים כמעט בשכנות. אמנם לערבים היו שכונות משלהם מרוחקות מן העיר, שכונות או רובעים מאוכלסים בצפיפות איומה ובתנאים גרועים ביותר, שכונות בהן העניות המרודה והדלות שלטו ברמה. לעומת זאת, הערבים שיכלו לשפר את רמת חייהם ויכלו לעבור למקום טוב יותר, בד"כ עברו לשכונה היהודית.

כאמור, בשכונה היהודית שמשום מה נקראה "מלאח" ישבו היהודים מחוסרי האמצעים. הרוב הגדול אמנם שלח את ילדיו ללמוד בבתי הספר היהודיים, אך אחוז מסוים נאלץ מפאת קשיי פרנסה או גורמים אחרים, לא תמיד חיוביים, לשלוח את ילדיו לחדר שם למדו אצל "מלמד" בתנאים קשים. לפעמים למדו בבתי הכנסת. רובע זה לא בלט בנקיונו. בתי הקפה הקטנים מלאים במחוסרי עבודה או בסרבני עבודה. בקיצור רובע זה לא היה שונה במאומה מכל רובע עוני אחר במדינות הנקראות נאורות, אבל זאת יש לציין כי בשבתות ובחגים חורגש שינוי בולט. בתי הכנסת מלאו מתפללים בלבוש שבת והפעילות היומיומית לבשה אופי שונה, וזאת למרות המיעוט הערבי שהתגורר ביניהם. עוד התאפיין רובע זה במרכזים מסחריים-מקצועיים שונים. הכוונה היא שבעלי מלאכה מאותו תחום מרוכזים היו בכעין מרכז קטן, כך שחנויות הצורפים מרוכזות היו במקום אחד, החייטים ברחוב אחר וכד'. הרובעים היהודים האחרים שונים בהרבה מן

"המלאח" הנ"ל. היו רובעים או רחובות שלמים על טהרת היהודים. כאן הכל שונה. הבתים נאים ומרווחים יותר, הרחובות די רחבים, החנויות מציעות מגוון רחב יותר ובצורה אסתטית. בתי הכנסת נעימים וצבור המתפללים נראה כאילו שונה. כאן הילדים כולם לומדים בצורה מסודרת. בגיל הרך הם לומדים בחדר מתאים ובתנאים טובים יותר, ורוכשים יסודות קריאה בסיסיים. בגיל המתאים הם עוברים לביה"ס היסודי, בד"כ אליאנס, ובעוד בתי ספר יהודיים אחרים.

באליאנס יכלו המוכשרים ובעלי האמצעים להמשיך את הלימודים התיכוניים. בני האמידים נשלחו להמשיך את לימודיהם באוניברסיטאות בצרפת. וניתנו גם מספר מלגות למוכשרים על מנת שיוכלו להמשיך את לימודיהם. יש להדגיש בדגש חזק כי היהודים האמידים פחות או יותר התגוררו כמעט בכל חלקי העיר הגדולה, למעט הרובעים המוסלמים, הספרדים והאיטלקים, אשר בלאו הכי לא יכלו להתאים להם מפאת רמתם הבינונית מאוד. ואכן, כיון שבאמת ובתמים התישבו בכל המקומות, יכלו

על נקלה לשלוח את ילדיהם ללמוד בבתיה"ס הנוצריים שלא סרבו לקלוט יהודים או מוסלמים אמידים בעבור בצע כסף. כך יכלה האוכלוסיה היהודית לשלוח את ילדיה להשלים את לימודיהם התיכוניים או המקצועיים.

בכל ריכוז יהודי בחלק האירופאי של העיר, הוקם בית כנסת מתאים, כלומר יפה יותר, נוח ומרוהט בטעם. האוכלוסיה הנ"ל המפוזרת בכל רחבי העיר וברובעים היוקרתיים פחות או יותר, חיה יפה והתפרנסה בכבוד מעמל כפיה. עליה נמנו בעלי חנויות ספרים, מכשירי כתיבה, נעליים, מכשירי חשמל, ביגוד, וכד'. גם הפקידים, המורים, מנהלי החשבונות ובעלי מקצועות שונים, היוו חלק אינטגרלי ממנה. ו... השכבה השלישית, כלומר העשירים, גרו בשכונות יוקרה, בוילות מרווחות. הסוחרים הגדולים, הסיטונאים, בעלי החוות, בעלי סוכנויות, בעלי בתים להשכרה וכן הרופאים למיניהם, מהנדסים והאינטליגנציה הגבוהה היוו מסגרת זו. באשר לדת, היא לא נשמרה ממש על דקדוקיה.

היהודי המרוקני הממוצע, הינו מסורתי. הוא חגג את כל החגים ויש שיבקר מידי פעם בבית הכנסת, בעיקר על מנת להסב נחת להוריו, אבל בימי ראש השנה ויום הכיפורים, ממלאים המתפללים את בתי הכנסת עד אפס מקום. פרט לימים נוראים אלה אשר נשמרים בדרך כלל כיאות, הוא יסיר את כיפתו-מגבעתו-כובעו מעל לראשו, בימי שבת ומועד, וישב בבית קפה וילך לקולנוע. אם בעל עסק הוא, והעסק נמצא בסביבה אירופית, הוא יפתח את עסקו לפחות עד הצהריים. כדי לא לחטוא בלשון יש לציין מיד, כי הרוב הגדול של השכבה הענייה, וחלק ניכר מן השכבה הבינונית, שמרו על השבת - לא בפנטיות - במידה ולא עבדו במיפעלים הגדולים.

כדי לסיים את הפרק הזה, נוסיף רק כי רבים מאוד בעלי האמצעים אשר שלחו את בניהם לצרפת ללימודים באוניברסיטאות.

מעיון בספרים הבודדים שהתייחסו לנושא המרוקני, הושם דגש חזק ביותר אך ורק על אוכלוסיית הכפרים ועל השכבה הענייה והדלה, שאך זה לא מכבר הגיעה לעיר הגדולה מכפרי הסביבה. הושם

דגש על הלכלוך והזוהמה, על העניות והדלות, בלי להסביר את הסיבות לכך. על פניהם נראה כי הדברים נכתבו בכוונה זדונית להשחיר ולהשפיל בהגזמה יתירה את יוצאי עליה זו. הכותב התעלם ביודעין, בלי להסביר ולתרוץ את סיבותיו ונימוקיו להתעללות בעליה זו. הוא התעלם בכוונה ברורה מחוק גלוי וידוע לכל בר בי רב, כי כל אוכלוסייה בכל מקום בעולם, מורכבת משלשה חלקים עקריים: עניים, בינוניים ועשירים. ותתפלאו, אפילו במרוקו קיימת חלוקה כזאת!! כן! כן! מה שאתה שומע!.

אמנם ההערה האחרונה הנ"ל לא כל כך מתאימה בדיוק לפרק הזה, אך קשה היה לדלג עליה כאשר דנים או מתקרבים לנושא העליה הנ"ל. מובן שיוקדש פרק נכבד בנושא הכאוב של קליטתם והתאקלמותם לארץ, ו...לעניננו. חיים נרדם די מאוחר באותו לילה. האניה שטה לה ומתקדמת

ומקרבת אותנו ל... מחוז חפצנו!!

הנה דמדומי השחר הראשונים. מה טומן בחובו היום החדש הזה? אילו הפתעות או אכזבות הוא יביא? הפתעות?? ועוד איזה!! המולה רבתי על הסיפון!

המונים צפו ועלו ממחבואם, והיו מסתכלים לכיוון אחד בלבד, ועל פניהם הבעה משונה. והפעם גם הסגל לא נשאר אדיש. שם, רחוק באופק, הופיעה משחתת נוספת. ריבונו של עולם! מה קורה? לקח לנו ימים שלמים עד שהתרגלנו ל"מלווה" אחת. ועכשיו, שתיים מלוות אותנו. למה זה? האם אנחנו כה חשובים? או מסוכנים? או אני יודע מהו רק סיבה אחת ידענו ואפילו תארנו לעצמנו: אנחנו כנראה מתקרבים לחופי הארץ. אז מה?? בשביל זה צריך לגייס שתי משחתות ענקיות של האימפריה הבריטית? וכל זה בגלל ספינת דיגים קטנה ועלובה. היינו זקוקים למספר שעות לא קטן כדי להרגע מן המהומה.

לפנות ערב, כינס אותנו רב החובל. כהרגלו, בלי כחל וסרק, נשא את דבריו: "תוך יום, או לכל היותר יממה ומחצית יגיע מסענו לסופו. אנחנו נכנס מחר למים הטריטוריאליים של שלטון המנדט. ימנעו מאיתנו כפי הנראה את הכניסה לארץ, ויובילונו לקפריסין. לשם כך יצטרכו לפלוש לספינתנו ונצטרך להאבק בהם. הם, הבריטים, יזרקו חבלים שבראשם

וויס על מנת לסחוב את ספינתנו אליהם. אנחנו נתגונן באמצעים העומדים לרשותנו: גרזנים ומקלות. הם מצוידים כראוי במגנים ובאלות. עלינו לנסות להדוף אותם ולחתוך את החבלים שיזרקו אלינו. כמו כן ננסה להדוף את התקפתם במקלות שיחולקו לכם בתום השיחה הזאת. אתם כבר מחולקים לקבוצות. כל ראש קבוצה יגש אלי ויקבל את הציוד לקבוצתו. ובכך... נתחזק ונתאמץ... ומה שהגורל הועיד לנו נקבל, ונעשה כל מה שיש לאל ידינו כדי לעזור לגורל ולעצמנו... עלו והצליחו". אווהה!! זה היה כמו זבנג, וגמרנו!

קבלנו כעין הלם. נרגענו תוך דקות מספר. כעת, חומר למחשבה יש ויש. כל אחראי לקבוצה, ישב עם קבוצתו ושוחחו לתוך הלילה. אמנם, נקבעו עמדות להגנה, אך לדאבון לבנו, לא היתה שום הכנה נפשית לפני כן או תרגול כלשהו למאבק הצפוי לנו. בחינת כל אחד יאלתר לפי מיטב הבנתו... קשה מאד היו להרדם באותו ערב... אי שקט ועצבנות וחוסר סבלנות השתלטו על חושינו. אך מתי מעט הצליחו להרדם באותו לילה. חשבנו לנו, כך מכינים צעירים

חסרי נסיון ובתחילת דרכם הציונית למאבק? רק ע"י נאום קצר? הרי מעפילים אלה, בראשית דרכם הציונית, לא התנסו מעולם במאבק כלשהו, ועל הנעשה בארץ ידעו אך במעורפל, מה גם שאינם בורחים מארצם, או מהוריהם. והנה רוצים לעשות מהם לוחמים תוך דקות ספורות. האם הדברים הגיוניים, מתקבלים על הדעת?

הבה ונראה כיצד התפתחו בכל זאת העניינים. הנה מתחיל השחר להאיר. דממה מאימת כלשהו סביב סביב. ראשוני מקדימי קום או חסרי מנוחה כבר נמצאים על הסיפון. מורגש שיום מיוחד לפנינו... נכון, נחשתם! שתי המשחתות עדיין באופק, לא מתכוננות כלל וכלל להרפות מטרפם. החבריה עולים ומתאספים על הסיפון. נכון שאין צורך לספר על מה נסבו השיחות. כל מי שרצה, קבל לידיו גרזן או מקל. אחרי מספר שעות של מתח, פתחנו כולנו זוגות עיניים ובפה פעור ראינו כיצד הן מתקרבות אלינו, כן, לכיוון שלנו!! אלוהים, מה קורה? הן התקרבו עד כדי מאה מטר בערך מספינתנו, ופתאום בדממה שהשתררה סביב בקעו, קרעו אותה, קולות

חזקים וצורמים - מרמקולים רבי עוצמה - שחזרו וביקשו לדעת את יעדנו. תחילה לא השיבונום דבר. אך הקול חזר והרעים: "אתם נכנסים למים הטריטוריאליים, אתם חייבים לציין את יעדכם!"

השעות היו שעות אחה"צ, רב החובל החליט להשיב אחרי הפנייה השלישית או הרביעית. לשם כך נבחרה צעירה בשם "קלוטילד" בגלל שליטתה באנגלית. - "אין לנו חייבים דבר לאיש, ולא ענינכם לאן פנינו מועדות!" השיבה וחזרה בקול רם וצלול, כמובן לפי הנחיות רב החובל. השתרר שקט לרגע ושוב רעמו הרמקולים בבקעם את הדממה. "אנחנו יודעים לאן מועדות פניכם! לא ניתן לכם להכנס לתחום המים הטריטוריאליים, חזרו למקום ממנו באתם. אין לכם כל סכוי להצליח במשימתכם!" הם חזרו על הודעה זו במשנה רעש מפחיד ומאיים. בינתיים רד הליל, והדו-שיח הרועם פסק. היום העשרים להפלגתנו הגיע אל קיצו ואתו, כנראה, גם התקווה הסמויה שקיננה בליבו של כל אחד מן המעפילים...

החושך התחיל לעטוף את הספינה בשמיכתו השזורה בכוכבים לרוב, והחבריה התחילו להתכונן ללינת

לילה... אך משהו לא רגיל התחיל להסתמן רחוק
רחוק באופק, ועיני כל הופנו לעבר התופעה
המיוחדת במינה. האם תתכן קבוצת כוכבים שם
באופק הרחוק? ההתעניינות והסקרנות וההמולה
שבאה בעקבותיהם הזרימו לסיפון את רוב
המעפילים, ובעקבותיהם גם את הסגל. רב החובל
הצליח אך בקושי להרגיע את הרוחות הסוערות.
"רבותי! אלה הם אורותיה של חיפה!" איזו פצצה
הוא זרק! ועוד בקור רוח!

התרגשות רבה עזה מדבקת אחזה את כולנו... מה?
זאת ארץ קודשנו? ארץ געגועינו? אל הארץ הזאת
ערגנו במשך אלפיים שנות גלות? והנה היא מנגד!
האם רק מרחוק נראנה ואליה לא נבוא? לא יתכן!
מה יהיה? איש לא חשב כבר על שינה, על
המשחתות. המחשבות העכשויות נסבו וכוונו אך ורק
לאורות הרחוקים שם... שם באופק הרחוק. כיצד
עבר עלינו הלילה ההוא - קשה מאד לתארו במילים.
נכון הוא שכל אחד חשב אולי אחרת, אך אין ספק
כי כל אחד, כלל בין המחשבות הרבות שהטרידו את
מנוחתו, את החרדה לקראת מה שמצפה לנו למחרת

היום. יש להניח שאיש לא ישן על משכבו במנוחה
שלימה. מאידך כולם חיכו, ציפו בכליון עיניים
לבוקר.

ו... הגיע סוף סוף הבוקר אשר נחרט בזכרוננו,
ונראה כי לעולם לא ישכה. רק הפציע השחר וכבר
כולם על הסיפון. כל קבוצה עמדה על משמרתה
וציפתה בחרדה לבאות, ואכן היו "באות":
המשחתות התחילו להתקרב אלינו מאימות
ומפחידות, ורמקוליהן רעמו ואיימו. "אתם נמצאים
בתחום. המים הטריטוריאליים, חובה עליכם
להזדהות!" המשחתות ממשיכות להתקרב אלינו,
ואז באה התשובה הנצחת, כמובן מפי הדוברת ולפי
הוראת הקפטן. "אנחנו יהודים חופשיים ופנינו
למולדתנו, לארצנו, לארץ ישראל!" השיבה בקול
נמרץ ביותר. שוב רעמו הרמקולים "אנחנו לא ניתן
לכם בשום פנים ואופן להגיע לחוף. אם לא תשובו
על עקבותיכם נרד אליכם, נעלה אתכם אלינו ונביא
אתכם למחנות המעצר בקפריסין עד שיתברר
גורלכם. מוטב שתיענו מרצון, ולא, נאלץ להכריח
אתכם!" הנה כי כן נוצר מצב מסוכן מאד ובלתי

מגרונונו... אך ראה איזה פלא!! ספינתנו עמדה יפה
"בהתקפה" הזו. יתכן מאד שההתנגשות יצרה סדקים
פה ושם, אך המים טרם חדרו אליה והחיילים
התאכזבו מתגובת הספינה וגם מתגובתנו.

יש לציין שהתאוששנו די מהר מן המכה הראשונה
שהנחיתו עלינו, ואז? ובכן, הם הכינו זרנוקים
והתחילו להתיז על הספינה זרמי מים אדירים
כנראה בכוונה להטביעה כאן. נתנו להם הופעת
בידור שלא ישכחוה במהרה. במקום להבהל מזרמי
המים, מצאו לנכון מספר חבריה להתרחץ בזרמים
האלה לקול צחוק עליו, שהפיג משהו מן הלחץ בו
היינו נתונים מזה שעות מספר. לתמהוננו הרב ואולי
לשמחתנו הצטרפו גם הבריטים לשמחה, ולמשך
מספר דקות השתחררנו כולנו מן המתח הרב ששרר.
והנה המשחתות מתרחקות... תקווה קלושה קיננה
בלב. אולי! אך לשוא. הנה הן חוזרות ומתקרבות
ביתר שאת ובחמת זעם. הפעם השמיעה ספינתנו
קולות, או יותר נכון צרחות איומות של עינויים.
היא ממש נמעכת לנגד עינינו. ופתאום הורדו
סולמות ונזרקו חבלים וחיילים רבים הציפוננו מכל

רגיל. תארו לעצמכם, חוף הארץ המובטחת הולך
ומתקרב. עינינו, את ציון, ראות ממש!, הנה עוד
מעט ונגע בה! הנה לפנינו התקווה בת אלפיים, ולא
רוצים לתת לנו לבוא אליה.

בספינתנו כל אחד עמד על משמרתו מזוין בגרזן
לכריתת החבלים או במקל לשם מאבק. משני צידי
הספינה מתקרבות שתי המשחתות עד כדי מטרים
ספורים בלבד. אנחנו, בספינתנו שהלכה ודמתה
לקליפת אגוז, כל אימת שהמשחתות התקרבו אליה
ונראינו כחגבים ככתוב במקרא. היינו צריכים להרים
את ראשינו עד כדי מתיחת צווארנו כדי לראות את
מעקה המשחתות ואת ראשי החיילים הבריטים
שהשקיפו עלינו ממרומי עמדותיהם. לראשם חבשו
כובעי פלדה כאילו למלחמה פניהם. אנחנו לא שעינו
עדיין לפנייתם לעלות אליהם ובלב חרד, כי מעולם
לא התנסינו ולא הכינו אותנו למקרה כזה. בלב חרד
ובחששות כבדים המתנו... והנה מה קורה...? רבנו
של עולם! הן מתקרבות עד כדי לנגוע! ועוד
ממשיכות!! ו...קרעעעעע! לחצו על דפנות הספינה עד
שהשמיעה קולות מפחידים מבהילים וצעקות פרצו

צד. הכל בא בהפתעה. נסינו לעמוד על נפשנו והחזרנו מכות, ואף נדמה היה כי אחד החיילים נזרק לים.

קשה מאד להיזכר כמה זמן נמשך המאבק. הדבר הראשון שהחזיר אותנו למציאות הוא גרירת הספינה והרבה חיילים יחד אתנו בתוכה. מבט סביב הצביע על מספר קטן של אנשים חבושים בתחבושות קרב. כשהתעוררנו לגמרי והתאוששנו והתחלנו לחזור לעצמנו, שוב חזרה ואחזה בנו התרגשות עצומה שהשכיחה את כל מה שעבר עלינו רק לפני מספר דקות. רבותי הנה היא כאן, כפסע בינינו לבינה! הנה חיפה העיר בכל חדרה! כל המדרון, מראש הכרמל ועד הים, הזרוע בתים ובנינים לרוב, פרוש ממש כאן לנגד עינינו. ואכן, ההתרגשות הגיעה לשיאה, ומקרבונו, ספונטנית, באופן הטבעי ביותר, פרצה מכל הלב שירה אדירה - שירת התקווה. הבריטים נבהלו כלשהו בהתחלה אך אחר כך נרגעו. ירדנו! לא! חורדנו בכח מן הספינה אשר שרתה אותנו 21 ימים שלמים! נפרדנו ממנה ברגשות מעורבים וזכינו סוף סוף לדרך על אדמת ישראל.

היינו באופוריה. התהלכנו בכעין חלום, כנראה שהעבירונו כעין מיון, שתים או שלש משפחות הושארו כנראה לטיפול רפואי דחוף. אחרי זה נאלצנו לעלות על ספונה של "אושן ויגור", אניית בית סוהר שתוכננה למטרה זו. הופנינו למקלחות, ושם באנחת רווחה, בשמחה ובסיפוק, נהנינו מרחצה ראויה לשמה. הורידו אותנו לבטן האניה, שם הותקנו ערסלים לרוב. התמקמנו, השתרענו על הערסלים והתכווננו לפרוק את המתחים וההתרגשויות שעברו עלינו בשעות האחרונות. לפני כן כאשר היינו עדיין על ספינתנו, נשמעה הודעת-אזהרה כי אין לתזדחזח. אסור לגלות את מקום יציאת הספינה ולהשתדל לא לדבר בצרפתית, לכן עשינו את עצמנו כי אין אנו מבינים דבר, ואז נאלצו הבריטים לדבר אתנו רק בסימני ידים. אך בינינו לבין עצמנו הומצאה שפה חדשה אשר הורכבה מבליל של עברית תנ"כית, ערבית מרוקאית, צרפתית ואנגלית. אהדים השתמשו בפסוקים שלמים מן התפילות או מתהילים והוסיפו את הבליל הנ"ל. החיוכים והצחוק שפרצו בעקבות השפה החדשה

הפיגו בהרבה את המתח, וכאשר ברור היה לנו כי היעד הנו קפריסין - ולא חלילה חזרה הביתה - פלטנו אנחת רווחה.

השלמנו איכשהו עם המציאות ואפילו הסתמנה רגיעת מה בקהלנו, והתוצאה - שינה טובה וערבה מלווה פה ושם בנחירות קצרות.

השקט, הכעין שלווה שהשתררה באולם הענק הזה, הפגת המתח הכללית, הזכירו לחיים משום מה את אווירת ערב שבת בבית אבא בעיר פאס. הוא נזכר בתכונה הרבה והרעשנית של יום ששי. בכל משפחה ומשפחה קיבלו ההכנות לשבת אופי מיוחד במינו. הסוחרים ובעלי המלאכה למיניהם מיהרו לסיים את עבודותיהם ולסגור את חנויותיהם, הגבאים הדואגים לעניינים החלו לעבור מבית לבית על מנת לאסוף את ככר הלחם הביתי, שהוכן במיוחד למטרה נעלה זו. בתי המרחץ מוצפים מתרחצים, הילדים מורבליים

בגאות מה את סיר החמין לתנור הציבורי. בבית, שטיפת רצפות יסודית, החלפת מצעים, והחלפת בגדים לכבוד השבת.

כל הקהל הגברי של ה"מלאח" של פאס, מכוון את

צעדיו לבתי הכנסת המתמלאים והולכים בקהל חגיגי, אשר סיים שבוע של עמל ומתכוון להתענג על בוראו. פותחים את התפילה ב"שיר השירים" במנגינה ערבה, ממשיכים ב"ערבית של שבת" בניגונים מיוחדים ל"מזמורים" השונים של קבלת שבת, כגון "לכה דודי" וכד', ומסיימים ב"יגדל אלוהים חי וישתבח", והכל בנגינות נעימות ביותר. אחרי התפילה שנאמרה בנחת ובשלווה זורמים נוהרים המתפללים כל אחד לביתו. חיים הולך יחד עם אביו אך מסתובב מדי פעם ומסתכל סביבותיו... מחפש הוא את המלאכים המלווים לו לאדם לביתו בערב שבת. היה נדמה לו ששומע הוא את משק כנפיהם, והיה מאוד רוצה להבחין בין המלאך הטוב לרע. ידע גם ידע, כי אי אפשר לראות את המלאכים! אך חיפש אותם בכל זאת.

והינה הבית!! איזו אווירה מיוחדת שוררת בו. הנה השולחן - ערוך למופת ובטוב טעם כאילו היתה זו יצירה של צייר או פסל. על מפה בוהקת בלובנה מונחות בסדר מיוחד צלוחיות מלאות סלטים מכל המינים והצבעים: סלט הגזר הכתום, הסלק האדום,

הסלקה הירקרקה, הפלפלים האדומים בצד הירוקים, מיני הכנות של חצילים והצנונית האדומה-לבנה, שהורידו חלק מקליפתה. הסלטים קישטו את מרכז השולחן.

בראש השולחן במקום המיועד לראש המשפחה הונחו על מגש מיוחד "שתי הלחם" שנועדו לברכת המוציא, וכן בקבוק היין לקידוש ולידו הכוס המיוחדת על תחתיתה. סביב סביב הונחו שתים או שלוש צלחות לכל אחד מבני המשפחה, סכו"ם ליד כל צלחת, ועליה מפית צחורה או צבעונית! הנרות דלקו, והאור חזק יותר משאר ימות השבוע! ובעלת הבית, אמא שלי ז"ל זוהרת כולה ומחייכת. באווירה כזו פותח אבא ז"ל בזמירות שבת וכל בני הבית מצטרפים. מתחילים ב"שלוש עליכם מלאכי השרת", ממשיכים ב"אשת חיל מי ימצא", כשכולם מסתכלים על אמא שלי אשר מתרגשת בכל פעם מחדש. כולנו שרים את הפזמון "בר-יוחאי", אבא מקדש על היין, רוחצים ידים ומברכים. שוב פזמון, "למבצע על רפתא" לפני בציעת הלחם, ורק אז ניגשים לסעודה עצמה באווירה נהדרת. ומה מגישים? פותחים במרק

מהביל בימות החורף, ממשיכים בדג מבושל בפלפלים אדומים ושום ועוד מיני תבלינים, אוכלים מן הסלטים, מסיימים בבשר עם ירק כל שהוא ומקנחים בפירות העונה. לפני ברכת המזון מפזמים פזמון מפזמוני השבת. במחשבות על בית אביו נרדס חיים תרדמה עמוקה ביותר.

קפריסין הוא האי השלישי בגודלו בים התיכון, 230 ק"מ אורכו על כ-100 ק"מ במקום הרחב ביותר. מבצרים רבים ושרידים ארכיאולוגיים שונים מעידים על עתיקותו ועל עברו. אי זה, כארצנו, עבר מיד ליד מאז שלטון הפרסים דרך היוונים והרומאים ועד הכיבוש הבריטי. רוב האוכלוסיה יוונית ומעוטה תורכית. שלושה נמלים עיקריים בו: לרנאקה ולימסול בדרומו, ונמל פמאגוסטה בחופו המזרחי. נמל זה שמש במשך שנים רבות כבסיס צבאי לצי הבריטי. אל נמל זה הגיעה "אושן וגור", אנית בית הסוהר הטעונה במעפילי "יהודה הלוי".

התכונה הרבה שלוותה את כניסתה ועגינתה של האניה בנמל העירת את אלה שהמשיכו בשנתם. אחר כך כבר החלו החיילים לזרו, לכוון ולהוריד אותנו

מן האניה. נראה כי הגיעה לסופה ההפלגה הארוכה מליאת האירועים הטבל והמתח.

לכעין מחנה צבאי שהוקם בסמוך לנמל הובילונו שובינו. הסתדרנו בתור ארוך ועברנו בין החבלים שהוליכו למשרדי שדה, ועברנו בדיקות רפואיות מאד מדוקדקות. גם צרורותינו וכיסינו עברו בדיקה יסודית. אחרי כמה שעות הובילונו סמוך לשערי המחנה. בשעת ההמתנה לכניסה, אי אפשר היה שלא להתרשם מן השער הגדול השמור היטב על ידי קבוצת משמר מזויינת, ומן הגדר הנמשכת לבלי סוף כפולה וגבוהה ומאיימת, ומגדלי שמירה "קשטוה" במרווחים קצובים. בכל מגדל שמרו חיילים מזויינים. הגדר היתה עשויה מחוטי תייל דוקרני, והרושם הראשון לא היה מרגיע ביותר. מבעד לגדר יכולנו להבחין בצריפי פח גדולים עומדים בשורות מקבילות, ואנשים מסתובבים במכנסים קצרים ובגופיות. הם שלחו לעברנו מבטים מעניינים. לרגע נדמה שהם נבוכים כלשהו או אולי סתם סקרנים, יתכן בוחנים, אולי מתבוננים. ואנחנו? מבולבלים, תוהים, מסתכלים, מצפים ומחכים...

פרק ה'

במחנה בקפריסין

והנה סוף כל סוף השער נפתח ואנו באים לתוך המחנה. משום מה קשה מאד להיזכר ברגעים הראשונים. מה שכן, נשארנו כולנו ביחד. לא יודע למה צפינו. החברים מאלג'יר ומטוניס נתקבלו ע"י שליח והובלו כנראה למקום שהועד להם מראש. הם היו מתי מספר יחסית למסה של יוצאי מרוקו. אלה האחרונים נשארו אמנם ביחד, אך הססו מאוד, כאשר נוכחו שיש להם אפשרות להתארגן כרצונם. היה נסיון להתארגן יחד, נסיון שהחזיק רק ימים מספר ובסופו הסתדרנו והתארגנו בקבוצות קטנות לפי משפחה וקרובים או לפי קבוצות חברים. חיים פסח תחילה על שני הסעיפים ולבסוף, לאחר פניה נמרצת מצד הקבוצה האלג'ירית טוניסאית, העדיף בשלב זה להצטרף אליה, עז שיראה מה ילד יום. לקבוצה זו הוקצב, כנראה שהשליח סדר זאת, צריף גדול מפח שכלל כעין חדר אוכל פלוס מטבח, וכן מספר אוהלים שסודרו בצורת מחנה מאחורי הצריף.

לכל אוהל הוכנסו ארבע מיטות ברזל, מזרונים ושמיכות בהתאם.

חיים התמקם באחד האוהלים, בערב הוזמן לפגישה שנועדה לערב, ולאחר שראה כי בעייתו האישית נפתרה לעת עתה, החליט לסייר או נכון יותר לתהות על קנקנו של המחנה. שביל רחב חצה את המחנה לכל אורכו. משני צדדיו נצבו בצורה לא מסודרת אוהלים או צריפי פח די גדולים. אנשים הסתובבו ביניהם או ישבו לפתחם ועסקו בעיסוקים שונים. בקצהו הדרומי ממוקם מחנה אוהלים מסודר למופת עם תורן לדגל במרכזו. זה היה מחנה של תנועת "בית"ר". צעירים צעדו בסך ותרגלו תרגילים שונים. בהמשך סיורו נתקל בצריף גדול ממדים אשר מוצב בערך במרכזו של המחנה. לכאן הביאו הבריטים את מנות המזון לכל יושבי או שבויי המחנה, ומכאן חולקו המצרכים לכל הקבוצות למיניהן ולסוגיהן.

מאחורי הצריף הזה, כמעט ליד הגדר, עמדו המקלחות ולא רחוק מהן פחוני השירותים.

חיים נדהם במקצת כשהגיע לקצה המחנה ונוכח שיש בהמשך מחנה נוסף. הוא חצה את השביל המפריד

ונכנס לחלק הנוסף. גם כאן המשיך השביל המרכזי וגם כאן היו צריפים ואוהלים מימין ומשמאל. ההבדל הבולט התבטא בצריפים ובאוהלים המסודרים יפה בצורת מחנה צבאי שתפס את כל החלק השמאלי של חלק זה. התברר, שזהו מחנה "ההגנה" והפעילות בו רבה לאין ערוך. כאן התאמנו והוכנו הצעירים לקראת המאבקים המצפים להם בארץ. תאור המחנה והפעילות יבואו בהמשך. אחרי התרשמות שטחית ראשונה, בדרכו חזרה לקבוצתו הבחין בצריפים גדולים אשר שמשו או ישמשו כאולמות לפעולות תרבותיות שונות: קריאה, למוד עברית, הרצאות, שמחות שונות וכד'.

באספה שהתקיימה בקבוצה בשעות הערב חולקו תפקידים ונקבעו סדורים, נשאלו שאלות ונתקבלו תשובות, וכלם עלו על משכבם די מוקדם באותו ערב.

זכרים את המצבים המוגזרים של תושבי המחנה? את התבוננותם בנו? את התמיהה שהצטיירה על פניהם? ובכן, הדבר התבהר כבר ביום השני לשחותנו במחנה. וכיצד לדעתכם באה סקרנותם לידי בטוי?

השקטו ושמעו. אנחנו, הרי מאפריקה באנו, ואפריקה ידועה להדיוטים כיבשת שחורה, פראית, של אוכלי אדם, של שחורים. אם כן כיצד יתכן שאנשים אלה הנם לבנים ויש ביניהם אפילו בלונדינים! והתנהגותם רגילה, ואפילו מנומסת: נכון, שיש ביניהם שחרחרים, אך בשום אופן ופנים לא כושים או שחורים. ולא רק זאת, רבים מבני אירופה ליוו אותנו למקלחות כדי להתבונן מקרוב, אם אין לנו תוספות שונות כגון זנב או אם הצבע הלבן אינו יורד במים. הם נחלו אכזבות רבות בעינינו, ולקח להם מספר ימים להתאושש, אך כיוון שהחליטו מראש כי "כושים" אנו, הדביקו לנו כנוי הרווח בארץ גם בימינו. כן. "שווארצים" יכנו אותנו. למרות הכל. מצדנו, כשראינו כי כך הדבר המצאנו מליון דברים קטנים כדי להקניטם. למשל בשעות הערב לאור המדורות רקדנו ריקודים של שבטים אפריקנים כפי שראינו בקולנוע, אלתרנו תופים מתאימים ולבוש מינימלי וצבענו את פנינו בצבעים שונים.

המשכילים שבהם תפטו עד מהרה שאנחנו משחקים

אותה, אך היו כאלה שהסתכלו אחד על השני ושלחו מרפקים, בבחינת "אנחנו צדקנו" ואמרנו לכם, שאלה פראים. אנחנו צחקנו מכל הלב ועברנו לריקודים סאלוניים כדי להגביר את המבוכה. קשה לקבוע מה גרם לחיץ או למחיצה שנוצרה בינינו, למרות החיים המשותפים ולגורל המשותף ולעתיד המשותף הצפוי לנו בארץ. נכון הוא שנוצרו קשרים בינינו, לרוב הזמנו לארוחות המשותפות, לשמחות, למשחקי ספורט או חברה וכד', כמעט תמיד חד-סיטרית. הניכור חזק היה ונשאר בעינינו, לעתים גלוי, לרוב סמוי. אנחנו הבינונו היטב שהאנשים סבלו מאד במחנות הריכוז, השתתפנו בצערם ובאנו לקראתם לפי הצרכים, אך הדברים התקבלו כמובנים מאליהם משום מה.

מוכן וברור, שאין להתעלם מן היוצאי דופן הרבים, כגון אלה שנקשרו בעבותות אהבה או בקשרים הדוקים של חברות כנה, אך בדרך כלל שררה בינינו כעין "אנחנו ואתם". הנה למשל בשעת חלוקת המים. יש להסביר לפני כן, כי מים זורמים היו במחנה רק במקלחות, וזאת כיוון שהיו אלה מים עם אחווי

מליחות גבוהה ואינם ראויים לשתיה. ובכן הבריטים היו מספקים לנו מים במיכליות. בדרך כלל היו מספיק מיכליות לכלם, אך תמיד ובאורח קבוע התנהלו "מלחמות על המים". המלחמות באו לידי בטוי בדחיפות אלימות, בקללות ובכל דאלים גבר. לעתים ייזרק מישהו ממרומי המיכל למטה, לרוב בלי נזקים חמורים, ואחרי החלוקה כאילו דבר לא קרה, כלם חברים מחדש.

נקודה זו, קשה היה לנו להבין, ולא כל שכן לעכל, כי אם רבים, מקללים וכועסים אי אפשר לעבור לסדר היום דקות ספורות לאחר מכן. ואם כבר במיכלי מים עסקינן יש לספר את כל הספורים הקשורים בהם. תחילה היו אלה החיילים הבריטים שנהגו בהן, ואז הם היו נתונים לקללות ולפרובוקציות בלי סוף. הדברים הגיעו לידי כך שהתחילו לאיים בסנקציות. הביאו פחות מיכלים, ולא תמיד מלאו אותם עד הסוף, והחזירו קללות והדברים הגיעו לידי מכות. אחרי תלונות מספר הוחלט לשלוח נהגים מקומיים מתושבי האי, ואז רווח לכולם. הכיצד? הקשיבו נא.

אין עם בעולם הנחנה מן הכיבוש, והנהגים היוונים שבאו במקום החיילים הבריטים, לא יצאו מכלל זה. כל הצעה מצד החבריה במחנה, הצעה שבאה כדי לסדר את צבא הכיבוש נתקבלה בברכה רבה, ואם היתה ההצעה מלווה בתמורה הולמת, הרי שהיוונים חיפשו ויזמו הצעות שונות. ובמה דברים אמורים, ישאל השואל? ובכן, במסחר. כן רבותי, פתאום, באורח פלא, פרץ המסחר במחנה. אפשר להשיג כמעט כל מה שרצית, משרוך נעל ועד דברים שבמותרות. אה? מה? ומנין הכסף? ובכן, לא אלמן ישראל. חלק מדרי המחנה מכרו דברים, חלק עם נשמה של אמנים עשו ריקועים יפים אומנותיים מפחי השימורים, חלק מכר בגדים שקבל מן הגיוינט, ורבים קבלו מהוריהם כספים במעטפות. היו גם סיורים בעיר. מה? סיורים! כן, הכל תמורת כסף, העזה, והסתכנות מסוימת. הכיצד? ובכן, מיכלי המים חזרו לעיר כשהם ריקים. אמנם הם עברו בשער כעין הצצה חפזת, אך תמיד הסתתרו בקרבם שנים או אפילו שלושה "סיירים" או רוכלים שיצאו לרכוש סחורה מבוקשת במחנה. ואיך חזרו? ובכן

הפעילו נא את דמיונכם. היו אפילו כאלה שהעזו להכנס מחופשים כנהג עוזר או כמכונאי או מוסתרים ומוסוים במיכלית וכד'.

אבל אליה וקוץ בה. כאשר נתפסו ע"י המשטרה הבריטית מחוץ לגבולות המחנה, היו בחורים שנאלצו לשבת בבית הסוהר ממש למשך שלשה עד ששה חדשים, וזה לא היה כל כך נעים. אגב, היו בחורים שמצאו משרות של ממש ועבדו תמורת שכר, אך בסופו של דבר הלשינו עליהם והם נאלצו לבלות מאחורי סורג ובריח מספר חודשים. ההלשנות היו בעיקר מטעם החלק התורכי שבאי, והיו כמובן גם מטעם היונים, כאשר הדבר השתלם להם. מכל האמור לעיל התפתח שוק ראוי לשמו בתוך המחנה, ואפשר היה למצוא בו כל מה שנחוץ לצרכני המחנה, מדברי סדקית, ריקועים אומנותיים, מסגרות לתמונות, תמונות, פרטי לבוש שונים, מצרכי מזון, סכו"ם מעשה ידי אומן, צלחות, קערות ועוד. בקצור, שוק שלא היה מבייש כל שוק אחר בתנאים הנתונים.

השוק העסיק מספר לא מבוטל של אנשים ופדה

אותם מחיי בטלה ושעמום. כי מה היה לעשות במחנה זה? אם השתייכת לאחד מן הארגונים השונים במחנה, כגון משטרת המחנה שהיתה אחראית פחות או יותר על הסדר, פחות או יותר כיון שלא היו לה כל כלים כדי לאכוף את מרותם, אלא אפשרות להפריד בין ניצים, להשכין שלום או לשמור על מתקנים בתוך המחנה. ארגונים אחרים היו נקיון המחנה, מחנה בית"ר ומחנה "ההגנה". אם השתייכת כאמור לאחד מן הארגונים הנ"ל, אז היתה לך תעסוקה לכמה שעות ביום ולא היית צריך לחפש לעצמך תעסוקה כלשהי כדי להציל את עצמך מניוון או מבטלה. אורגנו לשם כך ערבי תרבות, הוה אומר: קריאה בעתון, שעורים בעיברית, הרצאות על החיים בארץ ועוד כהנה וכהנה, אך לומר בפה מלא כי היו הרבה משתתפים הרי זה לחטוא לאמת. היו קבוצות ששיחקו קלפים או משחקים דומים, והיו שעסקו בספורט. חלק עסק בהכנת ארוחותינו ואחר בסדור אינסופי של מקום המגורים.

יש להניח, כי מאחר ורוב דיירי המחנה נמנו על הגילים הצעירים ודמם עדין תסס, חיפשו כולם

לעסוק במשהו ומצאו אפיקים למרצם ולפורקנם. בתור בלוי, אשר הוד מעלתם הבריטים הואילו להעניק לנו, היתה הרחצה בים. חוייה בפני עצמה היתה היציאה הזו. היא היתה כרוכה בקבוצה די מצומצמת, כחמישים איש בלבד יכלו לצאת. נוסף לכך היה צריך להצטייד באישור מן השלטונות, קרי הבריטים. רק פעם או פעמיים בשבוע יכולת לצאת. והיו רבים שלא כל כך רצו לצאת, ועל כן מכרו את זכותם. רבים יצאו גם כדי לעשות עסקים עם יושבי המחנה בו היה חוף הים. יצאנו מלוויים בשמירה הדוקה ביותר, כלומר במשמר מתוגבר של חיילים שליוונו עד המחנה השני ועד לחוף הים. כאשר סוף כל סוף הגעת ליעד הרי שלא יכולת ליהנות משחיה בים הפתוח, כיון שמספר רב של סירות משמר שייטו ונעו לאורך החוף בלי לתת ליהנות ממרחבי הים. נתנו תחושה של מחנק, והזכירו לך כל רגע שהנד בסך הכל אסור. אחרי השחיה הזדנו למחננו באותנה פרוצדורה, ואוי ואבוי לך אם איבדת את האישור. כל הקבוצה התעכבה עד לברור הבעיה. זה היה הבלוי היחיד ששובינו הבריטים מוכנים היו להעניק לנו.

בקבוצה של חיים הנהיגו כעין רוטינה, לכן סדר היום לא היה כל כך משעמם. היו תורנויות מטבת, נקיון המחנה, ארוחות סדירות בצוותא, מלוי תפקידים שונים כגון: הבאת מנות המזון, דאגה למים, קצת אדמיניסטרציה וכד', ושיחות בערב לאורה של מדורה או באוהל לאורו של פנס נפט. היו שעות פנאי רבות שנוצלו למשחקים שונים. חיים השתדל מאד לשמר על קשרים חברתיים, בפרט עם חבריו שלא הצטרפו לקבוצתו, ועם כלל המעפילים. באחד מערבי הקיץ החמים כאשר הוזמן לשתות קפה עם קבוצת חברים, והשיחה נסבה אודות השעמום של הימים הארוכים, צץ ועלה הרעיון להקדיש כל יום כשעתיים לפעולות ספורט שונות. מ, שידע יפה כדורסל, הציע לארגן קבוצה וגם לאמנה. חיים לקח על עצמו להדריך מידי בוקר בתרגילי התעמלות ובתרגילי כושר. ההתלהבות היתה כנה וכללית, וכבר למחרת בבוקר עסקו הקבוצה במשחקי ספורט שונים בעיקר בכדורסל. לשם כך הכינונו והכשרנו בכוחות משותפים, במרץ רב ובהתלהבות נעורים, מגרש כדורסל ראוי לשמו על מתקניו החיוניים. עוד באותו

ערב, כאשר ההתלהבות עדיין אופפת אותנו, קראנו לקבוצה "הפועל קפריסין". כל אחד הביא גופיה, הבנות רקמו את שם הקבוצה על החולצות, והנה לכם קבוצה לכל דבר. קיימנו מידי פעם משחקים, וקהל לא חסר. מלבדנו היו בחורים ששחקו כדורגל, כדורעף, פינג פונג וכד'.

היו גם תחרויות רווית מתח בין החיילים לבין המעפילים. כאן התאסף קהל שיא שביטא את שנאתו לבריטים בקולי קולות. במקרים כגון זה, היתה באה לידי בטוי משטרת המתנה אשר עבדה קשה מאד כדי למנוע התנגשויות אלימות. בדרך כלל הצליחה להפריד בין הניצים ולהרגיע את "המחוממים".

גם חגיגות לא חסרו. אחת המשפחות חגגה בר-מצווה לבנה שהגיע למצוות. מן הבחינה הכלכלית קשה מאד היה לשתף קהל רב, על כן הוזמנו אך מתי מעט, והכל נעשה בצנעה. הבחור קרא דרשה שהכין יחד עם הרב במתנה, זכה כמובן לתשואות ו"הפציצו" אותנו בפרחים ובסוכריות. כיון שלא היה דתי ממש, נעשה הכל ברוח סובלנית, שרו שירים

וחולק כיבוד קל, וכל אחד הלך לדרכו. אמנם בתנאים שהיו במחנה, קשה היה להכין טקס יותר עשיר, מה גם שההורים הבטיחו חגיגות, שבהגיעם לארץ ישתדלו לקיים את חטקס בחגיגות המתאימה.

זה נתן לחיים הזדמנות לחשוב על הטקסים של בר-מצווה בהם השתתף בילדותו עוד בפאס העיר. הוא נזכר בטקס של אחד החברים, יעקב ע. שמו. והרי תיאור החגיגה בקצרה: כמה ימים לפני הטקס עצמו הורגשה תכונה רבה בכל השכונה. קודם כל נכתבו ונשלחו מכתבים לכל הקרובים הגרים בערים אחרות, בהם הובא לידיעתם את דבר החגיגה ומועד קיומה. כיון שטרם חשבו על "קיסרינג", התחילו להכין עוגות ועוגיות בכמויות עצומות. הקרובים הגרים בעיר באו מידי יום לעזור בהכנות. מי שראה את התקרובות שעל השולחן בליל המימונה יכול לתאר לעצמו את הגיוון הרב של עוגיות, עוגות, סוגי דברי מאפה, מיני ריבות ועוד, אשר בני הבית עמלו בהכנתם ימים ספורים לפני הטקס. בעל השמחה נכנס בכל מאודו לענין. הוא שינן ולמד על בוריו את

הדרש שעליו לדרוש בבית הכנסת, הוא למד את הלכות ציצית ותפילין, צרכי הקדושה, טלית, תפילין וסדור, נרכשו בדחילו ורחימו ע"י הוריו לפי-הצעת מורו-רבנו. תיק יפהפה עשוי מקטיפה יקרה, ומעוטר באומנות בריקמת חוטי זהב וכסף, הוזמן במיוחד לאריזת צרכי קדושה הני"ל.

במשך כל ימי ההכנות לטקס הסופי, נחוגו ספונטנית במשפחה בהשתתפות הקרובים קרובים, אירועים קטנים ושונים כגון: קניית הלבוש לחתן, הבאת התיק של צרכי הקדושה, סיום הכנת העוגות וכד'. מסיבה מיוחדת אורגנה ביום, או נכון יותר, בליל "התספורת" של החתן. לשם כך הוזמנו כל הקרובים, הוזמנה תזמורת כלי נגינה, מזרחיים כמובן, פיטן, ולפעמים גם רקדנית. הספר מגיע בערב עם כליו, מכינים כסא באמצע החדר הכי גדול שיש בבית. מוקצה מקום לתזמורת, מתישבים האורחים סביב סביב, החתן נכנס ומתישב על הכסא המרכזי לקול מצהלות הנשים והטקס מתחיל. הספר עושה את עבודתו באיטיות מכוונת ובליווי התזמורת, ומפסיק מידי פעם על מנת לאפשר לאורחים הרבים

להרים את תרומותיהם או מתנותיהם. הפיטן מנעים בפיוטים ומזמורים, הכיבוד כיד המלך, והמסבה נמשכת נאלצת נכנסת בלא משים לתוך הלילה.

אם עולה על דעתכם המחשבה, שהבחור הני"ל הנו נמנה עם האמידים, אינכם אלא טועים. הוריו אנשי עמל חיים מיגיע כפיהם. אז איך הם מרשים לעצמם מסיבה המורכבת ממסיבות רבות? ובכן, לוקחים הלוואות, אך העיקר בא מן ההשתתפות החמה של כל המשפחה יחד עם הקרובים. כל אחד לוקח על עצמו משימה או נכון יותר מסיבה, ואז הנטל הרבה יותר קל.

מסיבה נוספת - חשובה ומרשימה - מארגנים הוריו לחבריו בני גילו. הם מבליים בחברתו בערב שלפני העליה לתורה - בדרך כלל שני או חמישי - במקרה דנן מדובר על יום חמישי בשבוע. ובכן, ביום רביעי בערב אחרי המסיבה שנערכה לכבודם, הם מתאספים מטכסים עצה, מחליטים על מספר כרזות - פלקטים, על התוכן והאיור והקישוט, על נושאי הכרזות, על השירים שישירו, ורק אחר כך מתפזרים לבתיהם ונגשים במרץ למשימה שנטלו על עצמם. למחרת

ביום חמישי הם מתיצבים בבוקר בבית החתן, ויחד איתו הם יוצאים לכיוון בית הכנסת בשירה אדירה ובהנפת הכרזות. מה היה תוכן הכרזות? ובכן, ציורים יפים בצבעים מרהיבים שעיתרו פסוקים מתאימים ונבחרים מן התנ"ך או מן הסדור. וחשירים? ובכן "הנה החתן התבגר וקורא בגמרא, הוא עולה לתורה, נהיה לגבר" וכד'.

התהלוכה הרעשנית והעליזה עוברת ברחובות הסמוכים לבית החתן, ואחר כך שמה פעמיה לכיוון בית הכנסת, לכאן כבר הגיעה כל המשפחה יחד עם הקרובים והמתפללים. החתן ומלוויו מתישבים במקומות שקבעו להם מראש. החתן יושב ליד אביו וליד מורו ורבו, ותחת עיניהם המשגיחות מברך על הטלית ועל התפילין, כאשר "בעזרת הנשים" נרטבות מאושר ומהנאה הרבה זוגות עיניים. גם החתן מתרגש לא מעט, אך מגייס הוא את כל כוחותיו הנפשיים כדי לא לטעות. האווירה בבית הכנסת חגיגית, והחזן מסלסל בקולו ומזמר קטעים אשר בדרך כלל לא מושרים. כל המתפללים מצטרפים לשירים והשמחה רבה. והנה הגיע זמן הוצאת ספר התורה. כולם

קמים לכבודו, מנשקים אותו בכנף הטלית, מעבירים אותו בין כל באי בית הכנסת עד שמגיע לתיבה, שם מפשיטים ממנו את מחלצותיו. החזן פותח אותו בעמודה המיועדת לקריאת היום, מרימים את ספר התורה בידיים איתנות ויציבות, ומראים לכל הקהל את פרשת היום. הקהל מנשק מרחוק והספר מונח בזהירות על התיבה. קוראים לכהן לעליה, אחר כך ללוי, אבי החתן עולה ומברך "על שפטרו אותו מעונשו של זה", וסוף כל סוף מגיע תורו של החתן. פיטן שהוזמן מבעוד יום מלווה את החתן בפיוט שהכין לכבודו, הנשים בעזרה פותחות בקריאות גיל ושמחה, חבריו מלווים את הפיטן בפזמון, ובבית הכנסת אורה ושמחה. החתן מדקלם את ברכות העליה לתורה, החזן קורא את הקטע המתאים, החתן אומר את הברכה המסיימת, והחזן מברך אותו ואת הוריו ואת הקהל.

החתן קורא את ה"דרוש", יורד מן התיבה לקול מצהלות הנשים, כאשר מבול של סוכריות מכל הסוגים נשפך עליו ונזרק מכל הכיוונים עד שהגיע למקומו. למעשה בזה תם הטקס המסורתי. בדרכו

לביתו מלווים אותו החברים והנשים בשירים ובקריאות גיל. במשך היום ועד מאוחר בלילה מארחים ההורים את המתפללים, את האורחים ואת הקרובים.

חיים נזכר בחגיגות נוספות, אך נעשה מאוחר ורוב החבריה כבר עזבו. ברוב שרעפיו בקרבו כיוון את פעמיו לקיטונו, עלה על יצועו והמשיך לשקוע במחשבות. למחרת בבקר קם כהרגלו, עם הרעשים הראשונים שאפיינו את הבקרים במחנה. אחרי הסידורים הרגילים הקשורים במילוי התפקידים שנטל על עצמו כחבר בקבוצה, כגון: קביעת תורנים לתפקידים השונים וחלוקת בגדים שנתקבלו מן הגזינט. התפקיד האחרון העסיק אותו אך לעיתים רחוקות. כי רוב האנשים התהלכו אך ורק במכנסים קצרים לגופם, ומאידך לא היה הרבה מה לחלק. ובכן, אחרי שנוכח כי כל תורן נמצא על משמרתו,

פנה חיים למגרש הספורט. החבריה הרגילים כבר נמצאים כאן בחלקם הגדול. הם התארגנו להתעמלות בוקר קצת מאוחרת, ובעיקר לאימוני כושר. אחרי שהזיעו כהלכה, עברו לאימוני כדורסל

בהזדרכתו של מ. באותו יום נמשכה משום מה תשומת ליבו של חיים לבחור שעמד בצד ומדד בעין בוחנת כל אחד ואחד מן המתעמלים, ואחר כך הלך לדרכו בלאט בלי שיבחינו בו. רק אחרי מספר ימים הובהר לחיים פרושו של ה"ריגול" ובמה דברים אמורים.

באחד הערבים, באספת החברים השבועית, נתבקשה הקבוצה לשלוח נציג למחנה ההגנה. הנציג אמור היה לשהות כשלושה שבועות עד חדש ימים במחנה ההגנה, ולהשתתף בקורס שיכלול הכשרה לצבא בארץ. להפתעתו המלאה נודע לחיים שהיתה המלצה עליו מטעם מפקד המחנה. היה ברור, שכל הדיון מיותר, כי כל החברים או רובם הגדול חשב עליו אף לפני שנודע על ההמלצה. קשה היה לסרב לדעת הרוב, מה גם שכל הענין החמיא לו מאד. הוא ביקש לחשוב, והודה מקרב לב על העידוד והנכונות לשגרור כנציגם. רק עכשיו הבין כי הבחור ה"מרגל" באימוני הקבוצה, לא היה אחר מאשר מפקד המחנה, שבקש לתהות על קנקנם של המתאמנים ולבחור לו את אלה מביניהם שיתאימו לקורס שהוא מתכנן. עם

תום האספה פנה חיים למגורי חבריו שמחוץ למחנה שלו, ישב איתם לשיחה ארוכה, והוחלט שימצא זמן לבוא לאימוני כדורסל למרות הכל. בלילה התהפך על משכבו בחשבו על ההצעה ועל כל המתלווה אליה, שקל שקול היטב את הפלוס ואת המינוס, כלומר היתרונות לעומת החסרונות, וכשהגיע לידי החלטה שקע בתרדמה עמוקה.

למחרת הלך להתיצב לראיון במחנה. ומי ראיון אותו נכון, נחשתם נכונה! חיים לא הופתע כלל וכלל, כשהוזמן לשבת מול "המרגל" בכבודו ובעצמו, והשיב בחיוך רחב לחיוך הקל של המראיון. נשאלו שאלות שונות על המשיכה לספורט בכלל, על נכונות ומוכנות להשתתף בקורס, על אפשרות להמשיך אחר כך כמדריך, ושאלתו האחרונה הודגשה יתר על המידה, ואשר כנראה בגלל חששו ממנה עסק ב"ריגול" ויזם את הזמנתו לקורסים במחנה. השאלה היא: אם היתה לחיים כוונה כלשהי לארגן מחנה מטעם גוף או תנועה כלשהי. תשובותיו הרגיעוהו לגמרי. הוא הסביר לו, בקיצור ולענין, על מחנה ההגנה, על תוכן הקורסים ועל המטרה לשמה הוקם

המחנה.

לדבריו, הוקם ואורגן המחנה על מנת להכשיר צעירים למאבק על איי. הם צריכים להגיע לארץ ככושר מלא, ומוכנים למשימות הרבות העומדות בפני טרום המדינה. לקורס הראשון נבחרו בחורים נבחרים אשר יוכלו לשמש כמדריכים בתום הקורס. הבחורים ילמדו גיזוז, קרב במקלות, איגרוף, טפוס, זחילה, הליכה והחלקה על כל סוגי החבלים: חבלים תלויים עם קשרים וכלי קשרים, חבלים מקבילים, אומגה. כן ילמדו תרגילים שונים: קפיצות מגבהים שונים, תרגילי סדר, מחנאות, דילוגים על מכשולים שונים, ריצה למרחקים ארוכים, כיצד להתגונן נגד נושאי סכינים - תרגיל שבוצע ותורגל באוהל סגור - ועוד כהנה וכהנה, וכן פעילות סודית אשר אין לשוחח עליה בינתיים. ימים מספר אחרי הראיון, הוזמנה כל החבורה שנבחרה בקפידה רבה, והקורס יצא לדרכו. הימים הראשונים היו קשים. האימונים מפרכים, אך החבר'ה התרגלו די מהר לקצב, ובשכוע השני נכנסו כולם לתלם. המשמעת היתה מאוד חמורה ומלווה לעיתים בעונשים שונים, אשר הגרוע

ביותר היה גרוש מן המחנה. וכך היה מתבצע:
במפקד הבוקר, כאשר כולם עומדים בנוח מתוח,
מודיעים בקול רם את מהות העונש ונסיבותיו,
כאשר הנענש עומד בפני כולם ובמעמד כזה מורים לו
לעזוב את המחנה, טקס די משפיל אך כנראה גם
מאוד מרתיע, כי רק לעיתים רחוקות נערך.
בשבוע הרביעי לשהותנו במחנה ההגנה, כאשר
סקרנותנו אודות "הפעילות הסודית" הגיעה לשיא,
נבחרה קבוצה מאד מצומצמת שנתבקשה להתלוות
למדריך. בפתח המחנה פוצלה הקבוצה לצוותות של
שניים או שלושה ששירכו דרכם בין צריפי המחנה
ואוהליו עד שהגיעו לצריף קטן, רגיל מאד ואינו
מושך כל תשומת לב שהיא. נכנסנו לחדרון קטן
מרוהט בשלושה שולחנות רגילים, ולוח שחור מוצמד
לאחד הקירות. לא היה חלון. נתבקשנו לשבת על
הספסלים. הדלת נסגרה. היינו שבעה חברים. המדריך
הסביר כי שמירה הוצבה בחוץ. המתח הלך וגבר.
המדריך פתח ואמר: "כל מה שייאמר וייעשה כאן
הנו סודי ביותר, אין לשוחח לדבר או להזכיר אותו
בשום פנים ואופן. כל אחד יגש אלי וישבע על התנייך

שלא יגלה דבר על מה שילמד או יעשה כאן". אחרי
שכולם נשבעו בלי שידעו על מה, נעלם מדריכנו
לדקות ספורות שרק הגבירו את המתח והצפיה.
הלשון כאילו נעלמה מן הפה יחד איתנו.
הוא הופיע סוף סוף ובידו שתי חבילות עטופות
בסמרטוטים. את האחת הניח בצד, וכל העיניים
מרוכזות בחבילה השניה המתקלפת ממעטפתה לנגד
עינינו אבל באטיות משגעת - לדעתנו - מה כבר
יכול להיות בתוכה? והנה אנחה הפורצת בבת אחת
מגרונותינו, ייאאאא..... נשק!!!, נשק במחנה?
ובכן, כן! נשק. ממש נשק. לנגד עינינו המשתאות,
מופיע הנשק בכל חדרו, ועליו אנו עתידים ללמוד.
נראה היה, כי המדריך נהנה מכל רגע של מתח אליו
הכניס אותנו כאילו בלי משים. הוא המתין עוד
דקות ספורות להרפיה כללית של המתח, ואמר:
"רבותי, זהו הסטן. אותו נלמד היטב במספר
שיעורים מצומצם, וזאת מפאת האיסור להחזיק
נשק במחנה, והסנקציות החמורות העלולות
להתלוות במקרה של גילוי. לכן השבענו אתכם ואנו
נוקטים באמצעים חמורים ביותר על מנת שלא

יתגלה דבר וחצי דבר. כנראה שעם הגיעכם ארצה תקבלו נשק זה לידכם ותלחמו בו נגד הערבים".

למדנו על החלקים השונים, על פרוק והרכבה, על הטעינה והפריקה ועל השמושים השונים, כלומר: לחימה בשטח סגור, לחימה בתוך בנין, לחימה בשטח פתוח וכד', והכל בתוך החדר הצר. היינו צריכים להגיע בזמן מינימלי לפרוק והרכבה בעינים עצומות. אחרי תרגול כזה מוכנים היינו לסיום הקורס. הסיום היה מרשים. כל שלשת הימים האחרונים של הקורס, הוקדשו לחזרות על כל מה שנלמד בקורס. כל מדריך ומדריך הקדיש בשלושת הימים האלה שעות רבות לחזרות על החומר הספציפי שלימד. היה ברור שלא נוכל להפגין את מיומנותנו בהגנה מפני תוקפים בסכין וכמובן תרגול עם נשק. אוכלוסיית המחנה חיכתה בכליון עינים ליום המפגן. ואכן ביום הקובע התאספו ובאו מכל קצוות המחנה ועמדו בצפיפות אך בסדר מופתי וללא כל הפרעות במקומות שהוקצו לצופים. הם עמדו משתאים אך נהנים מן המפגן הרבגוני שנערך לעיניהם, ומחיאאות כפיהם הוכיחו, עד כמה אוכלוסייה זו היתה צמאה

למופע כזה. אגב, גם השומרים הבריטים השקיפו ברוב ענין ממרום מגדלי השמירה. וכך התחיל המופע. קשה מאד להיזכר, אם זה היה בדיוק בסדר דלהלן.

מן המבנה - הצריף הגדול - יוצא המדריך הראשי, לבוש בחולצה לבנה כשלג ובמכנסים קצרים בצבע צבאי, וצועד לקול התוף לעבר רחבת המפקדים, צעדה מרשימה. הסוחטת דממה מוחלטת מצד הצופים הרבים המתרבים והולכים בכל רגע. המדריך נעמד מול הדגל שטרם הורם. התוף דמם לרגע, ושריקה אדירה מחרידה את כל מסיימי הקורס ממקומותיהם. הם יוצאים בפתאומיות, רצים לעבר הרחבה, ותוך שניות מספר הם מסתדרים מול המדריך בשורות ישרות כסרגל. בו בזמן נעמדו ליד הדגל הבחורים שיניפוהו. המדריך זורק לחלל האוויר: מפקד, דום! כאיש אחד התמתחו כלם והצמידו רגליהם. דגל, הנף! הדגל הונף לקול התוף. עמוד נוח! המדריך שאמן את הבחורים לתרגילי סדר צועד לעבר הרחבה, מקבל לידו את המפקד, ומבצע סדרת תרגילי סדר מהממת שלא היתה מבישת את

"רס"ר חז"י". כשסיים את התרגילים לקול מחיאות כפיים נלהבות וסוערות של הצופים הרבים החזיר את המסיימים לרחבה.

עתה הוצבו מכשולים שונים ומשונים סביב המגרש: קפיצה לרוחק, קפיצה עם גלגול מעל מכשול מוגבה, קפיצה לגובה וריצה ברגלים צמודות וחזרה לרחבת המפקדים, כשכל אחד מסתדר במקומו הקבוע לפי הסמן הימני. לעבר הרחבה צועד במרץ המדריך לתרגילי ההתעמלות ומקבל את המפקד. בהדרכתו מבצעים החברה תרגילי ראוה מרהיבים הזוכים למחיאות כפיים, ומייד אחריהם מבוצעים תרגילי זוגות הסוחטים מן הקהל קריאות התפעלות, וכמובן מחיאות כפיים נוספות. שוב שריקה, ושוב מסתדרים במפקד. מתחלפים המדריכים, מסתדרים בשתי שורות ישרות, מקבלים מקלות ומפגינים תרגילי קרב שונים ומגוונים בעזרת המקלות. שוב מסתדרים ברחבה והספור חוזר, הפעם תחת שרביטו של מדריך האיגרוף. מבוצעות צורות המכות השונות וההתחמקויות מהן, משחקי רגליים, תקיפה ונסיגה, ולקינות - קרב איגרוף ביו שני המצטיינים בקורס,

וחזרה לרחבה. מופיע מדריך הגידון, והמסיימים מבצעים תרגילי ראוה הזוכים לקריאות התפעלות של הצופים, וחזרה לרחבה. מופע החבלים היה משהו מיוחד. עם הפקודה: "לחבלים רוץ!" רצו הבחורים לעבר מתקני החבלים, והוכיחו לעיני הצופים את המיומנות שרכשו. חלק רץ טפס והילך על החבלים המקבילים, קבוצה אחרת זחלה עליהם, אחרים נתלו עליהם והלכו עליהם כמו קופים, כאשר הם משתמשים לסירוגין ברגלים ובידיים. קבוצה אחרת טפסה על החבלים האנכיים בעזרת קשרים או על החבלים החלקים, וכולם בזה אחר זה החליקו במיומנות על האומגה. המחזה היה ממש מרהיב. שוב כולם מסודרים כבמטה קסם ברחבה, נושפים קצת. לפתע פתאום הם רצים כאחוזי אמוק לעבר קיר די גבוה. מטפסים עליו בשארית הכוחות וקופצים מן הצד השני. הטיפוס נעשה בעזרת "חבר לצרה", והקפיצה התבצעה מגובה רב ללא כל עזרה. הצימוק בוצע רק ע"י מסיימי הקורס הראשון. וכל כך למה? ומהו צימוק זה?

ובכן החברה למדו קרב סכינים, והם ביצעו תרגילי

ראווה ממש בסכינים לעיני כל. גם לעיני הבריטים. תרגיל זה זכה לקריאות התפעלות ולמחיאיות ידיים סוערות. שוב תרגילי סדר מרשימים והכל הסתיים בחלוקת סיכת סיום הקורס שעוצבה על מטבע קפריסאי. אחרי הפזור הגיעו קצינים בריטים ואיימו בסגירת המחנה. אחרי מו"מ מפרך וממושך הוסכם על ביטול התירגול בסכינים, והמחנה ימשיך להתקיים. ברור ומובן שהתרגיל ירד למחתרת, והמשיכו ללמדו, כאשר שומרים השגחו לבל יופתעו ע"י הבריטים בשעת מעשה.

אך מה עושים עם החבר'ה שסיימו בהצטיינות? שתי אפשרויות, והשניה הרבה יותר מורכבת ומאד מסוכנת מן הראשונה. אם כן למה נאלצו לבחור באפשרות השניה? פשוט מאד, כי הבריטים עלו עליה תוך זמן קצר יחסית. מסקרן. נכון? ובכן הריהן לפניכם. במחנה פעלו שליחים של הגיונט מצוידים באישורים שאיפשרו להם כניסה ויציאה חפשיות לחלוטין. במשך הזמן נקשרו קשרים עם הממונים על שמירת המחנה ועם השומרים, כך שיכלו, אולי בעזרת "דמי לא יחרץ", להוציא מן המחנה קבוצה

קטנה כאילו על מנת לבלות בעיר. את הקבוצה שכללה מתנדבים שסיימו בהצלחה את אמוני ההגנה הובילו אל החוף. בלילה בחסות החושך עלו החבר'ה על סירות דייג, שיכלו להתגנב לחופי הארץ, או על סירה של אניה אשר היתה צריכה להביא לארץ את בעלי הצרטיפיקטים - ההקצבה שהקציבו הבריטים מידי חודש למעפילים. הבריטים עלו על הטריק, והענין הופסק. נראה שהיו סיבות נוספות להפסקה זו. כיון שכך פנו לאלטרנטיבה השניה.

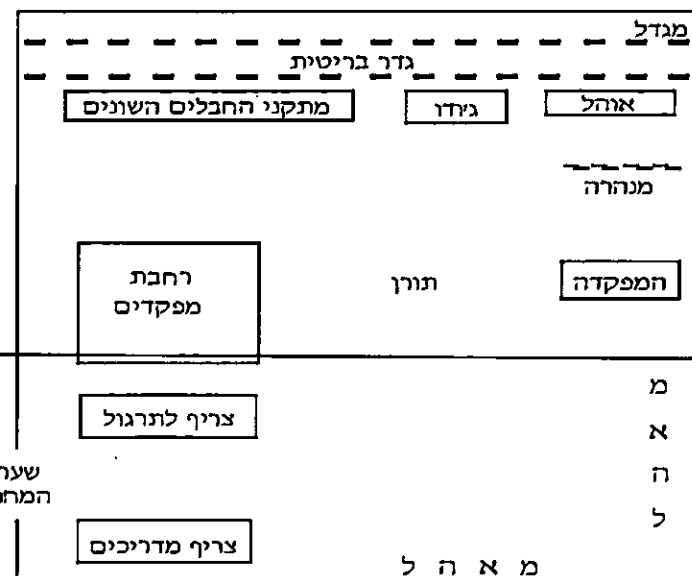
כדי להסביר במה דברים אמורים יש לתאר את מחנה ההגנה. צורתו היתה של מלבן ענק אשר צלעו האחת גבלה עם הגדר של הבריטים, גדר כפולה כפי שתואר בפרקים הקודמים. בקודקוד של הזוית עמד מגדל שמירה בין שתי הגדרות. בפינה הזאת מתחת לאפס של השומרים עמד אוהל גדול ממדים אשר שמש כמפקדת המחנה. צמוד אליו עמד אוהל אמוני הגידו. בהמשך, במרחק מספר מטרים, עמדו מתקני החבלים, מתקן החבלים האנכיים, אחר כך האומגה, ובהמשך מתקני הזחילה, ההליכה הזקופה וההליכה

באוהל המפקדה הממוקם בסמוך לגדר הבריטית ולמגדל השמירה, נחפרה המנהרה מתחת לגדר הבריטית ולכוון פרדס שהיה די קרוב למחנה. וכיצד נחפרה? ובכן נבחרו קבוצות קטנות של בחורים חסונים, יוצאי קורס ההגנה, אשר חפרו בעזרת כלים שונים במרכז אוהל המפקדה. את החול הכניסו לכיסים ופיזרו אותו במחנה. העבודה היתה במשמרות וללא הפסקות. לאוהל נכנסו ויצאו בדרך כלל בשעות החשכה. המנהרה נחפרה כראוי עם תמיכות חזקות שלא יסכנו את הבאים במעמקיה. בכל פעם שאניה באה לקחת את בעלי הצרטיפיקטים, הוצאו דרכה צעירים שהוכנו מבעוד מועד למשימה. המנהרה נתגלתה רק אחרי חודשים מספר, ולאחר שרבים הצליחו לצאת דרכה.

יש לציין ולהדגיש שהיו גם מחדלים, "פאשלות", באשר ל"יוצאים" בצורה זו או אחרת מן המחנה. במה דברים אמורים? ובכן קרה שהחבריה הופתעו ע"י המשטרה המקומית, אם בגלל הלשנה או חוסר מזל, או סתם זלזול בתכנון או אולי תכנון חפוז, ועל כן לקוי. הרי לכם מקרה מסוים, בו יצאה קבוצה

התלויה בעזרת ידיים ורגליים.

הזוית הנגדית גבלה במחנה בשתי צלעותיה. בצלע הקטנה באמצע היה מגרש המסדרים ומתקן הדגל. בקדקדה של זוויית זו נצב צריף רב מידות מפח מגולוון, שמחולק היה לשלושה מדורים, כל אחד ויעודו. בהמשך נקבע שער המחנה. בהמשכה של הצלע הגדולה הזאת היה עוד צריף פח גדול ששמש למגורי המדריכים, כשאחד ממדוריו הוקצה לכעין מחסן ובהמשך, עמדו אוהלים למגורי החניכים, אשר השתופפו לאורך הצלע הקטנה הסוגרת את המלבן.

דרך השער הראשי, הגיעה בשלום לחוף הים, חיכתה וציפתה כמעט כל הלילה... לשוא, כי לא הופיעה, משום מה, "הסירה המקווה". עם אור הבוקר, הסתתרה החבורה בחורשה בקרבת מקום, הציבה שמירה בשנים ושלושה כיוונים שונים והתארגנה למנוחה. אחרי שעות מספר הופיעו שוטרים ממקומות לא צפויים, או מכיוון שמשום מה לא נלקח בחשבון. נראה שהשומרים הצליחו בכל זאת להזעיק את החבורה, אך משום מה לא הודיעו לשומרים האחרים אשר נפלו ברשת השוטרים, והובלו למעצר בלי שום נסיון של החבורה לשחררם בדרך, למרות שהדבר היה עולה בידם די בקלות. ולמה אתם סבורים כי יכלו בקלות לשחררם? כי העצירים הובלו לעיר דרך השדות, כאשר רק שוטר אחד מוביל אותם, ואפשר היה בקלות רבה להפטר ממנו. הגרוע מכל הוא, שלא היה נסיון כלשהו לשחררם מחדר המעצר בו שהו כל אותו יום וגם למחרת היום, ואפילו לעו"ד או לבקור של האחראים למחדל לא זכו, ואף לא טרחו להסביר להם או לנמק, לתרץ את המחדל, גם לאחר שחרורם מחדשי

הכלא הארוכים. הם הוזנחו ונעזבו לגורלם ונתונים היו לחסדי תובע שהמציא "ספור מן הסרטים" כדי להאשימם בגנבת שמיכה מן המחנה ובכל מה שעלה בדעתו בלי שהעצירים יבינו במה דברים אמורים, ובמה מאשימים אותם.

המשפט התנהל בשפה לא מוכרת או לא מובנת לעצירים ההמומים. ניתן פסק דין שרירותי בלי נוכחות סניגור, ועל המסכנים או יותר נכון הקורבנות, הוטל עונש של מספר חודשי מאסר בכלא הקפריסאי. אתם בטח חושבים שאחרי כן היתה התעניינות כלשהי? טעות בידכם. אחרי מספר ימים הופיע בכלא, שליח של קבוצה עליה נמנה אחד האסירים ונסה בגמגום מה להסביר, שלא ניתן לעשות דבר אחרי פסק הדין. והקורבנות המסכנים? הם היו צריכים לשבת חודשים מספר בכלא על לא עוול בכפם, להרגיש מופקרים ע"י שולחיהם, ומאד מאוכזבים על שנטלו חלק בכל הפעולה. הישיבה בכלא לא היתה סוגה בשושנים, והיו צריכים להתמודד עם כל הבעיות של הכלא, וזאת, למרות שמעולם לא היה להם כל קשר עם המשטרה. על

אודות הכלא ידעו רק מסרטים. אמנם אחרי שסיימו את "עונשם" נמצאה "דרך", שוב מאוד מסוכנת-אולי כדי שלא ירפו את ידי המתנדבים שמוכנים היו לצאת בדרך המסוכנת-הם הוזמנו לשיחה באופן הדחוף ביותר, בה ניסו האחראים, באופן לא כל כך משכנע להסביר את המחדל, והציעו-שכנעו לצאת שוב, הפעם דרך המנהרה ולהגיע לאניה שכבר עגנה בנמל וציפתה לבעלי הסרטיפיקטים. כך קרה שיומיים אחרי השחרור מצאו "האסירים" את עצמם זוחלים או הולכים על ארבע במנהרה המסתיימת בפרדס. אחרי שהייה קצרה של יומיים בפרדס, עם נקיטת כל האמצעים האפשריים כדי שלא יתגלו, נאספו ע"י סירה, ובחסות החשכה הצליחו הפעם להתגנב, להגיע ואף לעלות על האניה. הם השתלבו בצוות האניה ונטלו חלק בעבודות הסיפון השונות ועזרו למעפילים בעלי האישורים להסתדר באניה.

כך, למרות הכעס והרגשת העוול שנעשה להם, האכזבה והמרירות שהצטברו, שוב הסתכנו. אתה יכול להבין מדוע? אני, לא! הם הצליחו להגיע

לארץ לפני קום המדינה, ולהצטרף, למרות הכל, ללוחמי תש"ח, להקריב את חלקם בקורבנות למענה, ולסבול את "קשיי הקליטה".

שלא יעלה על דעתכם שהיה קל מאד להוציא חברה דרך המנהרה ולשגרם לארץ. הרי צריך היה לאתר את הבחורים המתאימים המעוניינים והמוכנים להסתכן, כי רבים לא ששו לצאת בIODעם את הסכנות האורבות להם בדרכם לארץ, ובארץ עצמה. על כן העדיפו את ה"דולצה ויטה" עליה נרחיב את הסיפור. להלן, מה גם שהיה צורך למצוא ספינה שתוכל להשתמט מן ה"בלוקוס" הימי של הבריטים, או להצטרף לספינה המובילה את בעלי הסרטיפיקטים, אשר משמר כבד של בריטים שמר עליה מכל נסיון לעלות עליה בלי אישורים. ובכל זאת ולמרות הכל תמיד "נמצאה" אפשרות כזאת פחות או יותר מסוכנת, אך בדרך כלל מצליחה. היה צורך למצוא מקום מחבוא מתאים ומהימן לשעות הארוכות של הציפיה לאניה, ועוד גורמים קטנים ורבים אשר השוו ועכבו את בוא הסירה או הספינה עד הפלגת המתנדבים.

מה עוד קרה או אירע במחנה? חיי שגרה אשר "הופרעו" לפעמים ע"י אחמ"ם אשר נשלחו לעודד את רוח המעפילים. הם נאמו נאומים חוצבי להבות על החיים בארץ, על הקבוץ, המושבה והעיר, על הערבים ועל ההתנכלויות, וכמובן על העמידה האיתנה של הישוב בארץ המשווע לחזוקו הדחוף.

כל אספה כזו עוררה באופן הטבעי ביותר ויכוחים סוערים ודיונים קולניים בין המצדדים בחיים השקטים לבין חסרי הסבלנות. כשהראשונים טוענים שטוב להם כאן, לא מציקים להם, יש אוכל, אין דאגות פרנסה, וכאשר יסתדרו העניינים בארץ ויהיה שקט, יתחילו לדאוג להם ויעלו אותם ארצה בתנאים טובים. בינתיים מה רע כאן? לעומתם היו "חסרי הסבלנות" עצבניים יותר. משעמם להם כאן. החיים האלה הם חיי פראזיטים. הם רצו ליטול חלק במאבק ובמלחמות שהתחוללו בארץ, להיות חלק מן הענין, להרגיש שייכות בזכות ולא בחסד. האחרונים עשו כל מה שהיה לאל ידם על מנת להימנות עם ראשוני העוזבים את המחנות. הם לחצו, צעקו. נדחפו ומה לא.

החגים במחנה נשאו אופי קוסמופוליטי. היו כאלה שהכל היה להם לזרא. חלק מהם התענינו מאד ורצו לדעת עוד ועוד על החג, מקורו ותולדותיו, ואחרים, שנמנו בעיקר על מעפילי צפון אפריקה, שחגגו את החג כמעט על כל פרטיו ודקדוקיו. שליחי הסוכנות שהסתובבו במחנה נסו להקל על כולם על ידי דאגה לצרכי החג והסברים מתאימים. אורגנו מסיבות חג משותפות אם כי לא תמיד נחלו הצלחה.

באחת ממסיבות החג נזכר חיים בסדר המסורתי בבית אביו. אין הכוונה לסדר הפסח, סדר שהיה מיוחד במינו ושאותו נתאר בהזדמנות אחרת, אלא לכעין סדר של ראש השנה. החוויות מתחילות מבוקרי הסליחות בחודש אלול. הנה השמש הקורא מבעוד יום, כאשר העלטה עדיין מכסה ארץ ובמיטה כל כך נעים. הוא מבקש לקום לסליחות, בקולו המשתנה לפי האישיות (כבוד, מכר, חבר, קרוב או סתם עמך). "סליחות, רבי פלוני! סליחות, רבי פלמוני!" הוא עובר מבית לבית וקורא לכל אחד בשמו בקול מתננן. אבי ז"ל מעיר אותי. בחוץ האויר הנקי והקריר עוזר להעיר אותנו לגמרי, בדרכנו לבית

הכנסת. אנחנו בין הבאים הראשונים, אך כהרף עין מתמלא בית הכנסת מתפללים אשר טרם התעוררו משנתם. קולו הנעים של החזן משפיע, וכבמטה קסם מתאחדים כל הקולות ומצטרפים לקולו של הש"צ. קולותיהם של הילדים שהתלוו להוריהם מנעימים עוד יותר את הנגינות ואת האווירה הכללית.

ההכנות לחג מתחילות מספר ימים לפני כן. יש לדאוג לכל הירקות והפירות עליהם מברכים בליל החג. לא מחפשים "מציאות". הפירות והירקות חייבים להיות ראויים לברכות. לכן הפירות יפים והירקות טריים. אמנם הירקנים מיקרים הכל לקראת החג, אך מה לא עושים על מנת שתכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה. בוחרים את התמרים היפים כדי לברך "שיתמו אויבנו ודורשי רעתנו", תרים אחר התפוחים הגדולים הנאים והטעימים שיתאימו לאיחולי שנה טובה ומתוקה, ויש המהדרין מאוד בחיפושיהם אחרי רימונים טובים ויפים, וזאת משני טעמים: א. וזה העיקר, "שנהיה מלאים מצוות כרימון" וב. על מנת לקשט בהם את הסוכה. לא נפרט באשר למיני הדלועיים,

לקרוע גזר דין, והבצלים למיניהם, שיכרתו אויבך, השומשומין שיש אומרים שזאת הרוביא, ומברכים שירבו זכויותינו. על הסלקא, שני המינים, מבקשים שיסתלקו אויבינו, ובסוף מאחלים לעצמנו שנהיה לראש ולא לזנב, בברכנו על בשר של ראש כבש או של דג. אחרי כל הברכות וה"טעימות" מגישים את הארוחה של החג. מי יכול לקום ממקומו אחרי כל כך הרבה זלילה? ואכן נשארים זמן מה במקום, משוחחים ומחליפים חוויות עד מאוחר. למחרת בערב סבוב שני, והכל חוזר חלילה, אבל אוכלים הרבה פחות. בבתי הכנסת המון מתפללים בלבוש חגיגי והאווירה המיוחדת של החג הורגשה היטב בכל השכונות היהודיות.

קשה מאד לעמוד על טיבם ואפים ומניעיהם של קבוצה די גדולה של מעפילים, אשר משום מה, לא ששו וגם נמנעו מלעלות לארץ, כל עוד התנהלה המלחמה בארץ. לעומת זאת, עם סיום מלחמת העצמאות, הם עשו כל מה שיכלו כדי לעלות ארצה.

סוף סוף בארץ

הבה ונעקוב אחרי הפטריוטים שהגיעו לארץ בדרכים לא מקובלות. החבריה שהגיעו לארץ דרך מחנה ההגנה, מנהרה, בריחה מן המחנה וכד', סופחו מיד עם הגיעם, להגנה או לפלמ"ח לפני הפרוק. הם נקלטו בנקל ואפילו נטמעו ולא נודע כי באו אל קרבם של הארגונים הנ"ל כל עוד היו מגויסים. נכון הוא שה"חותם" עולה חדש, מנע מהם על פי רוב להשתלב בפיקוד, אך זו היתה מציאות שאי אפשר היה להלחם בה בחודשים הראשונים. צריך היה להיקלט תחילה.

ליוצאי אירופה היה משום מה, קצת יותר קל בנושא. מעפילי "יהודה הלוי" נטלו חלק פעיל ביותר בכל הארגונים וספגו את תורתם. הם נלחמו כאריות בכל החזיתות, זכו בעיטורים הצבאיים השונים, רשמו דף מפואר ומרשים בתולדות מלחמת העצמאות, וקורבנותיהם הרבים יעידו. יש לציין כי למרות כל ההכשרה שקבלו במחנה ההגנה בקפריסין, לא שולבו בדרגות הפיקוד ושרתו בנאמנות כטוראים פשוטים. יש להצטער שבזבזו כשרונות רבים, בזמן

שהיה צורך דחוף לנצלם, וזאת אך ורק בגלל ההתנשאות והבוז של הותיקים. אלה הן טעויות של המדינה בחיתוליה, אבל כאשר ניתנה להם הזדמנות נאותה, הזדמנות שניתנה רק לאחר שנים מספר, הם הגיעו לפיקוד הגבוה, והוכיחו בעליל והצדיקו את האמון שניתן בהם.

כל עוד תותחי מלחמת העצמאות רעמו התנהל הכל פחות או יותר למישרין, אבל, כאשר נדמו התותחים, פתחו "המוזות" את פיהם הנורא והאיום, והפגיו ללא רחם את העולים החדשים בכלל, ואת עולי צפון אפריקה בפרט. לפתע פתאום, כל אלה שנלחמו בחרוף נפש והקריבו קרבנות אין ספור למען הארץ, הפכו לאנשים פרימיטיביים, חולנים, פושעים, וכל מיני חוליים רעים אחרים. הגדיל לעשות אחד העתונאים המפורסמים בזמנו, בסדרת כתבות, כן, ממש סדרת כתבות על "המרוקאים הללו". ובתוך ה"מי שברך", השפיל אותם, לכלך, העליב, והפכס לעפר ואפר, לדומן.

נכון הדבר שלא נחסכה משום עליה בקורת זו או אחרת. כל עליה שתתה מי יותר מי פחות מכוס

המרורים, אך עליית המרוקאים נאלצה לשתות שבעתיים מכל עליה אחרת, וכדאי לחקור את המניעים. כל מי שיצליח לעיין במאמרים הנ"ל בעיתון "דבר" מאפריל 1949, יתקשה להאמין כיצד הנייר יכול לספוג את כל הפסולת שנזרקה על עלייה זו, על לא עוול בכפה. האשימו אותה בכל הבעיות האפשריות, משק ומדינה, חברה ותרבות, ומה לא? השנאה לעלייה זו מודגשת ובולטת לעין המעיין. והרי לכם "פנינים" מספר מן המאמרים שהופיעו בעתון "הארץ" וגם ב"דבר". "העתונאי" הוא א... גלבלום "----לפנינו עם שהפרימיטיביות שלו היא שיא. דרגת השכלתם גובלת בבורות מוחלטת, וחמור עוד יותר חוסר הכשרון לקלוט כל דבר רוחני. הללו נעדרים גם שרשים ביהדות. לעומת זאת, הם נתונים לגמרי למשחק האינסטינקטים הפרימיטיביים והפראיים". המאמר די ארוך ורצוף סופרלטיביים כנ"ל. אולי רק משפט נוסף מתוך ניבולי הפה הרבים, בהם זיכה אותם "כבוד" בעל המאמר. "במחנות הקליטה תמצא זוהמה, שתיה לשוכרה, זנות, מחלות, גניבות ופריצות", וכד' וכד' וכד'.

לתוך אוירה כזאת, אחרי שחרפו נפשם על הגנת המולדת, יוצאים משוחררי הצבא, ומנסים למצוא דרכם בתוך העוינות. והעולים החדשים שזה מקרוב הגיעו, לא מבינים מה קורה להם בהתקלם בעוינות המוזרה. רבים, וביניהם טובים מאוד, אמידים שבאו למדינת היהודים, ומוכשרים בעלי מקצועות חופשיים שהיו נחוצים במדינה הצעירה, חזרו לצרפת כל עוד נפשם בם. אלה שנשארו או השתחררו מן הצבא, נאלצו להלחם מלחמת חורמה על מקומות עבודה ועל מקום תחת השמש. הם הוכיחו בעליל שאינם נופלים מאחריים. במשך הזמן השתלבו בכל המקצועות השונים, ממורים ומנהלי בתי"ס מוצלחים ועד מרצים ופרופסורים באוניברסיטאות. מפועלים טובים, מנהלי עבודה, וועדי עובדים, ועד מזכירי מועצות הפועלים וחברים בועדה המרכזת, מפעילים במפלגות השונות ועד חברי כנסת ושרים בכירים, וכך בכל שאר המשרות הפרטיות והמשלתיות. זה מה שנשאר מכל הרפש שהטיל, אותו עיתונאי צר אופקים.

על המחבר

המחבר חיים בן-המוזג עלה ארצה בשלהי 1947. אחרי קבוץ ואחרי הצבא התנדב ללמד עולים במעברת קדימה שזה עתה הוקמה, לימד ילדים בשעות הבוקר, ואחרי הצהריים הקנה עברית למבוגרים.

השלים את לימודיו באוניברסיטה העברית בירושלים, ועסק במשך 35 שנים בהוראה ובניהול - היה מיוזמי הקמת בי"ס "יגאל אלון" בקדימה וניהל אותו שנים רבות.